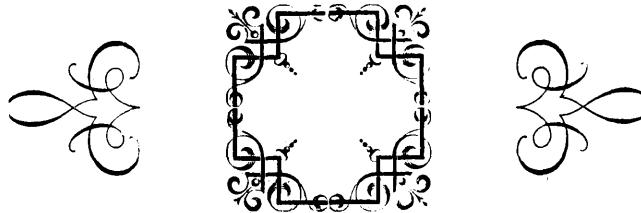

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

ДВУМЕСЯЧНЫ ЧАСАПІС БЕЛАРУСКАЕ РЭЛІГІЙНАЕ ДУМКІ

З ІМЕСТ

а. Леў — Аб саламяным агні і вытрываласьці	1
а. Я. Таравіч — Богачалавек	2
а. Л. Гарошка — Старонкі з крыжовае дарогі Каталіцкае Царквы на Беларусі. (Да 60-ых угодкаў Я. Э. Балеслава Слосканса)	4
Вітаут Зыніч — За хрысціянскае сужыцьцё народаў. (Заканчэнне)	13
Я. Сурвіла — Аб уплыве хрысціянства на беларускія абычаёвымі пісанымі правы	15
А. Дарожны — Пляны сучаснае савецкае рэлігійнае палітыкі ..	20
Т. Малько — Першая малітва	26
Над съежай магілай інж. Л. Рыдлеўскага	27
На рэлігійнай ніве	28
Беларуская хроніка	30
На кніжнай паліцы	32
Пошукі	**
Аброзкі і жыцця	**

BOŽYM ŠLACHAM

(SUR LA VOIE DIVINE)

BULLETIN RELIGIEUX BIELORUSSIEN BIMESTRIEL

Année VII.

N° 56.

Septembre-Octobre 1953

51, rue des Sts-Pères — PARIS - VIe

Перадылата «Божым Шляхам» на 1953 г.

	За адзін нумар	На год
Францыя	60 фр.	350 фр.
Англія	1 ш. 10 пэн.	8 шыл.
Аргентына	2 пэз.	10 пэз.
Аўстралія	2 ш.	10 шыл.
З. Ш. А.	20 цэн.	1 дал.
Бэльгія	8 б. фр.	50 б. фр.
Данія	1 д. кар.	6 д. кар.
Канада	20 цэн.	1 дал. 20 ц.
Нямеччына	80 пф.	5 н. м.
Швэція	1 ш. кар.	6 ш. кар.

Грошы слась на адресы:

у ФРАНЦЫІ:

Chèque Postale : Paris c. 6287 44
R. P. Horosko Leo. 95, rue de Sèvres,
PARIS VIe.

у АНГЛІІ:

Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden Avenue, LONDON N. 12.

у АРГЕНТЫНЕ:

Asociacion Bielorusa en la Argentina C. Coronel Sayos 2981,
4, de Junio, Buenos Aires.

у АЎСТРАЛІІ:

Mr. Jackievich Donat, 60, Fisher Str.
East BRISBANE. Q-lid.

у БЭЛЬГІІ:

Mr. Borysevic Vasil, 19, Place Hoover,
LOUVAIN.

у НЯМЕЧЧЫНЕ:

Dechant Michael Moskalik. Konto, № 135259,
P. Sch. A. Hannover.
in Goslar,

З беларускае народнае мудрасыці

Добра га ніколі не замала.

Добрае доўга ў памяці, а ліхое яшчэ даўжэй.
Добрае ляжыць, а ліхое бяжыць.

Добрае чуваць далёка, а ліхое яшчэ далей.

Добра з тым сварыцца, хто Бога баіцца.

Добраму ўсюды добра, а кепскаму — кепска.

Добра ў людзях, але цяжка ў груздях.

Добрая цюта даражэй ад срэбра й золата.

Добры і слова паслухае, а ліхі і кія не.

Добрымі намерамі ўсё пекла выслана. (Сам намер без старанья яго ажыцьцяўіць, нічога ня варты).

Дохтар з лекамі не паможа, калі Бог не да-
паможа.

Другіх мые, а свіх сэпляў пад носам ня ба-
чыць.

Думаю гораду ня возьмеш. (Трэба дзейнічаць,
каб нешта асягнуць).

КНІЖКІ ДА НАБЫЦЫЦЯ.

У Беларускіх Каталіцкіх Місіях у Лёндане і Парыжы можна купіць наступныя беларускія кніжкі:

Друя В. — Ты і яна. 250 фр — 6 шыл.

а. Л. Гарошка — Душа 40 фр. — 1 шыл.

а. Л. Гарошка — Паходжанье чалавека 20 фр. — 10 пэн.

а. Л. Гарошка — Св. Еўфрасінія — Прадслава Полацкая 150 фр.— 4 шыл.
Г-і Я. — Казкі № 2 — 30 фр. 15 пэн.
Г-і Я. — Казкі № 3 — 30 фр. 15 пэн.
Равенскі М. Арсеньева Н. — Магутны Божа. Пес-
ня з нотамі. — 5 фр. 3 пэн.

Народная казка — Музыка і чэрці 40 фр. 1 шыл.

Сяднёў М. — Цень Я Купалы 30 фр. 15 пэн.

Каваль П. — Беларусь у датах, ліках і фактах
(друг. выд.) 450 фр. — 13 шыл.

Змагар А. — Случчакі-Апавяданье—100 фр. 2 ш.

Змагар А. — Рэпка-казка — 30 фр. 15 пэн.

Малітаўнік «Божым шляхам» 80 фр. 2 шыл.

Малітаўнік «Holas Duśy» 200 фр. 5 шыл.

Камплет часапісу «Божым шляхам» за мінулыя га-
ды 2000 фр. — 2 ф.

M. Bahdanovic — Weissruthenischer Heimat. Lyrik — 50 фр. 2 шыл.

Звяртатца на адресы: У Францыі:

R. P. Horosko Leo, 95, rue de Sèvres,
Paris VI.

У Англіі: Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden Avenue, LONDON N. 12.

У Нямеччыне: Weissruthenischer Caritas-dienst in Deutschland. (20b) Goslar/Harz,
Sommerwohlenstrasse 1 A.

Думкі за гарамі, а съмерці за плячамі.

Дурань камень у рэчку ўкіне, а дзесяць разум-
ных не дастане.

Дурная галава ні лысеець, ні сівеець.

Дурная помач горш немачы.

Дурная птушка сваё гняздо шмаруе.

Дурной танцоўцы і хвартух завада.

Дурному і лапатаю розуму ў голаў не на-
кладаць.

Ны выдавецкі фонд «Божым Шляхам» і фонд
«Добрае кніжкі».

апошнім часам прыслалі (Сумы паданы ў франц.
франках): Анісько Д. 500, Бутт-Гуссайм В. 500,
Варабей К. 400, Варашилаў У. 400, Карапеўскі М.
1800, Місуно У. 120, М-іч В. 930, М-кая А. 1.000,
Найдзюк Ч. 700, др. Р—я Б. 350, а. Ф. Ч. 1.100,
а Ч. Сіповіч (група Англія) 6.500.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Год VII.

ВЕРАСЕНЬ—КАСТРЫЧНІК

№ 56

Аб саламяным агні і вытрываласьці

Ужо колькі разоў на старонках беларускае пэрайдычнае прэсы ўспаміналася аб саламяным агні ў радох беларускае эміграцыі, але на тых успамінах тое пытанье пачыналася і канчалася. Калі тут яшчэ раз парушаецца гэтая балічка нашага грамадзкага жыцця, дык не на тое, каб паразіць балуючую рану, але каб пашукаць на яе якое рады.

Перш чым брацца за пошуку тое рады, спытаіма: Чым шкедны той саламяны агонь? Шкодны ён тым, што чалавек «у жару» рвеца празьмерна да нейкага дзеяньня і пачынае, як то кажуць, біць у хамут, але звычайна ад гэтага справа, за якую бярэцца, не пасоўваеца ўпярод хутчэй, як-бы гэтага ён жадаў, і тады такі «запалены» пачынае дакараць іншых, адчувае жаль да ўсіх і да ўсяго, а ўканы зьнямогшыся з такім-жам самым жарам кідаецца ў іншую крайнасьць — да поўнае бязъздзеянасьці, нібы на злосць іншым: «не хацелі падтрымаш мяне, дык і я нікогда ня буду падтрымоўваць».

Такое зьявішча назіраецца ня толькі ў грамадзкім, але і ў рэлігійным жыцці; зъбяруша людзі раз ці два ў год на нейкае большае сьвята ці на нацыянальную ўрачыстасьць у сьвятыню, «прызнаюць» важнасць рэлігіі ў жыцці, а потым жывуць так, як-бы для іх практычна рэлігія не існавала. Праўда гэтае зьявішча ня ёсьць агульнае, але таму, што наша эміграцыя не шматлікая і да таго вельмі расцеяная дык усякія недахопы ў духовым і грамадzkім жыцці празуляюцца выразней чым гэткія-ж зьявы ў іншых народаў, тымсамым мы мусім на іх зъвярнуць большую ўвагу чым іншыя.

Для нармальнага жыцця небходна дакладна трымаша тых жыццёвых законаў, якім Бог кіруе сьветам. Калі-б так наша сэрца, ці нашы лёгкія раптам замелі саламяны агонь, дык ужо даўно на съвеше і сълед ад беларусаў загіну-бы. Жывы арганізм выказваеца бязустанна дзеянасьцю сваіх ворганаў, падобна і народ сваю жывучасьць павінен выказваць бязустанна і систэматычна працаю.

Але шмат важнейшаю чым матэрыяльная праца ёсьць духовое жыццё і таму калі яно мае нейкія ненармальнасці, дык на іх неабходна

зъвярнуць якнайбольшую ўвагу, бо ж праз нармальнае духовое жыццё асягаеща апошняя мэта нашага жыцця і асягаеща дабрадзеіны ўплыў на дачаснае жыццё. Больш таго: людзі, якія ня-сунь алказнасьць за дачасную долю народу, съзвярджаюць неабходнасць духовага жыцця, малітваў і ахвяраў для ўпрадкавання ўсіх жыццёвых пытанняў. Ведамы факт, як французскі маршал Лютэй (1854-1934) аднойчы прамаўляў у манастыры на Сіёне да маладых манахau і з націскам падчыркнуў: «маладыя манахі: ваша жыццё, вашы правілы, ваша малітва, вашы ахвяры ёсьць так-жа патрэбныя, так-жа канечныя і плодныя, так-жа вялікія, як найбольшыя ўчынкі на зямлі. Бо неабходна каб была раўнавага і парадак. Побач чыну ёсьць разважаныне, побач всікавых выслікаў ёсьць унутране жыццё. Побач змаганыя са стыхіямі і людзьмі ёсьць змаганыне з самым сабою. Жыццё было-б хатычным шаленствам, каб ім ня кіраваў дух. Бяз людзей такіх як вы (манахі), такі чалавек як я (маршал), быў-бы нічым». У гістрыі Старога Запавету ведамы выпадак, які наглядна падчырджае слоўы маршала. Калі жыды ваявалі з амалікіянамі, Майсей маліўся на гары, і дакуль ягоная малітва была бадзёрая, жыды бралі верх над амалікіянамі, але калі руکі ў Майсея началі ападаць, дык над жыдамі началі браць верх амалікіянамі. Тады Арон і Ор началі падтрымоўваць, узянятыя ў гару, руکі Майсея аж да часу, пакуль вечарам жыды канчаткова перамаглі амалікіяні (Выход, XVII, 8-13).

А жыццё беларускага народу там на Бацькаўшчыне і наша эміграцыянае жыццё, ці-ж гэта ня ёсьць бязустаннае змаганыне? ці-ж для асягнення перамогі не патрэбныя шчырыя і вытрывалыя малітвы, ахвярае духовое жыццё? І ці можна назваць шчырым рэлігійным жыццём тых пару ўрачыстасцяў у год, на якія зъяўляюцца людзі ў сьвятыню, каб там нудзячыся адстаяць сваю рату?

Алказы на паставленыя пытаныні ёсьць занадта ясныя, каб іх трэба было тут паўтараць, але ці ёсьць якая рада, каб вырабіць вытрываласьць у грамадzkім і рэлігійным жыцці і дзеяньні? Калі ёсьцьмагчымым гартаўаць волю, дык і на вырабленыне вытрываласьці ня цяжка

энайсці раду пры добрай волі самых зацікаўленых. Найаснаўнейшым мамэнтам у гэтым ёсьць усьведамленне неабходнасці вытрываласці. Аднак тут трэба дадаць, што усьведамленне не асягаецца ні лаянкаю, ні аганьбліванынем, бо нават найпрыгажэйшая праўда, калі яна падаецца іншым у такой форме, што балюча раніць саматачыцё і геднасць іншых — ня прымаецца ніколі. Ад вялкіх ведамі праўда, што кропля дзёгцю исце бочку мёду. Ды ці патрэбна яшчэ некага дакараць, каб паказаць праўду? На гэта можна заўважыць, што ў беларускай народнай мудрасці ёсьць шмат вельмі вострае іроніі ў высмеяніі людзкіх слабасцяў і вадаў. Гэта сапраўды так, але ў выказыванні навучальных праўдаў тая-ж народная мудрасць заўсёды мае вельмі спакойны тон: «Бяз часу ня будзе квасу», «Не адразу Вільню збудавалі», «Прыйдзе пара, вырасце трава» і пад. Такімі спакойнымі і перакліківымі словамі беларускі народ паўстрымоўвае тых, што ў гарачай вадзе купаныя, але калі прыйдзе час дзеяння, калі настане тая пара, дык ня прызнае ніякага апраўданьня для тых, што ня выконваюць сваіх абавязкаў: «Улез у дугу, не каты «не магу!» Ды як-бы выглядала нашае жыццё, каб іншыя адносна нас ня выконвалі акуратна сваіх штодзенных абавязкаў? Уявем сабе, што пошта, электрастанцыі, чыгункі, пэрыядычна прэса, болынцы і ўсе грамадзкія установы запоўніліся нядбалымі работнікамі — іхняя дзеянісці была-б горшаю, як агульны штрайк і сталася-б крыніцаю агульнага няшчасця. Зусім

зразумела, што і ў адваротных адносінах, гэта значыць у адносінах кожнага з нас адносна іншых, адносна ўсяго народу і адносна Бога забавязывае ня менш акуратнае штодзеннае (а не час-ад-часу з саламяным агнём) выконваньне ўсіх асноўных абавязкаў.

Як у жывым арганізме безнастанку пульсуе сэрца, як рэгулярна дыхаюць лёгкія, як систэматычна працуюць іншыя ворганы жывога цела, як штодзенна ўсходзіць і заходзіць сонца, як штодзенна адчуваюць патрэбу ёсьці, каб утрымаць жыццё — такім павінна быць і нашае дзеянне ў грамадзкай працы, такою акуратнай і штодзеннай павінна быць наша малітва ўзячнасці Богу за ўсе Ягоныя лабрадзействы і такою-ж павінна быць малітва просьбы за лепшую будучыню народу. А штодзенную малітву павінна суправаджаць такая-ж штодзенная акуратная праца ў той дзялянцы жыцця ў якой кожны з нас можа зрабіць нешта карыснае для **агульнага добра**. Падчыркваем слова для агульнага добра, каб яго адрозніць ад тae фальшивае працы, якая прыкрываючыся назовам «агульнае добро» мае на мэце заспакаенне сваіх ніzkіх амбіцыяў, асятненне нейкіх почасцяў і ганораў.

Бязумоўна да гэтакае дзеянісці патрэбна вырабленыне; праца ў гэтым кірунку цяжкая, але вельмі ўзячная, бо людзкая душа падобная крыху да үралжайнае глебы; пакінуць яе пералогам — зарасце пустазельлем, а добра апрацаваная закрасуе каласістым збожжам.

а. Лев.

Богачалавек

Хрысціянін ведае, каго азначаецца гэтым словам; Таго, Хто між людзей быў самым вялікім, самым ласканалым, самым съвятым. Але-ж да людзкое натуры не належань гэткія якасці і атрыбуты; у людзей найчасціцей выкryваецца грэх, недасканаласць і ўсякага роду пошасці — іх поўна ў людзей. У самым сваім запачацьлю людзкасць ужо спагудзілася праз першародны грэх, таму і кажа псальмісты: «Бо вось я ў неправотах зачаты, і ў грахах раздзіла мяне маци мая» (Пс. 50, 7). У Богачалавеку-ж, хоць ён і належыць да людзкога роду, хаваецца нешта таёменнае, у сілу чаго такія плямы, як: грэх, спагуда, няпраўда і падобнае — выключана з Яго натуры, з Яго асобы, з Яго жыцця, з Яго думкаў, з Яго дзеянінняў і паступкаў; гэтай таёменасцю ёсьць Ягоная Боскасць.

Углыбіша ў гэту тайніцу мы ня маём магчымасці; усяміце яе ня можа ніякі, нат' анельскі разум, аднак яна нам дадзена праз аўяўленыне, каб мы яе пазналі. Св. эвангеліст Іван кажа: «Слова сталася целам і жыло між намі» (Ів. I, 14). Гэта

было зьдзейсненым абяцаныня, якое Бог даў людзям пасяля ўпадку ў грэх нашых прабацькоў. Тады сказаў Госпрад к сатане: «Палажу варажнечу між табою і між жанчынаю, і між насеñнем тваім і насеñнем яе; яно сатрэ табе галаву...» (Быць. III, 15). Паводле тлумачэння айцоў Царквы, у гэтых Божых Словах крыеца тайніца учалавечаныя Сына Божага для збаўлення людзкога роду. Царква прыняла гэтае тлумачэныне, як сваё, а сам ход гісторыи Старога Запавету і поўным Новага Запавету сіньяджае, што яно правільнае, што Госпрад Бог тымі словамі абяцаў людзям прысланы Збавіцеля і ўрэшце паслаў у асобе Свайго Сына Божага. Цудоўны ход тae гісторыі — яна зьдзейснілася, калі другая Божая Асона прыняла на сябе людзкасць.

У сусвеце бачымым і нябачымым ёсьць усялякія дасканаласці: між мінэралаў, раслінаў, жывёлаў, між подзей; а яшчэ далей у сівене зусім нябачымым для людзкога вока, у сівене чыстых духаў, гэта значыць анёлаў — між усіх гэтых божых Твораў ёсьць шмат дасканаласцяў (зразу-

мела адпаведна да іх парадку), але ня было яшчэ ў съвеце аднае дасканаласьці найбольшае і найвышэйшае — ня было Богачалавека, учалавечанай Боскасъці, Стварыцеля істотна злучанага са сваім творам! І вось гэтая найялікшая тайніца зыдзейсьнілася, калі Божае Слова сталася Богачалавекам і праўывала між намі.

Дунс Скот (1274-1308) багаслоў і філязоф вучыў, што калі-б нат' чалавек і ня зграшыў, дык усёроўна Бог-Слова быў-бы Учалавечыўся тэзеля вялікай дасканаласьці людzkую натуры. Аб гэтым аднак Св. Пісаныне маўчыць, а гаворыць, што Богачалавек прыйшоў на съвет, каб збавіць людзей ад грахоў, ад вечнае загубы. Св. эвангеліст Лука кажа: «Сын чалавечы прыйшоў знайсьці і збавіць згубленага» (Лук. XIX, 10). Ды гэтая збаўчая ідэя крыеца ў самым абязаныні Божым для людзкасці. У цэрквах лапінскага абряду пяцца ў Вял. Суботу: «*O felix culpa, quaeritatem ac tantum meruit habere Redemptorem!*». «Што за шчасльвае правіненьне, калі яно прычынілася к тому, каб нам мець такога Збавіцеля!» Таму сув. Тамаш Аквінат піша, што ня было-б патрэбы Учалавечаныня Сына Божага, калі-б людзкасць не зграшыла. Доказы для гэтага цверджанья бярэ з Св. Пісаныня.

Учалавечаны Сын Божы ёсьць сапраўдным чалавекам і сапраўдным Богам.

Што ён ёсьць сапраўдным чалавекам мающа нязылічаныя доказы ў Св. Пісаныні. Як і ўсякі з нас, ён раздзіўся ад жанчыны — яна яму дала людzkую натуру. Таму і кажа ап. Павал: «Калі прыйшла поўня часу, Бог паслаў Свайго Сына (Адзінароднага), Каторы нарадзіўся ад жанчыны» (Гал. IV, 4). Ад яе ён узяў чалавечую прыроду, але пачаўся «не ад жаданьня цела, не ад жаданьня мужа, але ад Бога» (Ів. I, 13). Аб гэтай Тайне чытаем у св. Луکі; што анёл падчас дабравешчання казаў прычыстай Дзеве Марыі: «Дух Святы зыйдзе на цябе і сіла Найвышэйшага ахіне цябе, таму ѹ тое, што народіцца Святое назавенча Сынам Божым» (Лук. I, 35). Святы-ж Іван Багаслоў гаворыць, што людзі Яго бачылі сваімі вачыма і датыкаліся Яго сваімі рукамі, што бачылі Яго перад сабою як чалавека. (І. Ів. I, 1). Богачалавек Сам Сябе часта называе Сынам чалавечым: «Сыну чалавечаму трэба многа цярпень» (Лук. IX, 22). «Надыходзінь галзіна, калі Сын чалавечы будзе праслаўлены» (Ів. XII, 23). «Сын чалавечы ня прыноў, каб Яму служылі, але каб служыць і адданы душу Сваю на выкупленыне многіх» (Марк. X, 45) і пад. — Гэта ўсё Сам аб Сабе гаворыць Богачалавек, каб выказаць праўду аб Сабе і Сваёй натуры, ды паказаць, якою любоўю ён праняты да ўсіх людзей наагул.

Ап. Павал кажа, што Богачалавек быў уваўсім падобны да іншых людзей апрача граху. (Жыд. IV, 15). Як чалавек ён падлягаў

людzkім патрэбам: ёў, піў, спаў, зънемагаўся ціжкаю працаю і цярпеў ад болю.

Фарысэі няраз горшыліся тым, што Хрыстос у штодзennym жыцьці ня выроўніваўся ад іншых людзей і за гэтаке фальшывае суджанье аб Ім, Хрыстос востра дакараў фарысэяў і кніжнікаў: «Прышоў Сын чалавечы; і есьць і п'е; і вы кажаце: вось чалавек жарун і вінажтоп, сябра мытнікаў і грэшнікаў» (Лук. VII, 34). Тут вельмі ясна і цвёрда падкрэсліў Богачалавек Сваю людzkую натуру ў яе такіх неабходных вымогах, як яда і піцьцё. Фарысэі агулам у асуджаныні людзей былі крывадушныя, бо калі Богачалавека абвінялі ў пражорлівасці і п'янстве на банкетах, дык наадварот Івана Хрысціцеля абвінялі за пост, казалі, што ён ня есьць і ня п'е, бо мае беса. Таму так востра громіць іх Хрыстос, бо яны ня хочуць разумець у чым ёсьць сутнасць святасці. Богачалавек, як аднае натуры з людзьмі, не пагарджаў нікім, хто Яго запрашаў пасілкавацца, нават мытнікамі і грэшнікамі, бо ён ня толькі як Бог, але так-же як чалавек хацеў дашь ім доступ да сябе.

Як чалавек Хрыстос падлаваўся зъняможанью. Аднойцы змучаны доўтім падарожжам, ён сеў адпачываць каля Якубавае студні і калі зявілася самартанка з вядром па воду, ён просіць у яе, каб дала вады напіцца. (Ів. IV, 7). А ў пустыні, выснажаны соракдзённым постам ён адчуваў таکі голад, што сатана гачаў Яго спакушаць хлебам... Св. Аўгустын, пішучы аб трудох і зъняможаньнях Богачалавека, кажа: «*Fatigatur virtus Dei*. (Божая моц зънемагаеца!) бо ў Богачалавеку тут ёсьць сапраўдная людzkая натура.

Учалавечаны Сын Божы гэта ня толькі сапраўдны чалавек, але дасканалы чалавек, бо як кажа сув. Тамаш Аквінат, узяў к сабе дасканалую люdzkую натуру. (*Summa Teologica*, I-II, Q. XVIII, A. 1). Гэтая дасканаласьць была дасканаласьцю ў ноўным значэнні гэтага слова, бо людзкасць у Богачалавеку была істотна злучана не ў людzkой асобе, але ў Боскай Асобе. Тому ѹ Ім не магло быць і цепі граху, або якіх маральных нястачаў, недасканаласьцяў, або няведення. Богачалавек падлаваўся фізычным недасканаласьцям люdzkую натуру, як: голад, смага, холад, цярпеньне і нарэшце съмерць на Крыжы, бо гэткім чынам ён жадаў цярпець за грахі сусьвету і за кожнага з нас, каб прынясьці за іх задосыцьчыненіне Свайму Нябеснаму Айцу — але маральна ён ня меў ніякіх недахопаў, як самая Святасць.

Богачалавек ёсьць так-же і сапраўдным дасканальным Богам. Бяручы к Сабе чалавечую натуру, ён ані ня зменышыўся, ані не пагоршыўся як Бог; інакш ён ня быў-бы Богам. Самое паняцце аб Богу выключае зъменнасць, нясталасьць, або які колечы цень недасканаласьці, пі пагоршаньня ў Ягоным стане.

Сам Хрыстос гаворыць, што Ён Адзінародны Сын Бога Айца: «Бога ніхто ніколі ня бачыў: Адзінародны Сын, Каторы ёсьць ва ўлоньні Айца. Ён расказаў» (Ів. I, 18). Аднаго разу, калі Ён пытается ў сваіх вучняў, за каго Яго маюць людзі, то яны адказали: «Адны за Івана Хрысьціцеля, другія за Ільлю, а іншыя за Ерамію, ці аднаго з прарокаў...» Тады Ён кажа: «А вы за каго Мяне ўваражаете? Сымон-жа Пятро адказаў: Ты Хрыстос, Сын Бога жывога». И Хрыстос ня зганіў яго за гэта, але пахваліў, бо выказаў прауду, і абяцаў, што на ім, на Пяты, як на скале збуду Сваю Царкву, і дасыць яму ключы нябеснага валадарства. (Мат. XVI, 13-19). Ды голас самога Бога Айца трэйчы абвесціў, што Хрыстос ёсьць Ягоным наймілейшым Сынам. Першы раз на Ёрдане пасъля хрышчэння. (Мат. III, 17), другі раз падчас Прэабраўжэння. (Мат. XVII, 5) і трэці раз перад мучэннем, калі Хрыстос маліўся: «Душа Мая ўзварушана; і што Мне сказаць? Ойча! збаў Мяне ад гэтага гадзіны. Аднак для гэтага гадзіны Я і прышоў. Ойча, услы́ші імя Тваё! И зышоў з неба голас: і ўславіў і яшчэ ўславіў!» (Ів. XII, 27-28). Тут Богачалавек звярнуўся да Свайго Нябеснага Айца з малітвой і Той азваўся к Яму, як Свайму Сыну. Усё гэта съведчыць аб Боскасці нашага Збавіцеля.

Што Богачалавек ёсьць сапраўдным Сынам Божым, гэта значыць праудзівым Богам, Ён даказаў ня толькі Сваім словам, але і Сваімі дзеяннямі і ўчынкамі: твары ѿлякія цуды, не як які святы, або прарок праз моц і сілу Божую, але Сваею ўласнаю сілу Божай. Ён цудоўна аздараўляў безнадзейна хворых ня толькі тых, да якіх дакранаўся, але і на адлегласць. Так аздаравіў уміраючага слугу сотніка ѿ Капэрнауме. (Мат. VIII, 5-13. Лук. VII, 1-10) ў шмат іншых нявылячальна хворых; уваскращае памёршых: сына ўдавы з Наін. (Лук. VII, 11-16) дачку Іаира (Мат. IX, 18-26) і Лазара, хоць яго-

ны труп ужо съярдзеў. (Ів. XI, 38-44). Яшчэ большая цуды твары Богачалавек у духовым съвеце: Ён адпушчаў грахі сваім уласным аўтарытэтам; публічнай грэшніцы. (Ів. VII, 11), паралітыку. (Мат. IX, 2); абяцае рай раскаенняму разбойніку. (Лук. XXIII, 43). Ён так-же быў поўнаўладным валадаром няжывое прыроды: памнажаў хлеб. (ХІV, 17-21), замяняў ваду ѿ віно. (Ів. II, 6-11), адным словам уціхамірваў буру (Марк. IV, 39-41).

Паводле хрысьціянскае науки ѿ Хрысьце дзяве натуры — Боская і людская — істотна (гіпостасна) злучаныя ѿ Божай Асобе, таму Ён і ёсьць Богачалавек. Усе чыннасці паходзяць ад Асобы, таму Яго людзкія чыннасці паходзяць ад тae Асобы, як са свае крыніцы і таму маюць безгранічную вартасць, чаго і вымагала я па справядлівасці да збаўлення чалавека, каб задосыцьчыніць Божай справядлівасці за людзкія грахі. Гэта гуцыць проста і ясна, але тут Божая Тайна не да ўцамленія людзкому разуму.

Той-же Богачалавек і цяпер астаецца сярод нас для нашага збаўлення, хоць і пад другім відам. У Найсвяцейшай Эўхарыстыі, як Эўхарыстычны Богачалавек, Ён прыносіць за нас на аўтарах бяскроўную ахвяру, калі выконваецца Літургія або Імша, тады становіща нашай ЕЖАЙ і нашым ПЦЦЁМ пад відамі Эўхарыстычнага Цела і Эўхарыстычнага Крыва. И дзе толькі ѿ святынях на аўтарах пераходае Найсвяцейшая Эўхарыстыя, там сярод нас астаеща дзеля любові да нас Эўхарыстычны Богачалавек, каб вызвалішы нас ад граху, умацаваць у нас духове, маральнае і разумовае жыцьцё. З глыбской верай, з непахіснай надзеяй і з гарачай любсю звяртаймася да Яго і станьмася Ягонымі сапраўднымі пасълядоўнікамі! Хто ѿ дачасных жыцьці Яго будзе мець заўсёды ѿ сваім сэрыці, дык у будучым жыцьці будзе вечна ѿ Ягоным валадарстве!

а. Я. Тарасевіч.

Старонкі з крыжовага дарогі Каталіцкага Царквы на Беларусі

Сёлета 31 жніўня споўнілася 60 гадоў жыцьця Яго Эксцэленцыі Балеслава Слосканіса Апостальскага Візітатара для Беларусі Каталікоў абодвух абрарадаў у Зах. Эўропе. З гэтае нагоды рэдакцыя нашага часапісу шле прэасвяшченнаму Юбліяту найлепшыя пажаданыні і заахвочвае ўсіх сваіх чытачоў да шчырых малітваў у ягоным намеранні.

З гэтае-ж нагоды ўажаем за адпаведнае апублікаваць кароткі нарыс жыцьцёвага шляху высокадастойнага Юбліята, уладыкі Балеслава, на тле сучасных рэлігійных падзеяў.

Рэдакцыя

Епархія	Святаres	Параходы	Філіялы і Вернікі	капліцы
Віленская	505	235	211	1.392.341
Магілёўская	328	171	56	747.709
Менская	84	50	32	288.980
Разам	917	456	299	2.429.030

*) Улажана на аснове даных з Annuaire Pontifical, Paris 1917 і 1918 г.

Кіруючыя становішчы былі пераважне ў польскіх руках, але ў ніводнай епархіі на Беларусі ніводзін каталіцкі епарт хя мог нармальна выконваць сваіх абавязкаў. Віленскі біскуп Эдвард де Ропп выселены з Вільні ў 1907 г., а ягоныя ябавязкі выконваў апостальскі адміністратор кс. Казімер Мікалай Міхалкевіч (пазнейшы біскуп-памошнік). Магілёўскаю архіепархію ад 1914 г. кіраваў вікарны біскуп Я. Э. Ян Цепляк тыт. біск. Эварыйскі, але Магілёў быў мітрапалітальным пасадам, што абымаў увесе абшар Беларусі, Украіны без Галішыі, Расеі з выняткам Саратаўскай епархіі, з Сібір'ю уключчна, Латвіі, Эстоніі і Фінляндіі — вось-жа мусіў быць ачолены мітрапалітам. Гэта сталася ўжо ў 1917 г., тады Апостальскі Пасал назначаў магілёўскім мітрапалітам Я. Э. Эдварда дэ-Роппа. Як хутка пабачым, ён ня доўга мог кіраваць сваім пасадам. Менская епархія ад 1869 г. была зыліквідавана і адноўлена толькі ў 1917 г. Першым яе біскупам быў назначаны 2-X-1917 г. магілёўскі канонік Жыгімонт Лазінскі, хіратанізаваны 23-VII-1918 г., але ён змог утрымаша ў Менску ўсяго няпоўных два гады.

Рэвалюцыя 1917 г. пачала свой руйнацкі паход ад зынішчання рэлігійных вартасыяў у людзкіх душах. На кругазоры грамадзкага жыцця ўсімі хмары згушчаліся штораз больш. У часе гэтых грэзных замішаньняў дні 21 студзеня 1917 г. у Петраградзе атрымаў сьвятарскі съвячаныні тамтэйшы алюні Імпэр. Рыма—Каталіцкае Духоўнае Акадэміі Балеслаў Слосканс, народжаны 31-га жніўня 1893 г. у Стэрнянах пав. Рэжыца. Яму Бог судзіў узяць паважны ўлzel у беларускім рэлігійным жыцці.

Гвалтоўны наступ бязбожніцтва

Пасля лютаяўская рэвалюцыі 1917 г., калі між іншым была ўрачыста абвешчана свабода веравызнанія, шмат каму на Беларусі, як і на ўсім сьвеце, магло здавацца, што ад таго часу можна будзе спадзявацца палепшаньня рэлігійнага жыцця на абшары калішніх Расейскіх імперыі. Так думалі шматлікія праваслаўныя збольшваючы лік епархіяў і аднаўляючы 5 лістапада 1917 г. Маскоўскі Патрыярхат, так маглі думакі і каталікі, маючы мыгчымасць аднавіць Менскую епархію і абса-ліць Магілёўскую мітраполію, такія думкі маглі мець і беларускія каталіцкія сьвятары, сабраўшыся на свой звезд у Менску 24 і 25 траўня 1917 г. і прыймаючы пастуляты беларусізаціі рэлігійнага жыцця. І сапраўды ў тым перавортным годзе, не зважаючы на бязбожную небяспеку, нават у першыя месяцы пасля каstryчніцкай рэвалюцыі былі азнакі палепшаньня на беларускім рэлігійным фронце. У Петраградзе і Вільні заснавалася Беларуская Хрысьціянская Дэмакратычная Злучнасць і ад 8-IX-1917 пачала выдаваць у Пецярбурзе газету «Крыніца» пад рэдакцыяй кс. Л. Хвецько.

Мітр. Эдвард дэ-Ропп афіцыяльна дазволіў увядзіць беларускую мову ў казаныні і катэхізацыю, а а. Фабіян Абрантовіч у 1918 г. распачаў стараньні (прауда дарэмныя), каб заснаваць у Менску Беларускую Каталіцкую Духоўную Акадэмію. У 1917 г. беларускія грамадзкія дзеячы, асабліва браты Луцкевічы, робяць паважныя стараныні, каб аднавацца на Беларусі Каталіцкую Царкву усходняга абраду і з гэтаю мэтай запрашаюць тайна адведаць Вільню, толькішто вызваленага з турмы, львоўскага мітрап. Агдэдэя Шэптыцкага і ў Папскім Гадавіку пры Менскай лацінскай епархіі зъяўляецца рубрыка, зарэзэрваваная для ўсходняе епархіі, нажаль неабсаджанае.

Аднак усе плянаваныні лепшае будучыні разబіліся аб жарстокую сапраўднасць. Савецкая улада, выдаўшы 23.I.1918 г. дэкрэт аб адъязданыні Царквы ад дзяржавы, распачынае систэматычны, штораз мацнейшы наступ супраць рэлігіі агулам, а супраць каталіцызму ў асаблівасці.

У 1919 г. уздымаеша першая грозная хвала масавых арыштаў. Менскі біскуп Жыгімонт Лазінскі, папярэджаны вернікамі аб плянаваным арышце, ратуеша ўцёкамі ў Польшчу, пераатрануўшыся за селяніна. Бальшавікі абяцалі 100.000 руб. таму, хто дапаможа яго злавіць. Магілёўскі мітрап. Эдвард дэ-Ропп быў арыштаваны ў поўнач з 16 па 17 красавіка 1919 г. Гэта было якраз з Вялікае Серады на Вялікі Чаш্চвер. У першую нядзелью па Вялікадні 27 красавіка пецярбурскія каталікі ў ліку некалькі тысяч чалавек пасля Службы Божае ў касцеле сьв. Кацярыны з крыжам наперадзе і з рэлігійнымі съпевамі на вуснах пайшли да будынку ЧЭКА на Горохавую вул. №р. 2, прасіць алданьш ім іхняга архібіскупа. Доўга яны стаялі і сіпявалі рэлігійныя песні і перад тым дзом, калі эшце на бальконе зъявіліся чэкісты з запытаньнем, чаго ад іх хочуць. З грамады алказалі, што жадаюць, каб ім алдані архібіскупа. Вынік гэтае пэтыцыі быў трагічны. Чэка накіравала адъядзел чырвонаармейцаў, якія пачалі пагражаць растрэлам на мейсцы ўсіх. Але дух вернікаў быў моцны, пагрозы ня выклікалі ніяке панікі і ніхто ня рушаўся з мейсца; гатовыя алданьш жыць за веру, яны стаялі далей і голасна адмаўлялі матітвы. Бачучы такую рашучую паставу чэкісты не атважыліся страліць, але не пакінулі грамады ў спакою. Пасля ўсякіх зызекаў чэкісты прыкладамі загналі ў панаўзорак ЧЭКА частку грамады, калі 300 чалавек, што стаялі бліжэй калія варот і потым іх ўсіх адправілі ў Чэсменскі канцэнтрацыйны лягэр калія Петраграду. Мітрапаліта праз колькі тыдняў перавезена ў Маскву, а ў каstryчніку таго-ж году вывезена ў Польшчу ў форме вымены на нейкага камуніста.

Магілёўскі мітрапалітальны пасад мусіў нанава абрніць Я. Э. Ян Цепляк як тыт. архібіскуп Ахрыдзкі. Для Віленскай епархіі быў хіратаніза-

ваны 23.X.1918 г. біск. Юры Магулевіч. Яго ў красавіку бальшавікі былі арыштавалі, але не на доўга, бо хутка мусілі пакінуць Вільню, дык біскуп выйшаў на волю, аднак за свае прыхільныя адносіны да летувісаў і беларусаў ён меў имат прыкryх нападаў з боку палякаў.

У 1920 г. на кароткі час супрацьрэлігійныя напады бальшавікоў былі нібы прыніклі, але ў 1921 г. выбухлі з новаю сілаю. Дзіве падзеі развязвалі бальшавіком рукі ў супрацьрэлігійнай барацьбе. Дня 18.III.1921 г. быў падпісаны мірны дагавор між СССР і Польшчаю, дык сілы з фронту можна было выкарыстаць да іншай работы. Якраз у тым-же годзе пашыраецца страшэнны голад у цэнтральнай Расеі — для бальшавікоў зьяўляеца добрая нагода аграбішь съвятыні. З гэтаю мэтаю быў выданы адпаведны дэкрэт 27.XII.1921 г. Распачаліся масавыя арышты і растрэлы духавенства. За 1922 г. на абшары Усx. Беларусі растралі 201 праваслаўных і каталіцкіх съвятароў. Тады-ж перад Вялікаднем уначы, таксама як калісь мітрапаліта, з Вял. Серады на Вял. Чаньвер з 12 на 13 красавіка арыштована архібіскупа Цепляка.

У першую нядзелью пасцяля Вялікадня 23 красавіка каталікі з Петраграду грамадна сабраліся на Службу Божую ў касцёл сів. Кацярыны. А пасцяля Службы Божае, уважаючи што неразважна йсьці з крыжам у ЧЭКА, як гэта яны рабілі ў 1919 г. дык сабраліся масава на пагосьце перад касцёлам і там зрабілі магутную маніфэстацию. Аграмадны плякат з напісам «Католики требуют освобождения свого архиепископа», высока ўзвинены ў гару, казаў усім аб мэце маніфэстациі. Да сабраных прамаўлялі самыя-ж вернікі ў розных мовах. Ал беларусаў прамаўляла Вікторыя Кісель. Пасцяля маніфэстациі ўсе вернікі, сипяваючы суплікацыю, зноў увайшли ў касцёл на вячэрню, якую адслужыў кс. Балеслаў Слосканс. Палчас вячэрні агэнты ЧЭКА увайшли ў касцёл з рэволвэрамі ў руках і пачалі кричаць ля ўходовых дэзвярэй, каб перарваць багаслужэнне. Але не зважаючи на іх крик багаслужэнне дайшло да канца. Пасцяля багаслужэння вернікі ня выходзілі з касцёлу, працаўшы сипяваць рэлігійныя песні. Тады агэнты, а іх было шмат і ўсе п'яныя, як ваўкі ўбеглі ў касцёл, забеглі напярэд аж да перадаўтарных сходаў і пачалі выганяць сіломі вернікаў. Калі некалькі з іх учапіліся за вонратку і рукі аднае жанчыны і пачалі яе валачы да выхаду, дык яна загаласіла так голасна, што змоўкі сипевы і ўсе, як на каманду, леглі крыжам на зямлю; касцёл напоўніўся ўздыламі старших і плачамі дзяней. Толькі агэнты стаялі як стаўпы; яны сапраўды былі аслупянеўшы і ня ведалі, што рабіць далей. Выйшаўшы з касцёлу, яны сабраліся перад дэзвярима і чакалі выхаду вернікаў. І калі тыя пачалі выходзіць, дык агэнты ў кожнага пыталіся пашпарт. Хто пашпарту не меў, таго арыштоўвалі,

пры тым арыштавана іншлікіх, што меў пашпарты. Між арыштаванымі быў таксама а. Антоні Неманіэвіч, ён прасядзеў у петраградзкай турме некалькі тыдняў і быў перасланы ў Москву, дзе быў хутка вызвалены. Пры гэтай нагодзе варта крыху заскочыць на пярод і зацеміць, што а. Неманіэвіч у Пецярбург не вярнуўся, бо быў назначаны вікарым у параході ап. Пятра і Паўла, але летам ў 1923 г. яго зноў арыштоўваюць амаль алначасна са сваім параходам кс. Зелінскім і тады ў апусціцьшую параходню быў прысланы кс. Балеслаў Слосканс. Ён змог адведаць у маскоўскай турме і парахода і а. Неманіэвіча.

Вяртаючыся да 1921 г. трэба сцывердзіць, што хоць масавыя арышты тэрарызавалі людзей, аднак работнікі каталікі іх не пабаўліся, яны пачалі масава пісаць пэтыны і высылаць дэлэгаты аносна вызвалення з арышту архібіскупа і пэтыны не пераставалі напісваць, дык па двох месяцах яго выпуспылі.

Хоць бальшавікі выступалі супраць рэлігіі з нячуванью дагэтуль жарстокасцю і сілаю, але ў адным яны ішлі сцялямі ўсіх прасьледавальникаў рэлігіі; яны стараліся апрануць свае злочыны ў законную форму. Пад прэтэкстам выканання дэкрэту аб атэзяленьні Царквы ад лізяржавы, яны ў 1922 г. зажалалі ад усіх параходаў падпісаныя дагавору аб вынайме ат лізяржавы съвятыні. Таму што ў фармуляры дагавору быў некаторыя пункты супярэчныя Божаму і шаркоўнаму праву, дык усе каталіцкія параходы і сабры каталіцкіх царкоўных камітэтав адмовіліся яго падпісаць. Каб зламаць стойкасць каталіцкага духавенства ў Петраградзе, бальшавікі зачынілі ўсе каталіцкія съвятыні за выняткам толькі аднаго французскага касцёлу Нотр Дам зэ Франс на Ковенскім зав. Але каталіцкія съвятыны, верныя сваім абавязкам, алпраўлялі далей багаслужэнні ў розных памешканнях, дзе маглі сабрацца вернікі. Мейсцы багаслужэння былі ведамыя савецкім уладам.

У тым неспакойным часе архіб. Ян Цепляк, нядаўна выйшаўшы з турмы, жыў у Петраградзе, і час-а-часу з'біраў падудалнае духавенства на нарады. Знайсый нейкую збаўчуру раду ў тым цяжкім патажэнні было амаль немагчыма, але ўзельнікі нарадаў мелі прынамсі нагоду, выказаць сабе ўзаемна свае пярпеніні. У нарадах калі-не-камі ўзельнічалаў так-же кс. Балеслаў Слосканс, тагачасны вікарі параході сів. Кацярыны ў Петраградзе. Сакратаром падчас нарадаў быў генэральны вікарі пралат Канстанцін Буткевіч, які быў алначасна параходам сів. Кацярыны і пецярбурскім дэканам. З абавязку сакратара ён запісваў сабе ўсіх кароткі зъвест нарадаў і прозвішчы ўзельнікаў.

Спадзяючыся заўсёды арышту, пралат Буткевіч, як зрэштаю большая частка духавенства, амаль ніколі не начаваў у сваіх кватэрах і там не

пакідаў піскіх дакументаў. Але не зважаючи на такія заходы асыцярожнасці зімою 1922 г. чэкісты прыпадкам рабілі вобыск у адным доме, дзе начаваў пралат Буткевіч. Самому яму удалося скаванца, але ягоная тэчка з дакументамі і сышткамі, ізе былі запісаны пратаколы сходаў, трапіла ў рукі чэкістаў. Да гэтага яшчэ далучылася савецкая акцыя граблення сьвятыні, якую афішыяльна яны называлі «із'яние ценностей», на тле чаго ствараліся шматлікія канфлікты, якія бальшавікі перакручвалі на свой лад, як супраціў уладзе і ў звязку з гэтым арганізавалі ў Маскве 21-26 сакавіка 1923 г. вялікі судовы працэс.

За тыдзень ці два перад працэсам ЧЭКА праvakашына паклікала архіб. Цепляка і 14 святароў у Маскву. У Петраградзе на свабодзе асталіся толькі: вікары паraphей сьв. Кацярыны кс. Слосканес і парах французскага касцёлу ў Петраградзе а. Амудрю, ламініканін. У Маскве архібіскупа і ўсіх пакліканых святароў адразу арыштавалі і трymalі ў супольнай камеры праз уесь час падрыхтоўкі да працэсу. На працэсе фігуравалі дакументы, знайдзены ў тэчцы пралата Буткевіча. Нічога там кампромітуочага ня было, а толькі тое, што святары былі гатовыя аддаць сваё жыццё за вернасць Каталіцкай Царкве і не гадзіліся йсьці на віякія кампромісы з сьвятарскім сумленьнем. Ня гледзячы на гэта архіб. Цепляка і пралата Буткевіча прысуджана на съмерць, а іншых на кары ад трох да дзесяці гадоў ізаляцыі. Такі прысуд выклікаў цэлую буру пратэсту ў Заходній Эўропе і Амэрыцы, дык для лыплёматычных выгадаў бальшавікі адміністру кару съмерці для архібіскупа Цепляка на 10 гадоў турмы (потым 23.III.1924 г. выменялі яго ў Польшчу на некалькі камуністу), а пралата Буткевіча 30.III, якраз у Вялікую Пятніцу, растралаў.

Епархіі без епархіі

Ад часу падзелу Беларусі Рыскім дагаворам у 1921 г. на дзве часткі, рэлігійна палажэнне Беларусі сталася неаднолькавым, але ў абедзівлюючых частках яно было жалюгіднае. У Зах. Беларусі пад Польшчай афішыяльна шмат гаварылася і пісалася аб адбудове Каталіцкай Царквы, а ў сапраўднасці гэта было съведаме мяшаныне каталіцызму з польскасцю, бо дазвалялася каталіцкое жыццё толькі ў польской форме, а ў беларускай форме, камі не прасцідавалася крывава, як гэта рабілі бальшавікі, дык там ня менш нішчылася бязылітасна. Віленскі біскуп Юры Матулевіч меў толькі прыкрасыця і нападаў з боку польскіх уладаў, што ў 1925 г. мусіў зрачыся свайго пасаду. На яго мейсца быў назначаны, успамінаны перш архіб. Ян Цепляк ужо як мітрапаліт, але памёр у часе падарожжа ў Амэрыцы перад абняццем пасаду і хутка пасъля Віленскай мітраполію абняў запяты вораг усяго беларускага

мітраполіту Яўхімкоўскі. Піскі біскуп Жыгімонт Лазінскі, які да 1925 г. афішыяльна лічыўся Апостальскім Адміністраторам Менскім, меў вялікія ніпрыемнасці ад польскіх уладаў за тое, што ў свайі епархіі адносіўся телерантна да беларусаў, а нават у Пінскай Духоўнай Сэмінарыі, заснаванай а. Абрантовічам, выкладалася беларуская мова і прафэсарамі былі сівятары беларусы. Аднойчы якісі высокі польскі генэрал так дакучыў біскупу дакорамі, што той выпрасіў яго за дзьверы. Іншым разам іншаму генэралу на п'верджанне, што трэба ліквідаваць беларускасць у рэлігійным жыцці, бо маўляў за якіх 20 гадоў на Крэсах Усходніх ужо і успаміну аб беларусах ня будзе, біскуп з нашікам адказаў: «Пане генэрале, за 20 гадоў тут і съледу ня будзе ад Польшчы». Нажаль нават і гэты шчыры і адважны ераф паступова быў змушаны здавальняць недарэчныя жаданыні польскага ўраду, пазвальні ў з Духоўнае Сэмінарыі прафэсараў беларусаў, а ягоны наступнік пасъля 1932 г. біск. Казімер Букраба забараніў выкладаныне беларускай мовы ў Сэмінарыі і ня прымаў больш у Сэмінарыю нават клерыкаў беларусаў. Аб тым, што дзеялася ў Зах. Беларусі перад 1939 г. магчыма нехта напіша асобна.

Палажэнне ва Усx. Беларусі было бязумоўна шмат горшым. Пасъля засуджання архіб. Цепляка абедзівье каталіцкія епархіі ў межах БССР: Менск і Магілёў пуставалі і кіраваліся часовымі адміністраторамі. Адміністраторам Магілёўскае мітраполіі ад 1923 г. да 1925 г. быў кс. Ст. Пшырэмбэль, потым ягонае мейсца абняў пралат Антоні Малецкі. Менскім адміністраторам да 1927 г. быў кс. Эдуард Вайняхоўскі. Паraphей ў вялікай колькасці пуставалі, арышты духавенства ня спыняліся. Да гэтага сумнага становіща далучыўся ў 1924 г. вельмі прыкры факт у паraphей сьв. Барбары ў Віцебску кс. Уладыслаў Хічоновіч, ня будучы на вышыні свайго паклікання і пад нашікам агэнтаў ГПУ, прылюдна алрокся ад веры. Каб злагодзіць згоршаныне вернікаў, выклікае гэтым зларэчынем, духоўныя ўлады съпешна выслалі ў Віцебск кс. Балеслава Слосканса. На ягонае першое багаслужэнне зышлося шмат народу і новы душпастыр у сваім казаныні, не успамінаючы нават імем адступніка, змог бясьцьследна палагодзіць згоршаныне, выклікаючы ўздым вернікаў і злабываючы сабе агульнае прызнаныне, але прабыў там нядоўга, бо ў 1925 г. быў выкліканы тэлеграмаю назад у Ленінград, на становішча вікарага пры паraphей сьв. Кацярыны.

Андаўленыне епархіі

У 1926 г. французскі біск. Д'Эрбін ужо другі раз (перш раз быў у 1925 г.) змог атрымаць дазвол адведаць Савецкі Саюз і звязытаваць французскія цэркви. Гэтым разам ён меў ад Свяцейша-

га Айца надзвычайныя паўнамоцтвы для аднаўленыня каталіцкае епархii на абшары СССР. Аднойчы ён зьявіўся з захрыстыі царквы сьв. Канцырыны ў Ленінградзе і спаткаўшыся там з тамтэйшым вікарым Балеславам Слосканам пасля кароткае гутаркі, дамовіўся сустрэцца з ім на наступны дзень.

У назначаны дзень, гэта было 5 траўня 1926 г. сустрэліся зноў два названыя ластвойнікі і, змовіўшы супольна малітву да Святога Духа, біск. Д'Эрбіні паказаў свайму субъясеніку пад найбольшым сакрэтам свае паўнамоцтвы і коратка заяўіў, што мае намер хіратанізація яго на біскупа і з гэтаю мэтаю загадвае яму прыехаць у Москву, але да часу ўсе мерапрыемствы маюць быць захаваны ў найбольшым сакрэце. Нованазначаны біскуп дарма шукаў у памяці якіх колечы прычынаў, каб адмовіцца ад так цяжкага і адказнага назначэння, вось-жа годзіща. Афіцыяльна прычынаю падарожжа ў Москву Я. Э. Слосканса было заданне прывезыць сьв. Міро. Парах канонік Антоні Васілеўскі пешыўся з гэтае нагоды, абы іншых прычынах падарожжа нічога ня ведаў.

З цяжкім сэрцам 10 траўня 1926 г. Я. Э. Балеслаў Слосканс пераступіў парог аднае з ма́скоўскіх каталіцкіх съвятыняў, дзе ўжо ў захрыстыі чакаў яго Я. Э. Д'Эрбіні і яшчэ якісці няведамы съвятар — гэта быў Я. Э. Аляксандар Фрізон параҳ з Сімферопалі, які меў атрымальчы хіратонію разом з уладыкай Балеславам і стацца апостальскім адміністраторам для Одэссы. Але які даведаўся абы тым, што яго чакае толькі гадзіну таму, прыехаўшы ў Москву з поўдня Рasei. Біскupskaya хіратонія албылася паводле найпрасцейшае формы і пры мінімальным ліку съвѣлкаў.

Не затрымоўваючыся ў Москве, уладыка Балеслаў узяў сьв. Міро і вярнуўся ў Ленінград, выконавець далей абавязкі вікарата і чакаць далейшых распарараджэнняў. Няраз ён мусіў перамагаць спакусу, каб ня зьевіцыца са сваею тайнаю хаяць-свайму параҳу. Час іноў хутка і дня 13 жніўня 1926 г. уладыка даведаўся альбо таго-ж біск. Д'Эрбіні, што яму прызначаны тытул біскупа Цыльлійскага і назначана Апостальскім Адміністраторам Магілёўскім, з тым, што на працягу трох месяцаў мае абыяніць Менскую Ап. Адміністратуру з рук кс. Эльварда Вайчяхоўскага.

У тым часе адміністраторам Магілёўская мітраполіі быў пралат Антоні Малецкі, ён 13-VIII-1926 быў хіратанізаваны на біскупа для кіравання Ленінградзкай Ап. Адміністратурай, але яшчэ перад сваею хіратоніяй быў паведамлена некаторых съвятароў Магілёўскае архіепархii, што «вікары з параҳаві сьв. Канцырыны кс. Слосканс назначаецца Апостальскім Адміністраторам Магілёўскім і Менскім з усімі біскupskimi правамі». У тым лісьце не гаварылася, што новы Ап. Адміністратор ёсьць біскупам, але са слоў лісту гэта можна бы-

ло лёгка вычытаць. Калі съвятаром гэтая кавіна сталася ведамая, зразумела пад сакрэтам, пачала ся падрыхтоўка да наладжання новае адміністраціі. У Магілёве яе было магчыма правесці хутчэй, бо духавенства было больш знаёмае для уладыкі Балеслава, а ў Менску трэба было перш пазнаць будучых супраноўнікаў.

Адносна сапраўднага епархічнага стану уладыкі Балеслава падуладнае духавенства даведалася дні 14-IX-1926 г. але пад умоваю, што да часу абы гэтым маюць маўчаць.

Першым абавязкам новага Апостальскага Адміністратора было паведаміць сваіх вернікаў аб сваім назначэнні, дзеялі гэтага ён выдаў свой першы паstryрскі ліст. Ліст быў апублікованы ў двох мовах: беларускай і польскай. Беларускі экземпляр трапіў у руکі агентаў ГПУ, але таму што быў прысьвечены хрысьціянскай любові, дык агенты там нічога для сябе не знайшли.

Першы паstryрскі ліст зрабіў актуальную спраvu мовы ў душпаstryстве. У Менску вернікі каталікі, маючы родную мову беларускую, у рэлігійным жыцці толькі часткова карысталіся беларускаю мовай, прызываючы да польскае, а ў Магілёўшчыне хоць так-же вернікі агульна карысталіся кніжкамі да багаслужэння ў польскай мове, ня маючы іншых, але гэтая мова для прастаплюзьдзя была не заўсёды зразумелай, вось-жа беларуская мова павінна была атрымальчы свае права. При рэлагаванні лісту пабеларуску шмат дапамог беларускі съвятар Пётро Януковіч, Хашчоўскі параҳ. При гэтым нагодзе варта ўспомніць як адносіцца да беларускай мовы бальшавікі. Аб гэтым можа шмат сказаць такі факт: Аднойчы зъявіўся да уладыкі даволі інтэлігэнты беларускі дзеяч і ў гутары прызнаўся, што пад прымусам стаўся сакрэтным супраноўнікам ГПУ і перасыярог уладыку, што адносіцца беларускай мовы і беларускіх нацыянальных імкненняў трэба быць асьцярожным, бо савецкая улада толькі афіцыяльна нібы падтрымоўвае беларускую культуру і аздраджэнне, але ў сапраўднасці, дык хай толькі хто спробуе паказаць, што ён беларус з перакананнем і патрыёт, трапіць у кутузку, а там... пры гэтым ён зрабіў рух, які выконваюць агенты ГПУ, пускаючы кулю ў патыліцу.

Наладзіўшы в большага адміністрацыйны апарат у Магілёўскай архіепархii, трэба было то-еж зрабіць і ў Менску, але там было шмат ботыш перашколаў. На месца дагэтупешняга адміністратора кс. Эльварда Вайчяхоўскага уладыка Балеслаў назначыў кс. Язэпа Дземяна, але ён ня ўспеў нават даехаць да Менску, бо быў арыштаваны падчас падарожжа.

Не зважаючы на цяжкасці, уладыка Балеслаў распачаў візітаваць падуладныя параҳаві. Таму што да гэтага часу візіташы ў каталіцкіх параҳавіях на Беларусі быў рэдкімі здарэньнямі, дык ня

дзіва што ў зьмененых аbstавінах, яны для вернікаў, сталіся нагодамі да сапраўднага паломніцтва. Рабіліся візітацыі звычайна без папярэдняга паведамлення паraphаў, нібы наскокам. Толькі ў большых гарадох паraphі былі павядомлены за-гадзя і аб гэтым маглі паведаміць вернікаў.

У часе візітацыі ўладыка Балеслаў сам даваў місіі і пры гэтай нагодзе заўсёды выяулялася, як беларускі народ шырыя трывалі тры, часом чатыры дні. На першы дзень прысутнічалі пераважна жанчыны, на другі дзень ужо пераважалі мужчыны, а на трэці дзень сьвятыня па берагі напаўнялася вернікамі; грамадна зъяўлялася моладзь, спаўдалася, прычашчалася і мірапамазвалася. Пры гэтym былі мошна ўзрушаючыя мамэнты. Перад мірапамазваньнем уладыка Балеслаў пытаўся кожна-га паасобку:

- Жадаеш быць бежмаваным?
- Так! — гучай упэўнены адказ.
- Гатоў аддаць жыцьцё за веру?
- Так!

І гэта рабіла незацёртае ўражэньне і на юна-мірапамазваных і на ўсіх прысутных і потым съцерагло іх ад розных зводных спакусаў. Адной-чы юнак казаў уладыцы:

— Цяпер нельга грашыць, бо асталося мала съвтароў, дык і выспаведаца цяжка.

І Бог запамагаў ім латрымоўваць свае добрыя пастановы.

Умовы, якія апраўдвалі візітацыі без папярэдняга паведамлення, змушалі перакідацца падчас візітацыі далёка з мейсца на мейсца. Прауда за свой кароткі час праబываўня на волі ўладыка якія мог адведаць шмат паraphвіяў. Акрамя Магілёва, які быў ягоным стальным аседкам, адведаў: Менск, Оршу, Віцебск, Барыслau, Полацк, Рагачоў, Мсціслаў, Гомель, Лепель, Вяліж, Чаусы, Талочын, Хвашчоўку і ваколічныя паraphві. У прыграницай смузе майсцовая савецкая ўла-ды катэгарычна забараніла проводзіць візіта-цыю. Так напрыклад забаранілі візітаваць Кой-данава, а Расіцу былі пазволілі, але калі ўла-ды даехаў да Полацку, дык далей ехаць ня пусцілі, а Расіцкая паraphвія лічыла калі 10 тысяч каталікоў і майсцовых паraphах Пётро Капуста, родам з гэтай-же паraphві, быў усё падрыхтаваў да ві-зітацыі.

Казаньні падчас візітацыі ўладыка пераважна гаварыў пабеларуску. Калі ўжо йдзе гутарка аб мове казаньня, дык варта ўспомніць, што ў горадзе Гомелі ўступ да казаньня ўладыка сказаў папольску, ён быў зъвернены да тae інтэлігэнцыі, якая прывыкла чуць польскую мову ў съвятынях. Праводная думка таго ўступу вартая ўвагі як да-кумент часу: «Казаньне мае на мэце выясьніць усім вернікам, бяз розніцы ступені іхняе асьветы, найважнейшую справу іхняга жыцьця, справу

збаўлення души. Дык гаварыць аб гэтym у та-кой мове, якое добра не разумеюць шырокія ма-сы, было-б дарэмана гаворкаю, а казаць два ка-заньні ў розных мовах, я ня маю часу. Дзеля гэ-тага пращу інтэлігэнцыю прыстасавацца да мовы шырокіх кругоў вернікаў і выслушаць казаньня ў беларускай мове...» І ўсе слухалі казаньня вельмі ўважна.

Уканцы каstryчніка 1926 г. новаҳіратанізаваныя біскупы ў Ленінградзе і Маскве абвесыцілі для ўсіх вернікаў, аб сваім сапраўдным епархічным стане і агэнты ГПУ ўзмоцнілі нагляд за ўсім каталіцкім духавенствам. Зъявілася новая небясьпека арышту. Уладыка Балеслаў гэта бачыў і па-станавіў, што і яму настаў час падаць да агульнага ведама аб сваім сапраўдным епархічным ста-не, каб на выпадак арышту, яго ўжо ўзялі не як звычайнага съвятара, але як біскупу.

Абвешчаныне адбылося вельмі проста. У дзень сьв. Ёзафата 14 лістапада 1926 г. магілёўскі генэральны вікар Віталі Паšкевіч, якога потым у 1940 г. большавікі растрялялі, будучы разам з уладыкаю ў Віцебску, абвесыціў на вячэрні ў царкве сьв. Антонія, што «4-га сьнежня тут у Віцебску ў царкве сьв. Барбары Яго Экцэленцыя біскуп Балеслаў Слосканс будзе мець сваю першую пантыфікальную Службу Божую». У назна-чаны дзень съвятыня не магла зъмісьціць у сваіх мурох усіх вернікаў. Магчыма, што гэткі магутны выяў веры ў масах крыху адлажкы час арышту і ўладыка мог далей візітаваць паraphві, але за ім ўстаноўлена такі паліцыйны нагляд, каб і дзень і ноць ня выпускаць яго са свайго поля зору.

Жыў уладыка Балеслаў у Магілёве ў невялі-кім памешканні з 3-х пакояў, якое яму знайшоў а. Шаціла. У суседстве ў яго жыў савецкі генэрал ком. дів. і як потым выявілася, ён буў агэнтам ГПУ і меў заданье сачыць за кожным рухам уладыка Балеслава і за кожным адведальнікам. Аб гэтym даведаўся ўладыка праз сваю прыслугу ад жонкі комдіва. Зрэштою амаль усе съвтары былі ў падобных жылыёвых аbstавінах. Агэнты ГПУ заўсёды даручалі катораму небудзь з суседзяў па кватэры стацца іхным вікам.

Акрамя суседа агэнта на вуліцы ўладыку заўсё-ды чакаў іншы агэнт, які хадзіў па пятках ва ўсіх падарожжах. Калі часам здаралася, што ён на станцыі траціў з вачэй сваю ахвяру, дык хутка зъяўляўся іншы агэнт, які ветліва прасіў ўладыку паказаць пашпарт і далей сачыў з адлегласці. Карэспандэнцыя ўсіх духоўных, а ўладыкі Балеслава тымбольш, заўсёды кантролівалася, а з важнейшых лістоў рабіліся копіі, як гэта выявіліся потым на съледзтве. Казаньні запісваліся адумыс-нымі агэнтамі. Словам зъбіраўся матэрыял, і ці лепш кажучы вышукваўся, каб зладзіць акт аўбінавачыння, а таму што ўсе гэтыя вышукваньні нічога не давалі, дык узмагліся правакацыі. Пачалі пры-

ходзіць «на споведзь» розных людзі з падступны-мі пытаньнямі; стараліся зайсьці на кватэру людзі з выразнаю мэтаю скампрамітаваць уладыку ў вачох вернікаў. Трэба было быць заўсёды падрыхтаваным да розных неспадзеянак. У тым часе ў Магілёве быў абаўленчы мітрап. Язэп Крачатовіч, хоць ён адносіўся варожа да каталіцызму, але ў асабістых адносінах да ўладыкі Балеслава быў ветлівы і прыходзіў з куртуазнымі візітамі. Падчас аднае такое візіты мітр. Крачатовіч парушаў справы выразна правакацыйныя, потым прапанаваў пазнаменіца з нейкім іншым «япіскам», які ні-быта думае аб злучэнні.

Выразных правакацый ѿня цяжка было ўсьце-рагчыся, затое патрэбна было асабітвае асьця-рожнасці ў адносінах са сваімі вернікамі. Аб гэ-тым можа съведчыць такі выпадак: Адзін старэй-ши работнік, які часта спавядаўся і часта пры-ходзіў на кватэру ўладыкі пагутарыць аб што-дзенных клопатах, аднойчы папярэдзіў, што ён быў змушаны забавязацца перад агэнтамі ГПУ, даваць ім справаўдзячы аб гутарках са сваім біскупам. Няма сумніву, што падобных прумусовых агэнтаў было больш, але яны хаваліся са сваю дзейнасцю.

Савецкія часапісы выкарыстоўвалі кожную на-году, каб узняць кампанію супраць ўладыкі Балеслава. Напрыклад у Талочыне падчас візітациі парадпакой ўся школьная моладзь грамадна з'явілася да споведзі і мірапамазаныя так, што школа на два дні апушыцела — у прэсе адразу з'явіўся артыкул, што біскуп атручвае моладзь рэлігійным дурманом і што з'яўляецца агэнтам Польшчы і Пільсу-дзкага. У Вялікую з нагоды візітациі бальшавікі наладзілі антырэлігійны дыспект і запрасілі на яго ўладыку Балеслава, а калі ён адмовіўся, дык у газетах з'явіўся артыкул з рознымі абразылівымі нападамі.

Інтрыгі супраць ўладыкі мацнелі з дня-на-дзень і ставаліся тымбольш нахабнымі, чым больш былі беспадстаўнымі. Аднойчы агэнты ГПУ арыштава-лі Марысю З., якая рэгулярна прыходзіла на ба-гаслужэныні ў катэдру. Мучылі яе маральна і фі-зычна на працягу трох дзён, каб падпісала данос аб немаральнym жыцці ўладыкі Балеслава. На чацвёрты дзень яна была ўжо амаль напоўненая, але тым-ні-менш катэгарычна адмовілася падпісаць данос. Бедную Марысю выпусцілі на волю і яна бягом з турмы прыбегла сказаць ула-дыцы аб сваім мучэнні і аб тым, чаго ад яе да-магаліся.

Было ясна, што дзень арышту набліжаецца, а няўдачныя інтрыгі, якія кампрамітавалі агэнтаў ГПУ, магчыма яго прысьпяшалі.

Першы арышт

Падчас сваіх кароткіх затрымкаў у Магілёве ўладыка Балеслава падрыхтоўваў да съвятарства

аднаго маладога беларуса з Менску. Ён жыў на памешканыні ў уладыкі. У 1927 г. 4 верасня, ка-лі ўладыка быў на візітациі, таго маладога чала-века агэнты ГПУ арыштавалі на некалькі гадзін і ў міжчасе зрабілі вобыск памешканья бяз ніякіх съведкаў. Дня 16 верасня, вяртаючыся з візітациі ў Магілёў позна вечарам, уладыка даведаўся ад свайго генэральнага вікарага аб тым, што сталася на кватэры ў часе ягонае адсутнасці. Уладыка пасьпяшыў у сваё памешканье, але ўвайшоўшы туды, не зауважыў ніякіх съядоў вобыску, ды й разглядацца ная было калі, бо на ўсьпену яшчэ распрануцца, як у памешканыні з'явіліся 3 агэнты ГПУ і 5 съведкаў каталікоў ды начальнік аблшук-ваць памешканье. Агэнты павярхону аглядзелі перадпакой і ўзяліся шнарыцы па пакоі. Паднялі партрэт Свяцайшага Айца і з-за рамы выпаў якісці скрутак; развязалі яго перад уладыкаю — гэта была ваеннае карта. Пад другім партрэтам была другая карта. У альбоме знайшлася якасць ваеннае статыстыка. Агэнты забралі усё гэта, забралі карэспандэнью ўладыкі і яму самому казалі «з'бирацца з рэчамі».

Перад выхадам з памешканыні ўладыка з'яві-нуўся да прысутных съведкаў з такім словамі: «Мае любяя, я вас больш не пабачу, але памя-тайце, што мяне забіраюць не за якісці злочы-ны, а толькі дзеля таго, што Беларусь хочуць па-звавіць яе адзінага каталіцкага біскупа...»

Агэнты ГПУ перарваў гутарку ўладыкі востраю заўвагаю:

— Вы займаецца агтактамі!

— Ацэньвайце мае слова, як хочаце — быў адказ — але я раблю тое, што ўважаю сваім ававязкам.

У гэты самы мамант прыслуга ўладыкі, доб-рая старая Марцэліна, дрыжучы ад страху перад агэнтамі, яшчэ знайшла ў сабе толькі адвагі, што з'явінулася да ўладыкі і ўсіх прысутных:

— Калі вы, Экцэленцые, ня былі дома, дык сюды прыходзілі трэы агэнты ГПУ і адзін з іх астаўся са мною ў перадпакою, а два другіх увайшлі ў пакой, зачынілі за сабою дзъверы і што яны там рабілі, я ня ведаю».

Агэнты былі проста лютыя за гэтыя адкрытыя слова і яе гатовы былі забіць на месці, але ўжо было позна; слова не варабей, скажаш, ня зловіш. Агэнты ГПУ гэтым разам скампрамітаваліся перад съведкамі.

Паводле найбольш ужыванага савецкага мэта-ду, улады ГПУ плянавалі зрабіць ўладыку Балеслава ваенным шпіёнам згодна з іхняю прыказ-каю: «Дайце нам толькі чалавека, дык аблінава-чаныне знойдзем». Праўда ў даным выпадку аблі-навачаныне было на толькі неімаверным, што агэнты бралі з сабою пабочных людзей, каб яны потым разносілі кампрамітуючыя весткі, але ста-лася наадварот, бо съведкі расказвалі паціху, што

кампраміту ў матэрыял падлажылі самия-ж агэнты.

І распачаўся цярністы шлях уладыкі Балеслава. Яго адразу прывялі ў пачакальню магілёўскага асочнага тав. Кузьміна. Той удаваў, што быццам съпіць за сваім сталом, бо ўжо была ноч, а ў сапраўднасці ён пільна сачыў за кожным ру-кам арыштаванага. Да таго ў суседніх дзіверех былі дзірачкі, праз якія так-жа цікавалі чыесь пільныя вочы. Раніцаю 17 верасьня асочны Кузьмін у таварыстве двух іншых агэнтаў перавёз уладыку Балеслава ў Оршу, а дзіве гадзіны пасыля яго адправілі ў Менск. Там яго спачатку пасадзілі ў чистыя пакой, дзе пры дзіверех стаяў «канёл хараніцель» са штыкам, было гэта позна вечарам. Шчыра памаліўшыся, уладыка лёг на ложак і толькі пачаў драмаць, як у пакой увайшлі два агэнты:

— А, вы ўжо съпіце? — загаварылі яны ўдавана лагодным голасам.

— Так, сплю!

— Пазвольце вас патурбаваць. Скажэце нам дакладна, хто вы будзеце?

— Я каталіцкі біскуп Менскі і Магілёўскі.

— А хто-ж вас хіратанізаваў?

— Прадстаўнік Апостальскага Пасаду.

— Але-ж ён звычайны шарлатан...

Было ясна, што агэнты стараліся знайсці балючы пункт, каб падзірдаваць сваю ахвяру і шукалі спрытна. Уладыка Балеславу гэта адчуў і замоўк, не алказваючы больш ні слова на іхныя залейшыя пытаньні.

Раніцаю ў пакой на стале было шмат паперы з усімі прыладамі да пісання. Агэнты ГПУ добра ведалі псыхіку арыштаваных і давалі нагоду выліць на паперу ўсе думкі, каб магчы іх уважна прастудыяваць. Уладыка зразумеў тактыку ГПУ, але пастанавіў выкарыстаць магчымасць да пісання інакш, як гэтага спадзяваліся агэнты. Ён быў съведамы адказнасці мамэнту, дык узяў пяро і пачаў пісаць, але гэта была ні просьба, ні дамаганье, а дэкларацыя такога зъместу:

«Я, ніжэй падпісаны, біскуп Балеславу Слоскансу Апостальскі Адміністратар Менскі і Магілёўскі, уважаю сваім абавязкам, паведаміць праз менскую сэкцію ГПУ урад і грамадзянства аб наступным:

1. Дня 16 верасьня г.г. агэнты магілёўскага ГПУ зрабілі ў мяне вобыск і знайшлі ваенныя карты і дакументы.

2. Я нікога, з пражываючых у доме, не падазраю, каб магілёўскія гэтыя дакументы ад ГПУ.

3. Сябе я так-жа не прызнаю вінаватым у гэтым.

4. Я цвярджу, што гэтыя дакументы і карты былі мне падложены агэнтамі ГПУ, каторыя 4 верасьня зрабілі вобыск у май памешканьні падчас мае адсутнасці.

5. Я цвярджу, што гэтая нягодная камэдыя

згуляная толькі дзеля того, каб пазбавіць Беларусь яе каталіцкага біскупа.

6. Мой біскупскі характар і людская годнасць мне не дазваляе ўдзельнічаць у гэтай камэдыі і то тымбольш, што ў менскім ГПУ абражана годнасць Каталіцкага Царквы, якая ёсьць для мяне дараю.

7. На час перадсуднага зъняволенія я адмаўляюся даваць які-б то ні было показаныні, не зважаючы на ніякія кансэквенцыі.

8. Я цвярджу, што ўсё падуладнае мне духавенства не займаецца супрацьдзяржаўнаю дзейнасцю.

9. Я ахвотна прыму для добра Царквы ўсякую кару, накіраваную супраць мяне, і найбольшае пакараныне — съмерць, прыму з радасцю.

Біскуп Балеславу Слоскансу».

Звычайна арыштаваныя, тое што напішуць, аддаюць съледчым уладам, а уладыка Балеславу запісаны аркуш з дэкларацыяй скаваў у кішэню. Хутка яго паклікалі на дапрос да самога старшыні менскага ГПУ Гродіса і ягонага сакратара Эстрына. Гродіс пачаў дапрошваць паразейску, уладыка яму адказваў пабеларуску і зрабіў увагу, што яны знайходзяцца на Беларусі і што ён можа адказваць на пытаныні ў афіцыяльнай мове. На гэта Гродіс адказаў:

— ГПУ ўсюды ўжывае расейскую мову.

Ці ён сам баяўся атрымаць кулю ў патыліцу, ці пагарджаў беларускай мовай, хто яго ведае. У далейшым між ім і уладыкаю адбылася даўжэйшая гутарка, у якой між іншым былі такія мэманты:

— Вы знаеце чорнага папу? — пытае Гродіс.

— Не ня знаю, — спакойна адказвае уладыка.

— А вы ня вадаеце, што гэта так называючы генэрала езуітаў і што папа робіць усё пад дыктуюку езуітаў.

— Гэта напэўна ня так, бо езуіты ёсьць толькі адным з шматлікіх каталіцкіх манашых чынаў і падпарафкоўваюцца пате нароўні з іншымі.

Раптам асочны пераскаквае на іншую тэму:

— А вы знаеце, што кс. Мустэйку засудзілі на тры гады за алімнты?

— Так, знаю гэту значыць?

— А тое значыць, што яго засудзілі беспадстаўна толькі на тое, каб скампрамітаваць съвітарскі стан.

Тут асочны зноў пераскочыў на іншую тэму:

— А вы перапісваецеся з кім?

— А як-ж; я маю аграмадную перапіску і адказваю на кожны ліст, які атрымаю.

— А са сваімі паразейскімі перапісваецеся?

— Так, і з мі перапісваюся.

— А вы іх ужываеце? — Пры гэтым Гродіс нахабна засміяўся.

Пасъля такога пытаньня ўладыка Балеслаў глянуў на асочнага з спаўчуюцьцем і нічога ня кашучы, выняў з кішэні сваё асьведчаньне і палахай на стол перад асочным. Ён і сакратар кінуўся на паперку і пачалі яе чытаць. Прачытаўшы яе, яны зноў стараліся прадаўжаць гутарку, але ўладыка не адказваў на іхняя пытаньні. Пасъля гэтага далі супакой на цэлы тыдзень. Уесь тыдзень добра кармілі і добра даглядалі пакой і яшчэ не рабілі ні разу асабістасе рэвізіі. Пасъля такога загадкавага тыдня зноў паклікалі на дапрос. Цяпер перад асочным на стале была куча папераў і між імі: першы пістырскі ліст пабеларуску, рукапіс падрыхтаванага да друку катэхізу і прыватныя лісты ўладыкі. Дапрос меў хутчэй форму нейкага багаслоўскага дыспуту.

Нічога не дабіўшыся, менскія ўлады адправілі ўладыку Балеслава ў Маскву. Далі купэ ў мяккім вагоне з адным агэнтам у самым купэ і некалькімі ў суседнім. У Маскве адразу завезлі ва ўнутраную турму ГПУ на Лубянцы і там першы раз зрабілі дакладную асабістую рэвізію, пры гэтым зьнялі усе біскупскія азнакі і нават нацельныя крыжыкі. На Лубянцы ўладыка прабыў 5 месяцаў. Перш яго пасадзілі ў такую камэрку, дзе з усіх бакоў праз большыя і меньшыя вакенцы сачылі чыесьці пільныя очы за кожным рухам, на дадатак і праз ёдашова вакенца ў дзвіверах заглядаў вартавы з карыдору. З суседніх камэр у хтосьці стукаў, толькі кельга было ведаць, ці гэта агэнт, ці зьняволены. На карыдоры хтосьці голасна гутарыў з вартавым, падказваючы зьняволеным розныя спосабы, як «вызваліцца». З іншых далейшых камэр у даходзіў крык ад нэрвовых прыпадкаў. Каб не малітва, дык там сапраўды лёгка страціць нэрвы да поўнага вар'яцтва, бо ўся навакольная атмасфера ўесь час напружвала нэрвы да найвышэйшае ступені, а ў дзвіверах камеры гудзеў вэнтылятар, угняючы ў сярэдзіну такое цёплае паветра, што ад удушиша цела зусім зьнемагала.

Па нейкім часе такіх аслабляючых мукаў і фізычнага вычарпання ўладыку Балеслава паклікалі на дапрос да галоўнага асочнага Рыбкіна. Той адразу накінуўся з моцнаю лаянкаю за дэкларацыю. Уладыка зразумеў, што апраўдвацца із ім няма сэнсу і найважнейшай реччу, якую можна для сябе зрабіць у гэтых абставінах ёсьці стараныне, захаваць сваю веру, ня йдучы на ніякія кампрамісы. Між іншым Рыбкін у часе лаянкі выказаў некалькі важных асноўных прынцыпаў савецкае палітыкі адносна рэлігіі агулам і каталіцызму ў асаблівасці: «Мы Каталіцкую Царкву прасъледуем і будзем прасъледаваць да поўнага зьнішчэння», — казаў ён паднесенным голасам, — Праваслаўная і пратэстанцкая Цэркви робяць тое, што мы жадаем, толькі Каталіцкая Царква творыць засёды дзяржаву ў дзяржаве і мы гэтага ня можам дапусціць, але мы ня будзем рабіць па-

мылак францускае рэвалюцыі, якая прасъледавала сьвятароў як такіх, робячы з іх мучанікаў, а мы з вас мучанікаў рабіць ня будзем, мы ў вас заўсёды знойдзем правіны супраць дзяржавы». Уканцы саркастычна ўсміхаючымі дадаў савецкую прыказку: «Дайце нам толькі чалавека, а злочын у яго заўсёды знойдзем». Такім і падобнымі клічамі ён стараўся прыгнобіць ўладыку, але калі вынік быў ніякі, асочны раптам зъмяніў тон свае гутаркі і, ўдаочы супакойнага, казаў:

— Так, мы знаем, што вы няявінны. Больш таго, мы знаем, хто вам падлажыў ваенныя карты — тут ён назваў выдуманую асобу і выдуманую гісторыю, чаму якісці Н. Н. меў іх падлажыць.

Уладыцы Балеславу было ясна, што названая асоба і гісторыя ёсьць фікцыяю, але яшчэ больш было ясна, што гэтым самым асочны зъняў авінавачанье, а тым самым усякія падставы далейшага тримання ў турме, дзеля гэтага адказаў:

— Калі вы цвердзіце, што я ў гэтым не вінаваты і што знаце асобу, якая зрабіла правакацыю, дык я заяўляю, што маё асьведчаньне было пасыпешным і неабдуманным.

Сакратар пасьпяшыў запісаць гэтую заяву з нейкаю быццам палёгкаю. Хоць паводля найпрымітыўнейшых вымогаў справядлівасці пасъля заявы Рыбкіна, ўладыку Балеслава мусілі-б неадклана звольніць, яго аднак адвялі назад у камэрку і зажадалі ўласнаручны жышцяціс з усімі датамі. Гэтае жаданьне было здаволена, толькі дата хіратоніі была падана недакладная і гэта ўладыку моцна не-пакоіла.

Сядзець у адзіночнай камэре прыйшлося доўга. Каб заніць вольны час і падрыхтаваць сябе да ўсякіх магчымых неспадзеванкаў, ўладыку Балеслаў пачаў рабіць 30-дзённыя рэкалекцыі і запісваць іх, бо ў камэре была папера і прылады да пісання. Праз юдашова вакенца вартайнікі бачылі, як ўладыка штодня пісаў і думалі, што рыхтуе нейкую дэкларацыю, але не маглі разумець, чаму кожнага тыдня, калі камэндант турмы пытаваўся ў ўладыкі Балеслава:

— Ці маеце якія жалабы, або заявы? — артымоўваў адказ:

— Не, ня маю ніякіх.

Па чатырох тыднях нарэшце камандант страсціў цярпеньне:

— Ці вы хутка перадасце, абяцаную вамі дэкларацыю?

— Я зусім не абяцаў падаваць ніякае дэкларацыі, — адказаў ўладыка.

— А што-ж вы пішаце?

— Мае малітвы.

Можна сабе ўяўіць, якое гэта зрабіла ўражэнніе на камэнданта; ён выбег з камэры з заціснутымі зубамі, а ўладыка далей пісаў свае малітвы і разважаньні. (Працяг будзе). **а. Л. Гарошка.**

За хрысьціянскіе сужыцьцё народу

(Заканчэнне).

А цяпер у сьвятле гэтых агульных разважаньняў глянъма на бліжэйшыя нам нацыянальныя справы. Жаданьнем беларускага народу было і ёсьць: поўная дзяржаўная незалежнасць. Воля ўсяго беларускага народу выявілася ў гістарычным акце 25 сакавіка 1918 году, які абвяшчаў незалежную Беларускую Народную Рэспубліку. Нажаль маладая дзяржава, нікім вайскова не падтрыманая ў сваім змаганьні з бальшавіцкім імпэрыялізмам, была здушана, а беларускі народ падзялілі межы чужых дзяржаваў. Галоўная маса народа асталася ў межах Савецкага Саюзу, дзе хоць у страшэнна абкарнанай БССР да 1930 г. нацыянальнае жыцьцё магло развязацца сяк так памысна, а ў навуковым развязыцці нават магло мець уздым і прыцягвала многіх беларускіх наўкоўцаў з Зах. Эўропы, а перадусім з Польшчы, адкуль беларуская інтэлігэнцыя, а галоўным чынам моладзь, уцякала перад безрабочцем, і дыскрымінацыйнай ды энцыяналізацыйнай палітыкай. Гэтая вельмі блізарукая палітыка польскага ўраду прычыніла аграмадныя школы абодвым народам, бо яна ўкладала ў руکі маскоўскіх дэмагогаў прапагандовыя аргументы, асабліва тады, калі яшчэ Москва прыкідалася заступніцю беларускага народу і беларускай культуры. У трыццёх гадох Москва радыкальна зьмяніла сваю нацыянальную палітыку і ў акцыі т. зв. «разгрому нацдэмашчыны» вынішчыла ў першую чаргу больш актыўную беларускую інтэлігэнцыю, а ўслед за ёю почала вынішчаць агулам беларускі народ масавымі дэпартызацыямі на Сібір, растрэламі і да гэтага ўсяго распачала мошную русыфікацыйную акцию.

Другая частка народа, каля 4,6 мільёнаў знайшлася ў межах Польшчы, якая нажаль ніколі не спрыяла вызвольнаму руху беларускага народу, а пасля маёвага перавароту 1926 г. зрабілася ліхой мачахай, узмациніочы з кожным годам прыгнёт беларускага народу, як непажаданае «нацыянальнае меньшасці». Шляхі польскаяе палітыкі адносна беларусаў вызначалі: аслаблены канцэнтрацыіны лягтэр у Картускай Бярозе, Свята-такрыская і Лукіская турмы, заборона пачатковага школьніцтва, закрыцьцё беларускіх гімназіяў, высыленіе сьведамага беларускага каталіцкага духавенства, палінізацыя Царквы, калянізацыя польскім асадніцтвам, увядзенынем на Палесьсе для паняцця народу афіцыйнага назову «туэтэйшы» і пад. Закід польскіх уладаў, што ў Зах. Беларусі на т. зв. Крэсах пашыраўся камунізм на ёсьць нікім апраўданыем гноблення беларусаў, бо камунізм у німеншай ступені пашыраўся ў

Варшаве, Лодзе і ў Пазнані, а да таго на «Крэсах» گрунт для камуністычнай пропаганды стваралі ня хто іншы, як прадстаўнікі польскага ўраду.

Беларусы, украінцы і летувісы калісці тварылі з палякамі Вунію Ягайлонаў і праз гэта маюць нямала супольных гістарычных традыцый, але ніякіх сымпатіяў да патомкаў даўных фэодалаў, якія мелі на «Крэсах Усходніх» агромныя маёнткі і ператваралі іх у польскія імпэрыялістычныя вогнішчы. Каб правесыі рэарганізацыю і албудову Эўропы згодна з навукаю Хрыста і вытычнымі Свяцейшых Айцоў, перадусім трэба палаходзіць адносіны на ўсходнім абшары, дзе беларускі і украінскі народы займаюць вырашальную пазицію. Калі сёньня ўесь сьвет змагаецца за ідэалы свабоды і справядлівасці, дык ня можна іх адмаўляць 60 мільёнам людзей між Чорным і Балтыйскім морамі. Эўропа, супраць выснайдзякай многіх фэдералістаў, не канчаецца на Лабе, ані на Одры, ані на Вісле ці Дняпры! Калі магчыма гаварыць, што расейцы праз шматвяковую асыміляцыю з манголамі набралі шмат азіяцкіх рысаў, дык беларускі народ нічога падобнага ня мае. Ён быў адгароджаны ал усіх чужых упłyvaў і сёньня з'яўляецца найбольш чыстым прадстаўніком славян. Культура беларускага народа, нацыянальныя характеристар і абычай ёсьць такія-ж эўрапейскія і хрысьціянскія, як кожнага іншага заходня-эўрапейскага народа. Аб гэтым съведчань: літаратура, музыка, мастацтва, традыцыі і вызвольная змаганьні беларускага народа.

Праз некалькі апошніх вякоў беларускі народ цярпеў нязвычайна многа; ён перанёс рознае гнобленыне, розную дэнацыяналізацыйную палітыку, гаспадарчую экспляатацыю і фізычнае вынішчэнне — але міма ўсіх гэтых цярпеньняў, якія яшчэ і сёньня ня скончаны, ня згубіў свае жыцьцёвае сілы, не зьняверыўся; пры кожнай нагодзе паўставаў да барацьбы за сваю незалежнасць, паказваючы ўсяму съвету, што не зрачэцца свае мэты, пакуль яе не асягне. Такія паводзіны съведчань, што беларускі народ здольны і мае ўсе даныя да дзяржаўнага жыцьця ў рамках якога можа развязацца з карысцю так для сябе самога, як і для агульналюдзкага добра.

Сучаснасць — гэта час розных аў'еднаньняў, час пошукаў новых формаў міжнароднага сужыцця. Съвет моцна скурчыўся і штораз больш узрастаете узаемазалежнасць народаў. Апошнім часам з'явіліся больш сышіслыя аў'еднані некаторых зах. эўрапейскіх дзяржаваў у некаторых дзялянках жыцьця. Аднак нас непакоіць факт, што асноваю тых аў'еднаньняў звязкоў ёсьць ня вы-

шэйшыя, духовыя, ідэйна-рэлігійныя вартасьці, але выключна вартасьці матэрыяльныя, паўстаючыя з калькуляцыяўтымчасовых гаспадарчых ці палітычных карысцяў. Ідэя аб'еднанай Эўропы, запраектаваная так-жа на матэрыяльных калькуляцыях, будзе прыгавораная на няўдачу, калі яна не дацэнішь духова-рэлігійных фактараў. Камунізм прапагае сваю дактрыну, як якоўсці рэлігію і тады ён такі небяспечны. Яму неабходна супрацтаваць ідеалы навукі Хрыста, хрысьціянскую этику і съветагляд, хрысьціянскія эканамічна-сацыяльныя канцэпцыі. Да сёньняшняга дня гэта недацэнены адрезак барацьбы вольнага съвету з прылівам чырвонага бязбожжа. Неабходна аднавіць мэталы, уласканаліць сродкі, правесці адтаведны адбор у контрагрумэнтах.

Мік рознымі формамі аб'еднання часта можна пацучь аб фэдэрациі ці то рэгіянальнай, ці ўсіе Эўропы. Для беларусаў гэтая ідэя ня новая. Аб фэдэрациі пішацца, або прынамся ўспамінаецца пры розных нагодах на старонках эўрапейская прэсы і ўжо ня раз мела водгульле на старонках беларускае прэсы. Аднак палажэнне беларускага народа ёсьць спэцыфічнае, зусім адменнае ад іншых народаў Эўропы. Калі іншыя народы маюць съежыя традыцыі незалежнага дзяржаўнага жыцця ў выказываюць нейкі посыпех у афармленыі новага твору ў сямі народаў Эўропы, дык беларускі народ (як так-жа і украінскі), мае толькі съежыя традыцыі чужога прыгноблення, спрычыненныя неразважнасцю (каб не называць мацней) аднаго са сваіх калішніх партніраў, якраз пражытае калісці фэдэрациі; і мае ўшчэдзь съежыя традыцыі ахвярнага змагання за сваю незалежнасць. Згодна тады з прыродным людзкім правам і згодна з хрысьціянскай ідэалёгіяй, каб гэтыя народы моглі ўвайсці ў якую небудзь новую фэдэрацию з іншымі народаамі, мусіць у першую чаргу атрымаць поўную дзяржаўную незалежнасць, мусіць самі ў вольнай атмасфэры, бяз нікага вонкавага націску, паклікаць свае ўрады і вытворыць дзяржаўны лад згодна з воляю большасці. Толькі як незалежныя і роўнапраўныя арганізмы яны могуць плянаваць уваход у шырэйшыя звязкі народаў.

Аб'еднаная, згодная і багатая Эўропа зьяўляецца справай ня толькі ангельца, француза ці немца, але і беларуса, украінца, ссрба ці мадзяра. Калі адбудова сужыцця народаў Эўропы будзе распачынацца ад ажыццяўлення фундамантальных нязынішчальных прынцыпаў навукі Хрыста, указаннія Свяцейшых Айцоў і хрысьціянскіх філізофаў — тады можна спадзявацца, што Бог багаславіць гэтае пачынанье. Калі-ж наадварот фэдэрация будзе плянавацца толькі як нейкае бліжэй не азначанае спалучэнне народаў, у якім дужэйшыя партнёры напярод ладзяць лавушкі для слабейшых, для поўнага іх паняволення, дык

гэткія фэдэрацийныя пляны нельга назваць іначай, як крывадушным подступам.

Ёсьць пэўныя азнакі, якія могуць выклікаць некаторы аптымізм. Перадусім съмелая і суровая крытыка гуляючага па съвеце зла і паказваньне яго крыніц, прымушае адзінку задумашца над жыццём. Штораз глыбейшая крытычныя адносіны да рачаінасці могуць быць умовай адраджэння грамадзтва і культуры. Таксама дэмакратычны прагрес дзяржаўных ладаў хавае ў себе адраджэнчыя зародкі. Эўропа ўшчэдзь ня страціла жыццёвае сілы; у яе гарадох знайходзіцца аграмадны інтэлектуальны і традукцыйны рэзэрвы; дынамічныя рэлігійныя плыні — асабліва каталіцкія, адраджэнне мэтафізыкі, ахвярнасць адзінак і народаў пры дапамогах у часе стыхійных няшчасных вынадак, усё гэта доказы, што людзі маюць вялікія матэрыяльныя і духовыя багацці і ўшчэдзь большыя магчымасці.

Можна спадзявацца, што перажываныні падчас апошняе сусьветнае вайны адчыніць шматлікім вочы на вышэйшыя вартасьці, а съвет знойдзе свае загубленыя маральныя асновы, затрымфуе культура духа над матэрыялістичнай цывілізацыяй. Гэта наступіць тады, калі традыцыйная і адроджаная хрысьціянская культура будзе рэгуляваць грамадзкае і палітычнае жыццё на асновах любові і справядлівасці; калі ўсіх будзе абавязавань прынцып: чым большыя багаць і сродкі, тым большы абавязак помачы бліжняму; калі будзе ўстаноўленая ўласцівая епархія вартасцяў.

Ратунак чалавека знайходзіцца ва ўмаральненых і адухаўленых, якія вызываюць яго ад руйнацкіх і падсычаных нянявісцю пагоняў да зманіліва лепшае будучыні. Сапраўдная лепшша будучыня можа быць толькі вынікам маральнага адраджэння чалавека, бо ўслед за ім наступіць дабрадзейныя зьмены ў гаспадарчым, грамадzkім і палітычным жыцці.

Чалавецтва апынулася на раздрарожжы, заўслы на ад прорваю. Злія сілы і прызёмныя гоны ўшчэдзь ня выладаваліся... Небяспека зынішчэння двухтысячагодніх дасягненняў хрысьціянскай культуры ўшчэдзь ня мінула, ані ня зьменышлася і гатовая ў любую хвіліну абрушыцца на зъбіятэжаны заходні съвет.

Ей трэба супрацтаваць ня толькі матэрыяльныя сілы ў вайсковым разуменіні, але таксама сілы ідэйныя: веру і съветагляд, пляны і візію лепшага заўтра, візію справядлівай адроджанай Эўропы — Эўропы Хрыста, калі кожны змагар у кожнай галіне жыцця будзе съведамы, чаму і зашто ён змагаецца. Тады ў ніводнай галіне змагання з цёмнымі сіламі бязбожжа і тыраніі не забракуе адважных і ахвярных змагароў.

Вітаўт Зыніч

Аб уплыве хрысціянства на беларускія абычаёвым і пісаным правы

Пры вывучэньні ўплыву хрысціянства на беларускія абычаёвым і пісаным правы маюцца дзіве цяжкасці: першая з іх, гэта амаль камплетні адсутнасць арыгінальных інфармацыйных крыніцаў і другая, як вынік папярэдняе — гэта праблема мэтаду.

Крыніцы, якімі аўтар карыстаўся пры апрацоўцы гэтага рэфэрату, былі вельмі беднымі, аднастороннімі і, зразумелая рэч, не арыгінальнымі. Што да мэтаду, дык ён даставаўся — як нармальная не павінна было-б быць — да інфармацыйнага матэрыялу, які было магчыма знайсці.

З гледзішча на важнасць тэмы будзе мэтазгодным распачаць яе ад паясьнення агульных паняццяў аб праве.

Што такое права, якая ягоная натура і адкуль яно ўзялося? Нельга даць дэфініцыю права аднай формулай у некалькі словах і таму неабходна паслугоўваци апісом спосабам. Каб аблігчыць гэты апіс, пачнём ад паняцця справядлівасці, таму што «права» і «справядлівасць» ёсьць паняццямі ўзаємназалежнымі, якія знаходзяцца ў істотных саудносінах між сабою.

Дык што-ж такое справядлівасць? Справядлівым назымаецца таго, хто кожнаму дае ягонае, *suum* ці, усім тое, што ёсьць іхняе і гэта яня ў тым ці іншым выпадку, але стала і заусёды. Дзеля гэтага справядлівасць прадстаўляецца нам як нязменная дыспазыцыя волі кожнаму даць сваё. Ульпіяно⁽¹⁾ кажа, што «справядлівасць — гэта заусёдная і сталая воля аддаваць кожнаму ягонае права». Гэтую дэфініцыю прынялі амаль усе паважнейшыя юрысты, якія перш ўсе прымалі дэфініцыю Арыстотэля, які казаў: «справядлівасць — гэта цнота, пры помачы якое ўсе маюць тое, што ім належыць».

На пытаньне: што маем разумець прац «маё» і «ягонае» адкажам словамі съв. Тамаша з Аквіну: «Праз ягонае ў адносінах да іншых разуменца тое, што першаму ёсьць падпарадкавана, ці ўстаноўлена да ягонага ўжытку»⁽²⁾, або як кажа Кант: «Маё... ёсьць ўсё тое, з чым я знойдоўджуся так злучаны, што карыстаньне ім прац іншага, магло-б мне зашкодзіць»⁽³⁾.

Цытаваныя вышэй азначэнныі справядлівасці адносяцца ў першую чаргу і спэцыяльна да грамадзкіх індывидуальных суадносінаў, якія называюцца раўняючаю, або раўньючу справядліва-

сьцю, і якая мае на ўвесь, каб кожны сябра грамады аддаваў іншым тое, што ім належыцца. Але-ж кожная адзінка ўваходзіць у склад больш дасканалае формы сацыяльнага сужыцця — у склад дзяржавы. І ў адносінах яе да грамадзтва і наадварот ёсьць зноў два роды справядлівасці: справядлівасць легальная і справядлівасць распадзельчая. Першая рэгулюе паводзіны адзінак у адносінах да цэласці; другая кіруе паводзінамі цэласці грамадзтва і ягоных кіруючых ворганau ў адносінах да паасобных сяброў грамадзтва.

Ад цноты справядлівасці можна перайсці да яе мэт. Справядлівасць дае кожнаму ягонае права і таму, у першую чаргу, «права» абазначае тое, што камусці належыцца, як выключна ягонае і што ўсе павінны ўважаць за такое дзеля справядлівасці. З другога боку яно абазначае юрыдычны закон — права ў сэнсе аб'ектыўным, — што яго легальная мае кожны адносна якоесці рэчи, прадмету, ці свае працы. Гэтыя тры роды права розніца між сабою і яны могуць быць унітыя ў адну адзіную формулу; яны супольна твораць систэму, у якой адзін элемэнт спрацоўвае на другім, або яго папярэднікі такім чынам, што немагчыма выкінуць ніводнага з іх, каб яны зьнішчыць цэласці (4).

Якая-ж ёсьць мэта права? Бяручы права ў сэнсе суб'ектыўным, як здольнасць ці юрыдычную ўладу разрознівающе тры роды правоў, а тым самым і тры мэты: а) Права, што належыць да раўняючай справядлівасці мае за мэту свабоду і незалежнасць паасобных грамадзян між сабою ўва ўсім тым, што яны магаць называць сваім уласным; гарантую чалавеку вольную дыспазыцыю свае ўласнасці. б) Мэтай права, якое належыцца лягяльной справядлівасці ёсьць гарантцыя што да захавання і поступу грамадзтва. Тут разумеецца грамадзтва ў форме больш дасканалай, уключаючы дзяржаву і паводле каталіцкага дактрины таксама і Царкву. в) Права распадзельчай справядлівасці мае за мэту бараніць дабро паасобных адзінак перад ўсім грамадзтвам.

Юрыдычная норма із закона — права ў сэнсе аб'ектыўным — мае за мэту прадсказаны лад аб'ектыўных правоў. Устанаўляе, што кожнаму ў грамадзтве належыць як ягонае, і гэта так адносна цэласці, як адносна кожнага паасобку.

Адкуль узялося і адкуль выходзіць права? Тут маецца на ўвесь аб'ектыўнае права, таму што суб'ектыўнае яны ёсьць фізычна сілай, а прадастаўляе сабою здольнасць ці легальную

1. Рымскі юрист жыў у 170-228 г.
2. *Dicitur esse suum alicuius, quod ipsum ordinatur (Summa Theolog.).*

3. Hartenstein, *Metaphysik der Sitten*, V, 17,

4. Cathrein Victor, *Filosofia del Derecho* (Madrid 1940) s. 70.

ўладу, якую іншым змушаныя прызнаць, і гэтая ўлада павінна выходзіць ад нейкага закону, ці юрыдычнае нормы. На пытаньне: адкуль бяруца суб'ектыўныя права, адкажам, што ад юрыдычных нормаў і законаў, якія забавязваюць усіх, кожнаму даць сваё; але цяпер паўстае іншае пытаньне: адкуль бяруца юрыдычныя нормы і законы?

Ёсьць бяссумніўным, што шмат законаў і нормаў выходзіць беспасрэдна ад дзяржавы і ейных кіруючых ворганаў, ад якіх атрымоўваюць адначасна забавязуючу сілу. Таму законадаўчая дзяржаўная ўлада зьяўляецца крыніцай права. Але ці гэтая крыніца ёсьць адзінай? Шматлікія так цвердзяць.

Для матэрыялісташтой і пантэісташтой права абазначае выключна сілу і фізычную ўладу, дзеля гэтага кажуць, што дзяржава са сваімі сродкамі сілы і перавагі зьяўляеца адзінай і апошняй крыніцай права (5). Зразумелая рэч, што падобнае цверджанье ёсьць не да прыняцця, бо выводзячы права выключна ад дзяржавы, нэгуеща яму ўсякі юрыдычны фундамант і зводзіща да чистых судносінаў сілы. Калі права ёсьць прадуктам толькі дзяржавы, значыць дзяржава паўстала раней чым права, а гэтак цвярдзіць, гэта тое саме, што казаць, быццам раней выраслыі плады, а пасля дрэвы.

Далей-жа, уважаючы дзяржаўныя законы, як адзіную крыніцу права, мусілі-б прызнаць за сапраўдны закон нават найбольш недарэчны і неразумны, калі-б такі быў выданы дзяржаўаю і ніхто ня мог бы наракаць на несправядлівасць. Дзяржава ня можа быць адзінай крыніцай права, бо яна ўжо сама атрымала сваё існаваньне ад раней існуючага празунага ладу. Тут аднак зноў паўстает пытаньне: які гэта быў праўны лад і адкуль ён узяўся?

Гістарычнае Школя Права кажа, што ад абычавага права, якое ў свю чаргу фармуєца на базе агульнага народнага перакананьня. Гэтая Школя аднік нэгуе існаваньне універсальных, натуральных юрыдычных прынцыпаў і цвердзіць, што як дзяржава гэтак сама і права зьяўляюцца прадуктам гістарычнае эвалюцыі, рознае ў пасобных народаў ў залежнасці ад розніцаў эвалюцыйнага працэсу. Не пярэчыць, прауда, што ў правох розных краінаў маецца штосьці супольнага і сталага. Прызнае некаторыя маральныя, універсальные прынцыпы і некаторыя універсальныя юрыдычныя ідэі, якія служаць фундамантам для эвалюцыі права, але ня глядзячы на гэта, на думку староніка Гі-

5. Ужо Аркелеус (грэцкі філязоф з У. ст. пер. Хр.) вучыў, што розніца паміж правам і бяспраўем ня выходит з натуры рэчаў, але выклоня з пазытыўных паняццяў.

старычнае Школя, гэтыя асноўныя ідэі і прынцыпы ня ёсьць правам як такім.

Лёгка можна бачыць, што Гістарычнае Школя выходит з фальшивага разумення гэтак званае агульнае праўне съведамасці. Зразумелая рэч, што ў людзей ёсьць гэтая агульная съведамасць права, але яна ня толькі што не зьяўляеца адзінай крыніцай права, але ёсьць ужо сапраўдным і ўласцівым правам. Прадстаўляе сабою універсальная юрыдычная прынцыпы, якія мімаволі фармујуцца ў кожнага чалавека і паводле якіх ён судзішь аб тым, што ёсьць добрае, а што дрэннае. «Натуральная съведамасць права ня ёсьць эфектам звычаю, ці паступовага перакананьня, але наадварот, яна ёсьць прычынаю гэтае агульнае съведамасці. Каб ведаць, што забойства, зрада і пад, зьяўляюцца супярэчнымі праву, не патрабуеца ніякіх звычаяў і ніякіх старых традыцый» — кажа Катрайн (6).

Гэтак сама і юрыдычны пазытыўізм, які ўважае, што права зьяўляеца чиста фармальным, апрыёрыстычным прадуктам нашага розуму, ня ёсьць у стане стварыць нейкае філізофіі права. Каб ня ўпасыці ў натуральнае права, ён шукае выхаду ў апрыёрызме Канта, а тым самым выказвае неправідловасць гэтае дактрыны (7).

Наагул з вышэй сказанага можна бачыць, што без натуральнага права нельга ўстанавіць, якая ёсьць сапраўдная першапачатковая крыніца права. Затрымаемся крыху над ім.

Стараадаўны ўсходнія народы ўважалі, што абавязак справядлівасці ёсьць боскага паходжання і за ягонае выкананьне лічылі сябе адказнымі на апошнім судзе (8).

Грэкі ўважалі права боскім дарам, і вечным боскім законам; прынцыпам, які дае багом тое, што ёсьць іхняе, а людзям — што ім належыць. За выкананьне гэтага закона, багі мелі суровая наглядаць, апякуючыся і ўзнагароджаваючы справядлівых, як сваіх сяброў, і прасльедуючы ды караючы ўсіх тых, хто пераступаў закон. Чалавек праз свой розум узельнічае і карыстае з гэтага закона, якога ня можа ануляваць ніякі людзкі закон. Гэтая была канцепцыя Гомэра і Гэзыёла — паэтаў з IX і VIII ст. перад Хрыстом (9).

Арыстотэль разрознівае дзіве группы дзяржаўнага права: адно, якое выходит з пазытыў-

6. Cathrein V. op. c. st. 144.

7. Галоўнымі прадстаўнікамі гэтага кірунку зьяўляюцца: Рудольф Стаммлер і Рышард Ленінг.

8. Аб гэтым съведчыць: Кодэкс Гамурабяга, егіпецкія «Кнігі памёршых», а таксама і «Кнігі прыказак» з Старога Залавету.

9. «Сатурн даў законы толькі людзям, а рыбы, звяры ў лесе і нябесныя птушкі жывуць ва ўзаемным лупяжы, бо ня маюць права» (Cathrein V. op. c. st. 164).

ных законаў і другое, што выходзіць з натуры і якое ўднолькава важнае для ўсіх народаў, не залежна ад погляду людзей (10).

Гэтак сама і ў рымлянаў было ведамае натуральнае права. Цыцэрон быў моцна перакананы, што існуе універсальная важны натуральны закон, пачаткам якога ёсьць рацыяналная воля багоў, якія гэтым самым удзельнічаюць у долі людзкасці, загадваючы ёй дабро і забараняючы зло. Гэты закон ведамы ўсім людзям і ёсьць вышэйшим за іхняя пастанові і дэкларацыі; ніякі сэнат, ніякі народ ня можа нас яго пазбавіць, а хто яго пераступае, ня можа ўнікнуць кары нават тады, калі яму ўласца ўячы ад земскае справядлівасці.

І гэтак рымляне мелі ў сваім праве адну частку спэцыяльную і другую агульную для ўсіх людзей (11).

Св. Аўгустын кажа, што: «няма такое душы, якая-б мела магчымасць разважаць, але ў якое-б сумленні не адзываўся голас Бога, бо хто-ж калі ня Бог выпісваў у людzkіх сэрцах натуральны закон» (12).

Сярэднявечныя кананісты і юрысты кажуць, што натуральнае права ёсьць правам супольным для ўсіх нацыяў, важнае ня ў сілу пазытыўнае дэкларацыі, але інстынктыўна, дзякуючы самой натуры (13).

У ўзорніку старых нямецкіх правоў «Саксэншпігель» гаварылася: «Права бярэ свой пачатак або ў звычайных правох, або ў натуры. І натуральнае права называецца таксам правам божым, паколькі Бог даў яго ўсяму стварэнью» (14).

Блякстон, найбольшы аўтарытэт між ангельскіх юрыстаў гэтак гаворыць аўт натуральным праве: «Паколькі натуральнае права ёсьць так старым, як самое людзтва і было ўстаноўлена самым Богам — мае гэтак сама натуральную абязвязуючу сілу, і вышэйшую ад іншага іншага права. Абавязковасць ўсіх куткоў зямлі, ува-

10. У Рэторыцы цытуеца прыклад з Софоклавай Антыгоны, дзе ня глядзячы на забарону Креона, уважаеца за абавязак перад натуральным правам пахаваць брата. І гэты род законаў ёсьць вечна важны; ніхто ня знае іхняга пачатку, ані ня можа нас іх пазбавіць, бо яны зьяўляюцца хоць і «няпісанымі, але нязменнымі правамі багоў» (Rhetor. I, c. 13, 137, s. 2. Cathrein Victor, op. cit. st. 166) :

11. *Ius autem civile et gentium ita dividitur: omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communalis omnium hominum iure utuntur.* (К.1.I. 1,2).

12. *Nulla anima est, quae ratiocinari possit, in cuius conscientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus.* (K. 2 de Sermone Dom. in monte).

13. *Ius naturale est ius commune omnium nationum eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur* (Isidoro de Sevilla).

14. Кніга нямецкіх правоў сярэднявечча, зредагавана Айке фон Рэргов (1198-1235).

ўсіх краінах і ўва ўсіх часох. Усякі людзкі закон нічога ня значыць, калі супярэчуць яму, і наагул усе законы, якія толькі маюць нейкую вагу, бяруць сваю сілу і аўтарытэт пасрэдна, ці непасрэдна ад гэтага прататыпу» (15).

У адказ тым, што цьвердзяць быццам права ёсьць выключна прадуктам розуму і гістарычнае эвалюцыі ізвельмі трапна адказвае Катрайн: «Права ёсьць старэйшае ад усіх юрыстаў і філізофаў; і ні адны ні другія яго стварылі, а наадварот» (16).

Разам з Францішкам Суарэзам натуральнае права можна злэфініяваць, як «суцэльнасць універсальных прынцыпаў, абсалютных і нязменных, якія індывидуалізуюцца і канкрэтызуюцца ў іншыя нормы і законы, выведзеныя спосабам канклузіі і ўстаноўлення дзеля рэгуляцыі розных судносінаў і сітуацый у сацыяльным сужыцці людзтва» (17). Гэтая дэфініцыя сцывярджае слушнасць цьверджання Цыцэрана, што усе абычай, усе дзяржаўныя законы і юрыдычныя нормы паўстаюць і развіваюцца на аснове натуральнага права (18).

Прыгожа дэфініюе натуральнае права Троплёнг, кажучы, што яно «ёсьць зборам касмапалітычных ідэяў, творачых супольную спадчуну людзтва; ня пісаных, але ўроджаных, якія Бог выпісаў у нашых сэрцах так глубокімі знакамі, што перажываюць ісцялякі зъмены, якія праз незнаныне могуць зняправіаць чалавека» (19).

Якія-ж ёсьць судносіны між пазытыўным законам і натуральным правам? Пазытыўны закон канкрэтызуе і дзейна азначае натуральныя законы згодна з абставінамі часу і мейсца. Выводзіца з натуральнага права спосабам канклузіі, што выясняеша наказам натуральных законаў і спосабам устаноўлення, што конкретызуе ўсё тое, што натуральны закон пакінуў неакрэсленым. З гэтых двух родаў законаў першы прадстаўляе сабою патрэбныя выводы з вымогаў і наказаў нашага розуму, якія ясныя самі ў сабе, напр., забарона красы, забіваць і пад. Другая частка пазытыўных правоў, шмат большая чым папярэдняя, ня мае патрэбных канклузіяў натуральнага маральнага закону, але заначэнны блізкі да яго. Учынкі загаданыя або забароненые гэткімі зако-

15. *Commentaires on the Laws of England*, I. Oxford .1773, 41; Cathrein V. op. c. st. 190, 191.

16. Cathrein V. op. cit. st. 39.

17. E. Luno Pena: *Derecho Natural* (Barcelona 1950) st. 48.

18. Гэтак казаў ужо Цыцэрон: «*Iustitiae initium est ab ipsa natura. Deinde quaedam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt. Postea res et a natura profectas et a consuetudine probatas legum metus et religio sanxit*» (De invent. 3, 55).

19. M. M. Troplong, *De la influencia del Cristianismo en el Derecho Civil de los Romanos* (Madrid 1851) st. 13.

намі ня ёсьць самі ў сабе справядлівымі, або не-справядлівымі, але праз устанаўленне законам, напр., утраты права прыватнае ўласнасці пасля некаторага часу (20).

Цяпер яшчэ колькі слоў аб абычайным праве. Абычаем называецца «норма створаная і на-кіненая практыкай сацыяльнага сужыцця» (21). Гэтая абычаяўшая норма асягае юрыдычную важнасць — робіцца абычайным правам — з ма-мэнтам, калі яе пачынаюць рэспектаўваць кірую-чыя ворганы данага грамадзтва (22).

Пісаным правам, у аб'ектыўным сэнсе, называюцца абавязуючыя пісаныя нормы, якія ўста-наўляюцца ў грамадзтве дзеля рэгуляцыі паво-дзінай і судносінай.

Асноўваючыся на папярэдніх разважаньнях можна зрабіць высновак і съцвердзіць, што на-шыя продкі ад вякоў трymаліся натуральных за-конаў, на базе якіх яны вытваралі потым у за-лежнасці ад вымогаў, абставінай мейсца і ча-су свае ўласныя абычай і законы. З гэтага гледзі-шча ўсе народы паводзяцца адольжава. Апостал Павал кажа, што «*спагане, ня маючи закону, па-прыродзе робяць законнае.. яны паказваюць дзела закону, напісаное ў іх сэрцах...»* і паводяя яго будуць суджаныя ў дзень узнагароды (23).

Агульна ведама, што кожнае славянскае племя мела свае асаблівія звычай і свае нора-вы (24), але вельмі мала ведама аб тых асаблі-васцях.

Хаця агульна прызнаеца, што жыццё ста-радаўных славянскіх сем'яў азначалася спакоем і лагоднасцю, ня было яно аднак пазбаўленае і дзікіх практыкаў. У балтыцкіх славянаў, а гэ-тым самым і ў нашых людзічах, існаваў звычай забівання дзяцей; маткі душылі нованараджаных слабога полу, тады калі яны іх ужо мелі больш і гэта нібы дзеля таго, каб матчы лепиш

20. Натуральнае права не зьяўляецца звычайнім сурагатам пазытыўнага права, прызначанае выпаўняць пустыя мейсцы, якія ў гэтым апошнім існуюць, ці каб ісці ў дапамогу там, дзе пазытыўнае права маўчыць, але ёсьць больш-менш базай і фундамантам пазы-тыўнага права, на якое гэтае апіраецца і з якога стала выводзіцца, ці то праз агульныя звычайі, ці яўную волю зеконадаўца. Пазытыўныя законы, якія зьяўляюцца канклюзіямі з натуральнага права, ёсьць звычайна першымі і тымі самымі ўсіх народоў; і наадварот, многія пазытыўныя законы, якія маюць акрэсленіні блізкія да натуральнага права і залежаць ад вольнае волі за-конадаўца, зъмяняюцца залежна ад нароадаў і часу.

21. F. de Castro y Bravo, *Derecho Civil de Espana*, t. I. *Parte General*, Valladolid. st. 304.

22. F. de Castro y Bravo, op. c. st. 316. Варга яшчэ зазначыць, што кропніцай звычайу ёсьць ня толькі натуральнае права непасрэдна, але часам некаторыя пазытыўныя законы, якія існавалі даўжэйшы час і якія пасля легальна ўневажняюцца, ня з'янікаюць бясь-съследна, а пераходзяць у звычай.

23. Рым. 2, 14-16.

24. «Повесть временных лет по Лавренийской лето-писи». Часть I. (Москва 1950), ст. 14.

апекавацца іншымі (25). Нідарле, успамінаючы аб гэтым зъявішчы, ня ведае як яго тлумачыць і прыпускае, што яно было выкліканы прычынамі характару эканамічнага і сацыяльнага; магчыма была надвыжка жанчыны, бо мужчыны у тых часах ў вялікай колькасці гінулі ў безнастанных войнах.

Няма сумніву, што ў перадгістарычных часох звычай нашых продкаў былі даволі грубыя, але цяжка згадзіцца з траф. Нідарле, што старыя славяне жылі ў поўным бязладзіці і памя-шаныні полаў і толькі пад канец паганская пэ-рыяду плоцівае жыццё было ўжо абмежаванае да аб'еднання мужчыны з адною ці некалькімі жанчынамі (26), бо ёсьць съведчаныні аб'ектыўных съведкаў, якія даюць іншы абрэз жыцця нашых прашчураў.

Праўда летапісы адносна матрыманіяльнага права некаторых пляменьняў даюць непахвальную характэрныстку: «Радзімічы, вяцічы і севе-ране... жылі ў лесе, падобна да звяроў, елі ўсё нячыстае... і ня было ў іх жанімстваў, а толькі мелі мейсца тульні між пасёлкамі. Яны сходзіліся на генныя гульні, на танцы і на д'ябалскія песьні і там хапалі сабе жонак, з катораю хто перш згаварыўся; яны мелі па дзьве і па тры жонкі» (27). У сапраўднасці аднак гэта толькі асуджэння паганская звычай жанімства, якое адбывалася пры купальскіх кастрох, з гэтаю ме-таю і сходзілася туды моладзь, каб даканашь фар-мальны акт шлюбу паводля тагачасных звычаяў. Але пэўна-ж абрац хапаныня жонкі мусі мець старэйшую традыцыю і таму траф. Кадлец цвер-дзіць, што хапаныне жонкі было першае і най-старэйшаю формай жанімства (28). Потым яна была забаронена і каралася ўсіх, хто браў жон-ку сілаю. Пазнейшая форма сужэнства, паводля Кадлена, заключалася ў куплі, або ў прадажы дзяўчыны; уканы паганская пэрыяду жанімства характэрна было тым, што дзяўчына мусіла мець пасаг.

Што да разводаў у нашых продкаў, дык цяжка аб гэтым сказаць штосьці канкрэтнае. Праўдападобна, што яны былі ведамыя, але агу-лам сямейнае жыццё стараветных славянаў ха-рактэрывалася нявіннасцю і вернасцю жан-чыны. Нідарле цытуе аднаго арабскага гісторы-

25. Hebert. II, 18, 83.: *Si plures filias aliqua genuisset ut ceteris facilius providerent aliquas ex eis ingulabant* (Niederle. L., *Manuel de l'antiquité slave* (Paris 1926) t. II, s. 10). Гэты звычай быў асабліва пашыраны сярод гэрманскіх народоў і балтаў. Маючы весткі аб інтэрвэнцыі біскупа Otto фон Бамберг (1124 г.).

26. Niederle op. c. st. 13.

27. «Повесть временных лет по Лаврентийской лето-писи». Часть I. (Москва 1950), ст. 15.

28. Karel Kadlec, *Wstęp do Historji prawa słowian. Encyklopedia Polska* (Krakow 1912) t. IV, s. 104.

ка з Х ст. (29), які кажа, што чужаложства ся-
род славянаў не практыковалася (30). Іншыя
зноў (31) захапляючы жанчыны чыстасцю славянскае
жанчыны і кажуць, што яна сягала па-над усе
людскія магчымасці (32). Вернасьць і любоў
былі ў славянскае жанчыны сталай і нязменнай
якасцю; а гэта съведчыць аб высокім маральнym
уздоўні і высокай ступені культуры.

Бязумоўна аднак, што з гэтага былі выняткі,
ня гледзячы на вельмі суворыя кары; за чужалож-
ства звычайна каралася съмерцю. У пачатку хры-
сьціянскае пары нячыстасць і чужаложства ўспа-
мінаючы, як грахі вельмі пашыраныя (Нідерле,
там-жа с. 20).

Выглядае, што моладзь не падлягала такім
строгім карам за вольнае жыццё (33). Дайшлі
так-жа да нашых дзён некаторыя казаныні з пер-
шых часоў хрысьціянства на нашых землях, у
якіх відаць высілкі духовенства адвучыць моладзь
ад розных «шатанскіх і д'ябалскіх гульняў», але
ня выключана, што гэта ёсьцы простым паутарэ-
ннем казаныня сьв. Івана Златавуснага аб немар-
альных бізантыйскіх звычаях, супраць якіх ён
выступаў вельмі востра: «Жанчына, якая гуляе,
ёсьць каханкай сатаны і жонкай д'ябла» (34).

Паводле съедчаныня Масуді (35) славянская
дзяячатаць мелі быць зусім вольных звычаяў, але
выйшаўшы замуж ставаліся вернымі свайму му-
жу, цяжка аднак паверыць, каб магла наступіць
такая раптоўная зъмена на лепшае, хутчэй трэба
думаць, што і моладзь азначалася чыстым жы-
ццём.

Гвалт быў суроўа караны старымі славян-
скімі звычаямі і больш суроўа тады, калі ён стаў-
ся ўдома, чым тады, калі стаўся ў полі, ці пад-
час съвяткаваныня, бо «дзяячына не абавязкова
мусіла туды «йсьці» (36).

У сям'і наших продкаў ня было роўнасці
правоў. Паўнапраўным сябрам роду быў толькі
мужчына і судносіны між ім і жанчынай былі
такія, як між князем і падданымі. За зламаныне
сужэнскае вернасці муж ня меў ніякіх караў, а
жанчына каралася съмерцю. Былі гэта сама ча-
сы, калі жонка па съмерцы мужа палілася на ка-
стры разам з трупам мужа і ягонымі нявольні-
камі; праўда яны часам кідалася ў касцёр даб-
равольна з тагачасных рэлігійных перакананыняў,
каб быць разам з мужам у загробным жыцці.

Было-б памылкай уважаць, што жанчына
была нявольніцай у сям'і і ў старым грамадзтве.

29. Niederle, op. c. st. 19.

30. Масуді, Абул-Гафар Алі † 956.

31. Маўрікій Лявон.

32. Калі верыць Нідерле, дык гэта мела-б адносіца
толькі да замужніх жанчын.

33. Niederle, op. c. st. 20.

34. Niederle, op. c. st. 21.

35. Al-Bekri, st. 56; Niederle, op. c. st. 22.

36. Niederle, op. c. st. 22.

Ісьць дадзеная, як кажа Нідерле, якія паказва-
юць, што роля жанчыны ня зводзілася толькі да
дагляду хаты, але што яна таксама ўдзельнічала
у грамадзка-палітычным жыцці.

За жыцця мужа жанчына не карысталася
правам прыватнае ўласнасці, але пасля ягонае
съмерці, калі ён меў якісь рэчи, то яны пера-
ходзілі жонцы як спадчына. Да яе гэтак сама
пераходзіў абавязак апекі над малалетнімі дзя-
цьмі і адміністрацыя ўсёяе маемасці (37). Удо-
вы карысталіся агульной пашанай.

Судносіны між бацькам і дзяцьмі ня шмат
рознічаліся ад адносінаў між гаспадаром і няволь-
нікамі (рабамі). Гэта съедна нават і ў этыма-
ллёгіі слова «раб», якім азначалася калісь таго,
хто ня ўмее гаварыць і адносілася да дзяціці і
да чужынца, а нявольнікамі ў нас былі першапа-
чатна толькі чужынцы (38).

Назовам «сям'я» ахопліваліся калісь усе асо-
бы, якія знайходзіліся ў хаце пад уладай гаспа-
дара, гэта значыць: жонка, дзеци і нявольнікі.
Бацька мог карань сваіх дзяцей уключчна да кары-
съмерці. Праф. Кадлец успамінае аб выпад-
ках на Русі, дзе дзеци прадаваліся ў нявольнікі.
Трэба аднак заўважыць, што гэтыя бацькаўскія
правы былі адменныя ад «бацькаўскіх ўлад» ў
рымскім праве, дзе бацька меў абсолютную ўла-
ду аднона ўсіх у сваёй сям'і, распарацьчыся
імі як звычайнімі прадметамі. Тут дарослыя сы-
ны дзейна ўдзельнічалі ў карыстаныні і гаспада-
раваныні супольнае сямейнае маемасці (39).

Да часу пакуль сям'і не дзяліліся, жывучы
разам і творачы цэлы род, праблема апекі над
малалетнімі, як такая, не існавала, бо гэты аб-
авязак належалі да ўсяго роду, але з часам, калі
роды пачалі дзяліцца на паасобныя сем'і паўста-
ла неабходнасць унармаваныя права прыватнае
уласнасці, спачатку выключна аднона рухомае
маемасці, якая ў практыцы пераходзіла да най-
бліжэйшае радні. Воля нябожчыка пры падзеле
ягонае маемасці, заўсёды бралася пад увагу.
Нярухомая маемасць, потым, дзялілася паміж
сынамі (41).

Родавая форма сямейнага сужыцця не да-
звала на паўстаныне спадковага права, бо ся-
м'я як юрыдычная адзінка ня ўмірала, але з ма-
мантам, калі роды пачалі распадацца, з'явілася
неабходнасць унармаваныя права прыватнае
уласнасці, спачатку выключна аднона рухомае
маемасці, якая ў практыцы пераходзіла да най-
бліжэйшае радні. Воля нябожчыка пры падзеле
ягонае маемасці, заўсёды бралася пад увагу.
Нярухомая маемасць, потым, дзялілася паміж
сынамі (41).

Што да нявольніцтва, дык спачатку пакуль

наши продкі жылі родавым ладам дык мелі няволь-

нікаў толькі чужынцоў, якія здабываліся ў вой-

37. Kadlec, op. c. st. 104.

38. Niederle, op. c. st. 244-245.

39. Kadlec, op. c. st. 106.

40. Kadlec, op. c. st. 106.

41. Kadlec, op. c. st. 108.

нах, або купляліся на ринках. Нявольнікі май-
сцвага паходжання з'явіліся толькі пасьля
Упадку родавага ладу і з часам іхня юлькасьць
была так вялікая, што імі былі завалены тага-
часныя рынкі. З гэтае прычыны быў нават вы-
тварыўся пагляд, што слова «славянін» сталася
сынанам слова «нявольнік» для заходніяўра-
пейскіх моваў (slave, slaeef, esclave, slave,
schiaovo, esclavo, escravo), Аднак Нідерле зу-
сім слушна з'яўжвае, што ня слова «славяне»
выводзіць свой пачатак ад слова абазначаючага
рабства, але наадварот, слова «рабства» выводзіць
пачатак ад этнічнага назову (42).

Адносна права маємасьці, дык як ужо ўспа-
міналася перш, да часу існавання родаў уся ня-
рухомая маємасьць была калектыўна ўласна-
сьцю роду, але ўжо і ў той далёкі час існавалі
зародкі прыватнае ўласнасьці адносна рухомае
маємасьці. Ведама, што вонратка, зброя і прад-
меты першае патрэбы, якімі чалавек карыстаў-
ся зауседы, уважаў іх выключна сваімі. Уканцы
паганскага пэрыяду ўжо мела мейсца выразная
індывідуалізацыя маємасьці наагул, а зямель-
нае ў асаблівасці (43).

Карнае права спачатку выконвалася кіраў-
нікамі родаў. Крывавыя паражункі між сем'ямі
уважаліся справамі родаў і толькі з мамэнтам
паяўлення дзяржаўнае арганізацыі дзяржаўная
адміністрацыя пераняла на сябе абавязак абарон-
ы грамадзянства перад парушэннем справядлі-
васці.

Прынцып «вока за вока і зуб за зуб» існаваў
камісіі усюды, але ў славянён быў асабліва па-
шыраным. З часам аднак помста прыняла менш
вострыя формы і за некаторыя злочыны вымагала-
лася ад вінаватых матэрыяльная рэкомпенсата.
Гэтая систэма была ведамая славянам ўжо ў X ст.
(44), але прайшло шмат часу, пакуль яна змагла
паўсюдна ўспрыняцца.

42. Niederle, op. c. st. 244-245.

43. Niederle, op. c. st. 163.

44. Глядзі «Русская правда».

45. Kadlec, op. c. st. 128-132.

Між шматлікіх звычаяў ёсьць адзін характэр-
ны, які быў пашыраны маж усіх славянаў, гэта
салідарнасць супольнасці (роду, сям'і) ў выпад-
ку, калі здарыцца якоесці праступства. За пра-
ступства сямейніка адказвала ўся сям'я, род, або
і большая сацыяльная адзінка. Яны мусілі злаваць
і выявіць вінаватага, а калі адмаўляліся гэта зра-
біць, хоць было ведама, што вінаваты хаваецца ў
іх, тады гэтая сям'я або род былі змушаныя на-
правіць шкоду прычыненню тым вінаватым, запла-
ціць за яе.

Уканцы колькі слоў або судовай арганізацыі
таго пэрыяду.

У найбольш старых часох судзьдзямі былі
галовы родаў, або пляменяняў. Іхныя прысуды
вытваралі свайго роду карны кодэкс. Супяреч-
насці між родамі спачатку ня мелі арбітраў і
справы вырашаліся сілою. Калі з'яўлялася вышэй-
шая грамадзкая арганізацыя з'яўліся і арбітры
у спрэчках родаў.

У больш агульных і больш важных справах
часта практыковаліся адкрытыя дыскусіі, у якіх
устанаўлялася, хто вінаваты і прысуджвалася ад-
паведная кара. Гэта былі свайго роду калектыў-
ныя суды, дзе пераважалі людзі старэйшыя і най-
больш паважныя. Гэта быў пачатак трывуналаў,
дзе судзьдзямі былі людзі, ведаючыя судовыя тра-
дыцыі. Сапраўдныя трывуналы з'яўліся толькі з
мамэнтам утварэння княстваў з князёўскімі трыв-
уналамі. Аднак і тады незалежна ад тых трыву-
налаў часам некаторыя большыя грамадзкія су-
польнасці выбіралі «добрых людзей» для вы-
конвання ролі судзьдзяў (45).

Гэтак у агульных рысах меў-бы выглядаць
юрыдычны аспект у жыцці нашых продкаў та-
го пэрыяду, калі яно было ў іх найбольш нату-
ральным. Разам з гэтымі агульнымі звычаямі, яны
у кожным племені мелі свае звычайі, законы сваіх
бацькоў і свае асобныя традыцыі, якімі кіравалі-
ся ад вякоў, але яны яшчэ чакаюць сваіх даслед-
нікаў.

Я. Сурвіла.

(Заканчэнне ў наст. нумары)

Пляны сучаснага савецкага рэлігійнага палітыкі

Ад часу аднаўлення Маскоўскага Патрыяр-
хату ў 1942 г. шмат пісалася ў прэсе ўсіх народаў,
а яшчэ больш гаварылася аб паважнай зъме-
не ў адносінах бальшавікоў да рэлігіі. За гэты час
было выказаны шмат розных дагадкаў адносна буд-
учыні рэлігіі ў СССР і дагадкі былі вельмі разъ-
бежныя. Паўтараць іх няма патрэбы, але варта
прыглінуцца да падзеяў рэлігійнага характару,
якія там сталіся ад 1942 г. да сёньня, каб зразу-
месьць сапраўдны сэнс бальшавіцкага рэлігійнага па-
літыкі і зрабіць з гэтага адпаведныя выснаўкі.

З асьведчанням цэнтральнага кіраўніцтва ка-
муністычнай партыі і з камуністычнай прэсы ве-
дама, што бальшавікі ніколі не зракаліся і не
зракаюцца варожых адносінаў да рэлігіі. Калі яны
у 1942 г. развязалі Саюз ваюючых бязбожнікаў,
ачоліўваны Яраслаўскім-Губельманам і спынілі вы-
ход бязбожных часапісаў, дык гэта было выклі-
каны выключна тагачасным крытычным становіш-
чам бальшавікоў і выяўленыем поўнага правалу
дагэтушнія дзейнасці тае арганізацыі, бо як
толькі вайна пахінула савецкую ўладу, дык ад-

Саюзу ваючых бязбожнікаў не асталося нічога(1). Ягонае закрыцьцё было толькі пустым актам для замыльваньня вачэй аліянтаў.

Але ад таго часу бальшавікі мусілі шукаць іншага мэтаду для барацьбы з рэлігіяй. Калі першай большы націск клаўся на бязбожную пропаганду і толькі часткава на ўнутраны расклад рэлігійных арганізмаў, дык цяпер наадварот: бязбожная пропаганда на нейкі час была зусім спынена. Аднавілася яна ў 1947 г. калі 7-VII было заснавана «Усесаюзнае таварыства для пашырэння палітычных і навуковых ведаў». Туды бальшавікі загналі ўсіх сваіх акадэмікаў і даручылі ім весьці бязбожную пропаганду, уплятаючы яе ў даклады нібы навуковага характару і выдаваць бязбожную літаратуру. Ад таго часу кніжкі ваючага бязбожнага зъместу выдаюцца пераважна Акадэміямі Навук. Затое ўвесь цяжар бязбожнай дзейнасці перанесена ў лона самых рэлігійных установаў, якія існуюць на абшары СССР. Трэба зазначыць, што першыя спробы ў гэтым кірунку былі зроблены значна раней, прыблізна ў 1927 г. — гэта быў час, калі бальшавікі пасыля няудальных хаотычных спробаў барацьбы з рэлігію абвесьцілі першую бязбожную піцігодку. Тады камуністы дэлегавалі (дзе гэта для іх было магчыма) на адказныя становішчы сваіх агэнтаў, каб апанаваць кірауніцтва рэлігійных установаў. Найлігчай ім удалося пралезці ў секты, бо там ад духоўных кіраунікоў ня вымагаецца ні вялікае асьветы, ні асаблівага жыцця. Мэтадысты, баптысты, штундисты, суботнікі, мэнноніты, малакане, яўгісты, малэванцы, духахоры і інш. хутка былі апанаваны поўнасцю камуністычнымі агітаратамі і ўжо ў 1930 г. гэтае-ж самае пачалі рабіць амэрыканскія камуністы адносна тантрэйшых сектаў. Як нядаўна выявілі быўшыя камуністы Мэнінг Джонсон, Корнфэдор і Гітлов, у радох духавенства мэтадыстаў у З.Ш.А. ёсьць цяпер каля 600 тайных камуністаў, а сэнатор Мак Карти сабраў весткі, што ўва ўсіх пратэстанцкіх цэрквях у З.Ш.А. ёсьць каля 3.000 пратэстанцкіх пастараў, якія або належаць да камуністычнае партыі, або з'яўляюцца прокамуністамі.

Затое адносна Каталіцкай Царквы бальшавікі сталі перад непераможнымі перашкодамі. Ім не удалося правесці сваіх агэнтаў нават у рады звычайных сьвятароў. Выняткі, праўда, былі, але вельмі кароткатрайвалі (іх звычайна хутка выкryвалі), і самыя бальшавікі мусілі прызнаць, што кіруючая становішчы ў Каталіцкай Царкве недаступныя для іхных агэнтаў на даўжэйшую мэту, дзякуючы незалежнаму цэнтру ў Рыме. Але бальшавіцкі таталітарызм ня можа пагадзіцца з такім станам рэчаў і таму аб'явіў каталіцызму бязылігасную зынішчальную вайну, называючы

1) Дакладней глядзі аб гэтым у артыкуле «Ваючae бязбожжа», «Божым шляхам». Нр. 50, стар. 3-6.

Ватыкан сваім ворагам Нр. 1, бо пакуль існуе Каталіцкая Царква ўсе падступныя пляны ў барацьбе з рэлігіяй усіх іншых веравызнаньняў напярод прыгавораны на няудачу; гэта адно, а другое, чым Каталіцкая Царква найбольш з усіх веравызнаньняў страшная для бальшавікоў дык гэтае тое, што Яна адзіная сваёю навукаю можа дзейна супрацтавіцца камунізму. Ведама, што камунізм для свайго пашырэння ў іншых дзяржавах патрабуе адпаведнага грунту, а такі грунт яму вытвараюць: бязладзьдзе, несправядлівасць, бядота, афіцыяльная хлусьня і маральны расклад. Вось, супраць ўсіх гэтых грамадзкіх няшчасціяў Каталіцкая Царква вядзе рашучае і дзейнае змаганне; маючы ясна азначаную і нязменную аб'яўленую навуку, Яна выкryвае ўсякую хлусьню; сваю дысцыплінау супрацьдзейнічае бязладзьдзю; надпрыроднымі дарамі праз с'в. Тайны дае сродкі для ўстрымання маральнага раскладу; сваю сацыяльнаю навукаю ўносіць аздаравляючы дух у грамадзкія адносіны і сваім сапрауды універсальнымі харектарамі каталіцызму выяўляе ўвесь фальш камуністычнага інтэрнацыяналу. — У Маскве гэта ясна ўбачылі і таму проста з нелюдзкай лютасцю выступаюць супраць Каталіцкай Царквы.

Пакуль жыў маскоўскі патрыярх Ціхан, Праваслаўная Царква была для бальшавікоў гэтакай самай косткай у горле, як і Каталіцкая, але пасля ягонае съмерці і пасыля зыняволенія першых ягоных намеснікаў, кірауніцтва патрыяршым пасадам трапляе ў рукі мітр. Сяргея (Страгародскага), які пасыля некаторых хістаніяў годзіца адкрыць для агэнтаў ГПУ ўсю канцылярыю Сыноду(2) і 29.VII.1927 выдае ведамы паўтырскі ліст аб зъмене царкоўнае палітыкі і прызнанні савецкае ўлады. Ад таго часу Праваслаўная Расейская Царква, захаваўшы свой стары назоў і вонкавы абрарадавыя формы і захоўваючы кананічны лад, хуткімі тэмпамі замянілася ў савецкую установу, якая верна служыць савецкім мэтам. Яе кірауніцтва знайшлося ў руках людзей адданых бальшавізму, а для большае пэўнасці яшчэ пры кожным кірауніку для безнасташнае кантролі быў агэнт ГПУ. Сыледам за кіраунікамі пайшла частка ніжэйшае епархii і духавенства. Быўшы салавецкі вязень а. Міхаіл П. кажа: «Лік упаўшых сьвятароў нязвычайна вялікі. Ва ўсіх, хоць крыху мне ведамых гарадох Поўначы і Поўдня Расеi, ня ведаю ніводнага, які-б ня быў сваім чалавекам у ГПУ(3).

Бязумоўна тое самае дзеялася і на Усx. Украіне і на Усx. Беларусi. Аўтар гэтых радкоў мае ліст аднаго мінчаніна, які быў сам съведкам, як пасыля арыштаваньня і вывязенія з Менску ар-

2) Міхаіль Свяценнікъ, Положеніе Церкви въ Советской России (Іерусалимъ, 1931) стар. 24.

3) Там-жа стар. 89.

хіяп. Мэльхіседэка на яго мейсца «некім» быў прысланы «япіскап», які апрача рэлігійных цікавіуса і далёка нерэлігійныімі справамі. Пазней вернікі зауважылі, што гэты «япіскап» пад расаю насыў наган, які ў СССР маглі насыць толькі адказныя партыйныя работнікі і з якім ён не разлучаўся нават у часе Службы Божая ў саборы. Вестка аб гэтым хутка разышлася між вернікаў і яны перасталі хадзіць на яго службу, бо ім стала ясна, што гэта за «япіскап». У Віцебску адзін архімандрыт, ня могуучы далей плаціць падаткаў за сябе і царкву і спадзяючыся за гэта арышту, рыхтаваўся ўцячы заграніцу і прышоў разывітаца з сваім архірэям — гэта быў адзіны чалавек, якому ён выявіў свае пляны, а назаўтра раніцай архімандрыт ужо быў у турме. У Смоленску перад апошнім вайною асталася толькі адна царква, але вернікі баяліся як агня хадзіць туды, бо ў ёй слуху «пастыр-сэксот»(4). Падобных фактаў можна называць нязылічаную колькасцю.

Пу́онае апанаваньне кіраўніцтва «Расейскае «Праваслаўнае Царквы» ёсьць толькі першым этапам у далёкасіжных бальшавіцкіх плянах. Цяпер гэту «Царкву» бальшавікі паставілі ва ўпрыўліяванае становішча. Для яе ўласцівага кіраўніцтва ў 1942 г. быў утвораны асобны «Савет па спрахах Расейскае Праваслаўнае Царквы пры Радзе Міністраў Саюза ССР», а для ўсіх іншых веравызнанняў утвораны іншы «Савет па спрахах рэлігійных культатаў пры Радзе Міністраў ССР». Ад таго часу «ерархі» савецкае «Праваслаўнае Царквы» замест плаціць падаткі, як гэта было раней, пачалі атрымоўваць ад савецкае ўлады вялічэзныя пэнсіі. Паводле швайцарскіх газэты «Сант-Гільлер Тагблят» маскоўскі патрырх атрымоўвае месячна 50.000 руб., мітрапаліт — 30.000, архіяпіскап — 20.000, япіскап — 12.000. На грудзёх у «духавенства» гэтае «Царквы» зьявіліся савецкія ордэны і мэдалі. За гады 1945-46 савецкімі ордэнаносцямі сталіся ажно 22 «архірэі» і 231 «святар»(5), а сам «патрыярх» стаўся аж двойчы ордэнаносцем.

Затое тыя святары і архірэі, якія стараліся захаваць вернасць Праваслаўнай Царкве, або ўвайшоўшы праз наўнасць у склад савецкае «Царквы», калі поўнасцю ня йшлі па лініі камуністычных дырэктываў, арыштоўваліся і ссылаліся. Ад 1944 г. да сёньня ажнало дзівле гэнеральныя чысткі праваслаўных епархаў. У 1944 г. чысьцілі тых япіскапаў, якія ў часе вайны асталіся на сваіх пасадах; гэта быў пераважна зрусыфікаваныя украінцы, грузіны і беларусы. Адны з іх згінулі дзесяць сльедна: арх. Агар, арх. Анто-

4) Н. Днепровъ, Смоленскій Успенскій Соборъ («Православная Русь», №р. 18 (539). 28. IX. 1953).

5) Паіменныя сціпсы ўзнагароджаных падаваліся ў некалькіх нумарох «Журнала Московской Патриархии ў гадох 1945, 1946 і 1947. .

ній (Абхадзе), яп. Даімітры (Абашыдзе), яп. Нікодым, яп. Серрафім (Кушнірук); другія былі арыштованыя: яп. Дамаскін (Малюта) у Камянцы Падольскім, яп. Панкракій (Гладков) у Белгарадзе, арх. Сымон (Іваноўскі) у Чарнігаве і нейкі час прасядзеў у турме яп. Веніамін (Навіцкі), пакуль ютаўся япіск. Кіраўскім. У гадох 1949-50 адбылася гэнэральная чыстка кадраў; яе ахвяраю сталіся рэпатрыяваныя япіскапы, тыя, што ўжо перш былі арыштованыя і агулам менш надзеянныя — адных пагналі «на пакой» у манастыры, а іншых проста ў турму. У тым часе за кратамі знайшліся: 1) арх. Антоній (Марцэнко) ад 1951 г., 2) яп. Георгій (Садоўскі) ад 1949 г., 3) арх. Данііл (Юзывюк) ад 1950 г., 4) яп. Іоанынкій (Сперанскі) ад 1949 г., 5) яп. Максім (Бачынскі) ад 1949 г., 6) яп. Міхаіл (Постнікаў) ад 1949 г., 7) мітр. Неостар (Анісімаў) ад 1948 г., і 8) яп. Феодосій (Коневецкі) ад 1949 г.

Пры гэтаі нагодзе трэба з асаблівым націкам падчыркнуць, што кіраўніцтва «Расейскае Праваслаўнае Царквы» ня толькі што не праявіла ніякіх стараньняў у абароне арыштованых епархаў, але стараліся за ўсякую цену прамаўчаць нават сам факт іхняга арышту, выказваючы тым самым поўную салідарнасць з бязбожнай уладай у дзеле прасъедаванья епархаў, якія не пайшлі па лініі поўнай зрады Христовай навуцы.

Агульна ведама, што калісці чыста савецкаю «Царквою» была так званая «Абнаўленчая Царква», але відаць, што сучасная «Расейская Праваслаўная Царква» пайшла яшчэ далей, бо ад 1942 г. бальшавікі перасталі падтрымоўваць абнаўленцаў і яны ўсе за кароткі час пасыпшылі злажыць на руки Маскоўскага «патрыярх» «пакаяннене» паводле ўсіх прыпісаў кананічнага права і знайшліся ў радох «Праваслаўнае Царквы».

Калі зразу пасяль зьмены царкоўнае палітыкі кадры духавенства набіраліся хаотычна, адусюль, дык цяпер гэтая справа ўнармаваная. Хоць лік епархаў далёка не адказвае намечанай норме (мела быць 90) аднак іх не сипяшаюцца дапоўніць, відавочна чакаючы або адпаведнага мамэнту, або выпуску сваіх узгадаванцаў з Маскоўскай і Ленінградзкай «Духоўных Акадэміяў», заснаваных у 1946 г. Для ўзгадаванья «святароў» заснавана 8 «семінарыяў»: у Маскве і Ленінградзе ад 1945 г. і ў Одэссе, Луцку, Кіяве, Жыровічах, Стадулі і Саратаве ад 1947 г. Весткі аб іх заснаванні падаваліся на старонках «Журн. Маск. Патрыярхі», але акрамя гэтых яўных установаў у СССР ёсьць яшчэ спэцыяльныя школы для энкаўэдыстаў-«святароў», прызначаных для асаблівых заданняў. Час-ад-часу ў вольным сівеце выкryваюць такіх «святароў» пры цэрквях савецкае юрысдыкцыі. Напрыклад у Бэйруце два гады таму настаяцелем савецкае царквы быў

маёр НКВД Сымон Нікіцін, выяўлены праз свае немаральныя скандалы.

Што да колькаснага стану «Расейскае Праваслаўнае Царквы» дык акрамя туманных заяваў мітр. Мікалая Круціцкага нічога канкрэтнага ані

аб колькасці паразвіяў, ані тымбольш аб колькасці вернікаў сказаць нельга. Затое на аснове супастаўленняў аб «ерархах» на старонках «Журн. Мас. Патр.» іхны лік можна азначыць зусім дакладна. У паасобных гадох ён выглядаў так:

Гады	Збольшаныне епархаў				Зъменшаныне				Агульны лік у канцы году
	Хірато-нізованая	Прынятая Абнаўленцы	Рэпатрыяв. з заграніцы	З пакою	На пакой	Выслана за граніцу	Арыштавана	Памерла	
1938									4
1942	4	—	—	11	—	—	—	—	19
1943	2	(6)*	—	—	—	1	—	1	19
1944	18	3(5)**	—	1	—	—	**	1	40
1945	12	—	1	5	—	—	—	3	55
1946	9	—	3	4	—	1	—	1	69
1947	7	—	2	1	2	—	—	1	76
1948	5	—	—	2	—	—	1	1	81
1949	4	—	—	—	6	—	5	1	73
1950	1	—	—	1	3	1	1	2	68
1951	—	—	1	1	—	1	1	2	66
1952	—	—	1	—	—	—	—	5	62

*) У дужках паданы лік абнаўцаў архірэяў, якія прыняты ў сане або съяўтароў, або і вернікаў.

**) Арыштаваныя ў тым часе епархі не належалі да «Расейскае Праваслаўнай Царквы».

Варта звярнуць увагу, што пасля 1948 г. лік «ерархаў» паступова зъменшваецца. Відавочна гэта ня ёсьць прыпадковым зъявішчам.

Вышэй пералічаныя факты (хоць гэта толькі іх частка) аж занадта выстарчаючыя, каб убачыць, што бальшавікі поўнасцю апанавалі «Расейскую Праваслаўную Царкву» (таму і неабходна браць гэтыя слова ў дывкосе) і маглі-б цяпер яе лёгка развалиць знутра, калі-ж гэтага ня робяць, дык мусіць мець нейкія важныя прычыны. Такіх прычын ёсьць некалькі:

Па-першае. За час змагання з рэлігій бальшавікі пераканаліся, што нават зусім зьнішчыўшы царкоўную епархию, праз гэта яшчэ ня нішчыцца рэлігія як такая, але можна паважна аслабіць рэлігію, калі замест сапраўдных съяўтароў і епархаў накінучь вернікам фальшивых съяўтароў. Праўда, ужо сам той факт, што бальшавіцкія бязбожныя агэнты мусіць крывіць душою перад вернікамі і апранацца ў съяўтарскія рызы, разъбівае ў друзы ўсю бязбожную пратаганду, бо съведчыць аб нязнішчальнасці рэлігіі ў душы народу.

Па-другое. Найбольш дзейна супрацьставіцца камуністычнай пратагандзе Каталіцкая Царква сваю арганізацыю і сацыяльную навукою. Адгэтуль зацягтасць бальшавікоў у замаганьні супраць каталіцызму і адгэтуль-же імкненіне супрацьставіць Каталіцкай Царкве іншую «Царкву» эгодна з камуністычным мэтадам усё рабіць схаваўшыся за падстаўных асобаў.

Па-трэцяе. «Расейская Праваслаўная Царква» сталася вельмі зручнаю прыладаю ў руках бальшавікоў у праводжаныні свае палітыкі там, дзе яны ня могуць яўна выступаць са сваім бязбожным ablіччам. Гэта сапраўды д'ябальская тактыка. Удалося калісь д'яблу ў вобразе зъмея спакусіць Эву, а цяпер праз «праваслаўных епархаў» адурманяваюць волны съвет. І сапраўды, калі бальшавікі нішчылі Каталіцкую Царкву ўсходняга абраду, дык у некаталіцкіх кругах на заходзе было нават задаволеніне, бо ж афіцыяльнае прылучалі да «Расейскае Праваслаўнае Царквы» і да таго гэта дзеялася «дабравольна», супраджалася «саборамі»; 8-10.III.1946 у Львове (Украіна), 21.X.1948 у Альба Юлія (Румынія), 28.IV.1950 ў Чэхаславаччыне. Толькі у Беларусі, Баўгарыі і Мадзяршчыне каталікоў усх абраду зъліквідавана бяз цікіх фармальнасцяў, бо іх там была невялікая колькасць. Праўда пры гэтай акцыі дакументальна выявілася поўная залежнасць «Расейскае Праваслаўнае Царквы» ад бальшавіцкага ўлады, бо акцыя «навяртання» ўсюды кіравалі агэнты НКВД. Напрыклад у Львове «Ініцыятыўная група» атрымала інструкцыі з Кіева, дзе даслоўна гаварылася: «Ініцыятыўная група мае надсылаць да Упаўнаважанага ў спраўах Расейскае Праваслаўнае Царквы пры Радзе Камісаў УССР сцісі ўсіх дэканоў, парадах і настаяціляў манастыроў, якія адмаўляюцца падлягаць юрысдыкцыям Ініцыятыўнае групы грэка-

каталіцкае Царквы дзеля зъеднаньня з Праваслаўнаю Царквою»(6). А каб «Ініцыятыўная група» трымалася гэтых інструкцыяў сачыў «япіскап» Макарый Оксюк, які нават падчас багаслужэнья меў пры сабе рэволъвар. За ўдалае правядзенне «зъеднаньня» яго назначана Львоўскім мітрапалітам а ў 1951 г. выслана ў Польшчу ачоўваць «Польскую Аўтакефальную Праваслаўную Царкву».

У Чэхаславаччыне акцыяй «зъеднаньня» кіраваў «япіскап» Елевферій Воронцов, хіратанізаваны ў Маскве ў 1942 г. і быўшы арх. Растоўскі, высланы ў Чэхаславаччыну на пачатку 1946 г. Да таго ў сваёй дзейнасці ён меў двох памоцнікаў. З іх асабліва варты ўвагі Аляксей Дехтарев, які да рэвакуацыі быў паліцэйскім үрадоўцам у Перме. Потым эміграваў і на эміграцыі зышоўся з савецкім шпіяняжам ды з іх загаду стаўся «манахам». У 1946 г. Маскоўскі патрыярх яго быў выслаў у Егіпет і там той «манах» так актыуна працаўваў для Комінформу, што ў 1948 г. быў арыштаваны егіпецкаю үладаю. Але прасядзеўшы паўтара году ў турме, на старынне савецкага пасольства, быў высланы ў СССР. Адтоль хутка быў накіраваны ў Чэхаславаччыну і там 12.2.1950 г. «хіратанізаваны» на «япіскапа» Пряшэўскага. Цяпер у Чэхаславаччыне ёсьць ажно пяць «праваслаўных епархаў», хоць да вайны там было толькі 50.000 праваслаўных.

Па-чацьвёртае. Ведаючы, як вялікую вагу кладуць бальшавікі на сваю пропаганду, лёгка зразумець, як яны мусіць цаціц такую установу, як сваю «Расейскую Праваслаўную Царкву» праз якую маюць неабмежаваную магчымасць узмацняць сваю пропаганду так у сябе, як і за-граніцу. Ад імя гэтае «Царквы» вядзеца пропаганда савецкага «міру», ладзяща розныя зъезды і кангрэсы. «Журн. Маск. Патр.» у кожным нумары амаль трэцюю частку свайго зъместу прысьвячае пытанням «міру», гэтую акцыю забавязаны весьці ўсе іхныя «святыя»(7).

Насупраць нязылічаных фактаў нячуванага рэлігійнага прасльедаваньня ў СССР самая кіраўніцкая савецкая «Праваслаўнае Царквы» публічна заяўляюць пры розных нагодах, што ў СССР няма нікага рэлігійнага прасльедаваньня.

Найбольш заядлае змаганьне з Каталіцкаю Царквой вядуць бальшавікі праз «святу «Царкву». Пачынаючы ад 1945 г. «Журн. Маск. Патр.» амаль у кожным нумары публікуе супрацькатализкія артыкулы. Гэты настрой стаўся асабліва варожы пасля Маскоўскага «Сабору» ў 1948 г., на якім пасля цэлага раду супрацькатализкіх дакладаў прынята шматлікія пастановы, праводная думка якіх была: «Трэба, каб праваславіе арганізавала

6) Дзяянія Собору грэко-католицкай Церкви у Львові 8-10 березня 1946, (Львів 1946), стар. 20.

7) L'Eglise orthodoxe russe dans la lutte pour la paix, (Москва, 1950).

і ўзмоўля свой адзіны супрацьватыканскі фронт»(8). Відавочна, каб больш заахвощаць да выкананьня гэтае пастановы Маскоўская «Дух. Акадэмія» дня 2-IX-1949 г. надала арх. Гермагэну Кожыну тытул доктара honoris causa за ягоны «разбор дагматычных няпраўдаў Рыма-катализкай царквы і выяўленыне палітычных акцыяў Ватыкану»(9). Агулам ад таго часу ў бальшавіцкай бязбожнай макулятуры супрацькатализкія назвы займаюць першае мейсца.

Па-пятае. Сучасная «Расейская Праваслаўная Царква» для бальшавікоў сталася яшчэ адным аружжам больш для ўмацаваньня свае үлады. У календарох, выдаваных Маскоўскай Патрыярхіяй у сівяццах паўпісаны так-жэ чыста бальшавіцкія «святыя», напр.: Дзень памяці В. I. Леніна 9 студзеня, Дзень чырвонае арміі 23 лютага, Міжнародны жаночы дзень 8 сакавіка, Дзень агляду баявых сіл працоўных 1 траўня і т. д.(10). Для наданьня большае павагі Маскве ад імя «Царквы» ладзяща розныя міжнародныя «саборы» з удзелам прадстаўнікоў ад Цэркви падсавецкіх краінаў і ад некаторых усходніх патрыярхатаў і потым атрымоўваюцца і публікуюцца ў прэсе лісты падзякі ад тых прадстаўнікоў на адрес Савецкага Саюзу і савецкай «Царквы». Ад імя гэтае «Царквы» вядзенца савецкага патрыятызму.

Па-шостае. У звязку з узможненым наступам расейскага імперыялізму «Расейская Праваслаўная Царква» сталася вельмі важным фактам у русыфікацыі паняволеных народаў. У самым назве і ува ўсіх выступах з асаблівым націскам падчыркваета яе расейскі характар, што яна «Русская». Уся карэспандэнцыя вядзенца ў расейскай мове, выключна у гэтай мове адбываецца наука ўва ўсіх «духоўных» сэмінарях і акаадэміях. На ашарах Беларусі і Украіны падчас душпаstryрскіх курсаў, якія ладзіліся перш, абавязковым прадметам выкладаў была расейская мова, аб іншых і ўспаміну ня было. Склад «ерархаў» за выняткам трох чалавек ёсьць расейскі.

Па-сёмае. Асабліва вялікую прыслугу бальшавіком робіць «Расейская Праваслаўная Царква» ў іхнія вонкавай палітыцы. Не дарма бальшавікі высыпалі на сваіх самалётах дэлегацыю ад імя гэтае «Царквы» ўва ўсе канцы вольнага сьвету. У 1945 г. патр. Аляксей ездзіў у Баўгарыю, Палестыну і Егіпет, адведаў пры гэтым усходніх патрыярхатаў — і колькі з гэтае нагоды пісалася ў прэсе ўсяго съвету аб савецкай «Праваслаўнай

8) Деяния и совещания глав и представителей Автокефальных Православных Церквей в связи с празднованием 500 летия Автокефальной Русской Православной Церкви 8-18 июля 1948 года. Том Первый, (Москва 1949), с. 274.

9) «Журнал Московской Патриархии», 1949 г. Нр. 10, стар. 13.

10) Православный церковный календарь на 1948 г. і тое-ж. на 1952 г. (Издание Московской Патриархии).

Царкве! Ад таго часу Антиохійскі і Александрыйскі патрырхі сталіся зусім прасавецкімі, самі адведалі Савецкі Саюз і атрымалі ад бальшавікоў шчодрыя дары. Цяпер за свой просавецкі курс і бальшавіцкую прапаганду яны атрымоўваюць да 15 мільёнаў руб. у год. Афіцыяльна гэта выявілася сёлета ў траўні, калі Антиохійскі патр. Аляксандар III атрымаў з Масквы чарговую пасылку ў вышыні 22.000 даляраў і апраўдаўся перад прадстаўнікамі ўлады, што гэта нібы рэкомпэнсата Антиохійскай Царкве за страты спрычыненых ёй расейскай рэвалюцыяй. Грэцкая прэса, падаючы да агульнага ведама гэты факт, падчырнула, што гэтыя гроши Москва плаціць не за страты, але за бальшавіцкую прапаганду.

Ерузалімскі патр. Тыматэй да мінулага году трymаўся крыху воддаль ад Масквы, але атрымаўшы адтуль шчодрыя дарункі, пачаў здавальняць вымогі Маскоўскага патрыярха і пастаноўваў з дня 29.X.1952 распараадзіўся, каб падуладнае яму духавенства ня мела ніякае лучнасьці з епархамі і святарамі на якіх цяжаць забароны і кары Маскоўскага патрыярха (11) — гэта значыць з усёй Расейскай Заруб. Царквою, а tym самым і ўсёю расейскаю эміграцыяю, у якой толькі некалькі параахвіяў прызнаюць савецкую юрисдыкцыю.

Лішнім было-б расціпісваша, што ўсіх краінах падсавецкіх упłyvaў царкоўныя права-слáўныя кіраўнікі ёсьць паслушнымі прыладамі ў руках Маскоўскага патрыярха і садзейнічаюць з савецкаю акупацыйнаю ўладою.

Уканцы трэба звязаць увагу на асаблівымі мімэнт у плянах Масквы. Бязбожная свацкая ўлада ва ўсіх краінах сваіх уплываў, нават у тых, дзе насельніцтва ў аграмаднай большасці ёсьць каталіцкае, праследуе бязылітасна каталіцызм і адначасна разбудоўвае праваслаўную «ерархію», творыць новыя царкоўныя адзінкі. Да калішніх праваслаўных аўтакефалій у Альбаніі, Грузіі створана аўтакефальную «Царкву» ў Польшчы 28.VI.1948 на савецкі лад і та-кую-ж аўтакефалію ў Чэхаславачыне 8.XII.1951. У іншых краінах патворана савецкія экзархаты: у Зах. Еўропе, Кітаю, ЗША, і Аргэнтыне. Да таварыства Румынскага патрыярха сёлета 10. траўня альноўлена Баўгарскі патрыярхат — бязумоўна для Баўгарскай Царквы гэта ў прынцыпе радасны акт, але прыкра, што яго даконваюць бязбожнікі тымсамым таўруюць сваім знакам і выкарыстоўваюць для сваіх мэтаў.

Якія гэтыя мэты? Ня двузначана аб іх пішацца на старонках «Журн. Моск. Патр.». Там ад некаторага часу ўсё часцей і часцей звязуляюцца «пасланні» Маскоўскага патрыярха да «Галоў Праваслаўных Аўтакефальных Цэрквяў» у роз-

11) «Журнал Московской Патриархии», 1953 г. Нр. 1, стар. 8.

ных царкоўных і палтычных справах. Калісъ та-кія пасланні меў права выдаваць Бізантыйскі патрыярх, але ад 1947 г., калі праф. Троіцкі распачаў сэрыю артыкулаў накіраваных супраць улады Бізантыйскага патрыярха (12), ужо і ў тэорыі і ў практыцы Маскоўскі патрыярх зусім самавольна пачынае прысабечваць прэратывы Бізантыйскага патрыярха. З гэтага гледзіща вельмі харктэрны адказ Маскоўскага патр. на ліст Бізантыйскага патр., у справе падрыхтоўкі да склікання Перадсаборных Нарадаў. Там, паставіўшы цэлы рад закідаў Бізантыйскому патр. і дамаганняў прызнаць свае новатворы, Маскоўскі патр. закончвае свой ліст такім сказам: «Мы атрымалі і сёньня вывучаем Пасла-ннне Блажэннайшага Хрыстафора, Папы і Пат-рыярха Александрыйскага і ўсіх Афрыкі, так-же адносна пытання падрыхтоўкі да склікання перадсаборных Нарадаў, з зацемкаю аб ягоным на-меры пісаць аб гэтым і Вашаму Свяцейшас-тву» (13). Іншымі словамі гэта значыць: «Ужо ін-шыя падрыхтоўваюць сабор і кіраўніцтва яго знай-ходзіцца ў Маскве, але вядзенца праз Александ-рыйскага патрыярха, які ёй верна служыць».

Значыць у Маскве плянунеца замер нябыва-лага дагэтуль абсягу — склікаць такі «Сабор» усіх Праваслаўных Цэрквяў, на якім-бы тое пяр-шынство, якое да гэтага часу ў Праваслаўной Царкве меў Бізантыйскі патрыярх, было передана Маскоўскому патрыярху. Гэта было-б зыдэй-сненнем старое маскоўскае мроі — «Масква — Трэці Рым» і гэтым «Рымам» мела-б быць «сучас-ная чырвоная, бязбожная Масква. І тады ўжо ме-ла-б наступіць рашучая атака супраць Старога Рыму — Каталіцкага Царквы, наймацнейшае аба-ронцы рэлігіі, і толькі асягнуўшы над ёю пера-могу, разваліць і сваю «Царкву».

Што сказаць алносна гэтых бальшавіцкіх пля-наў? Съветам і рэлігійным жыцьцём кіруе Бог, а ня людзі. Якія-б яны падступныя пляны не тва-рылі, не пакрыжуць Божых плянаў. Але гэткі адказ ня можа апраўдаць бязылітаснасці з боку вернікаў, а tymбольш не павінен апраўдаць тых праваслаўных святароў, якія съведама дапамагаюць бальшавіком. Не дарма катліні салавенкі вя-зень праф. Андрэеў і шчыры праваслаўны ў па-рыве съвятога гневу аб съвятарох, што су-преноўнічаюць з бальшавікамі кажа, што яны «робяць кайнава дзела» (14). І трэба пры-знаць як пачынаючы факт, што падобнае асульданье ў сапраўды праваслаўных кругах стае амаль агульным. Шырокая ведамая книга прат. М. Польскага аб кананічным палажэнні Расейскага

12) «Журнал Московской Патриархии», 1947 г. Нр. 11, стар. 34. і інш.

13) «Журнал Московской Патриархии», 1953 г. Нр. 5, стар. 4-8.

14) «Православная Русь», 1947 г. Нр. 9, стар. 13.

Царквы, на аснове цэлага раду абаснаваных на фактах закідаў, называе савецкую «Царкву» «самычынаю некананічнаю ўстановаю»(15). Іншы аўтар кажа: «праваславіе, якое падпрадавалася саветам і сталася прытадаю сусъветнага антыхрысьціянскага згорашаньня — ня ёсьць праваславіем, але спакусыліваю антыхрысьціянскаю ерасцю, якая апранулася ў разыдзёртыя рызы Праваслаўя»(16).

15) Прот. М. Польскій, Каноническое положение высшей церковной власти въ СССР и заграницей, (Троицкий монастырь США, 1948), стар. 63.

16)) С. П. О Церкви в СССР, (Париж) 1947), стар. 13. і «Православная Русь», 1948 г. №р. 18, стар. 3.

Як бачым, наступ бальшавікоў супраць рэлігіі разылічаны на доўгую мэту і пагражае агулам усім вернікам. Гэту загрозу замала толькі ўсьведаміць, неабходна супраць супольнага ворага весьці супольную барацьбу. Але ў першую чаргу трэба ўсьведаміць сабе з ўсёю яснасцю, што тая супраць-каталіцкая акцыя, якая вядзенія ў вольным съвеце ад некаторага часу, тыя нязылічаныя напады ў прэсе на Каталіцкую Царкву, робленыя нібыта з праваслаўных кругоў і нібы ад імя Праваслаўнае Царквы ў спраўднасці ёсьць толькі вадою на бальшавіцкі млын.

A. Дарожны

Першая

Гэта было, як кажуць, выбранае таварыства, якое спраўляла шэрую гадзіну на эміграцыі. Гутарка круцілася каля розных тэмай і ўканцы захранула справу пачатку рэлігіі. Хтосьці абараняў тэорыю пазытыўіста Комта, іншы дадаваў думкі нейкага індыйскага філязофа, а нават знайшоўся такі, што марксістам прызнаваў з гэтага гледзішча «частковую» слушнасць. Жанчыны на гэтае цверджаньне з абурэннем наперабой пачалі абзываць прыхільніка гэтага пагляду ўсякімі мянюшкамі.

Гоман, які на мамэнт усчыніўся ў пакою, зноў съціх, калі пачала гаварыць калішняя настаўніца. Яна чула недзе, што быў якісьці нямецкі вучоны, які, маючы аднаго сына, узгадаў яго так, каб той ніколі ня чуў нават і ўспаміну аб Богу. Ён уважна дабраў сыну кніжкі і таварыства і наглядаў, за кожным крокам, каб ніхто і нічога не перакрыжавала ягонага ўзгадаваўчага пляну. І вось якое-ж было зьдзіўленыне таго вучонага, калі аднойчы ў нядзелю, ягоны дзесяцігадовы сынок цішком выбег з хаты ў сад, і там, слухаючи съпеву птушак і ўгляджаючыся ў ранніе сонца, якое паказалася з-за хмараў, раптам укленчы пад дрэвам, въвернены ablічкам да сонца і пачаў маліцца, зразумела, што маліўся сваім словамі.

— Праўда да сонца маліўся той юнак — пра-даўжала ўсхвалявым тонам сваё апавяданье настаўніца — але ён адараваў ня сонца, але Бога, усемагутнага Стварыцеля, з рук Якога выйшаў такі цудоўны твор, якім яму выдавалася сонца. І ніхто яго ня вучыў аб Боскасці. ніхто ніколі не ўспамінаў нічога аб рэлігіі ні бацька, ні сябры, ні Комт, ні Маркс, ні с'вятар, а ён такі шчыра маліўся, можа больш шчыра, як моляцца арабы на пустыні падчас усходу і заходу сонца, якія дарчы кожучы так-жэ адаруюць ня сонца, а Бога.

Усе замоўклі і карыстаючы з мамэнту зацишша азвяўся пісьменьнік, які да гэтага часу сядзеў

малітва

ціха ў куне і заўзята курыв папяросу за папяросаю.

— Тоё, што сказала настаўніца, на маю думку гэта мусіла быць сапраўдная падзея, бо і я сам калісі перажываваў нешта падобнае. Колькі мне тады было гадоў, дакладна не могу сказаць, але помню, што быў яшчэ хлапчанём. Праўда мяне маці вучыла маліцца ад дзяцінства, але я паўтараў словы малітвы зусім бязуважна, нічога ў іх не разумеючы. Толькі аднойчы ў нядзелью, я чамусьці пачаўся моцна адзінокі і адчуваў, што мне чагосьці нестаете, але чаго нестаете, я сам ня ведаў. Толькі было дзіўна, што мне не хацелася йсьці да сяброў, наадварот хацелася знайсьці якісьці такі куток, каб скавацца ад усіх і там на адзінцы шчыра памаліцца, сказаць Богу усё, што было ў маёй юнацкай души. І калі я пабачыў, што бацька пайшоў на поле, а маці зьбіралася йсьці на Службу Божую, дык так усьцешыўся, што з нецярпеньнем чакаў, калі нарэшце астануся алзін у хаце. Як толькі маці выйшла на вуліцу, я падыйшоў да покуці, укленчы перад абразам і так горача пачаў маліцца, што забыўся аб усім на съвеце. Я нават не глядзеў на абразы, бо як ёсць помню, што галаву прыслані ўда стала. І тады я першы раз ня толькі ўсьведаміў сабе, але проста такі адчуў, што Бог ёсьць тут жа каля мяне, што Ён чуе і разумее мяне. І ведаеце, мне зрабілася так лёгка і радасна, што захецелася съпяваць...

— А вы часам ня съвіснулі, як малы Габрускі Зымітрука Бядулі? — голасна заўважыла настаўніца.

— Да-не, я такі сапраўды пачаў съпеваць — прадаўжала спакойна сваё апавяданье пісьменьнік — але пасля таго я перакананы, што апавяданье Зымітрука Бядулі «Малітва малога Габрускі», гэта ня выдумка аўтара, але сапраўдная падзея. І вось на маю думку, гэтта і трэба шукаць пачатку съведамае рэлігіі. Гэты пачатак можа

кожны прасълядзіць у сабе самым, не абавязава аж шукаць нейкіх штучных тэорыяў.

— Але-ж ёсьць шмат людзей, якія ніколі не маліліся, дык тады ўся ваша тэорыя распадаецца ў друзы. — Запярэчыў маркоўст.

— Гэта не мая тэорыя — адказваў пісьменьнік — і я не ўважаю яе за адзіны шлях да пазнання пачатку рэлігіі, але на вашу заўвагу хачу скажаць, што вы забываецеся аб адной асноўнай праудзе. Гэта прауда, што ёсьць людзі, якія ніколі не маліліся, але на съвеце ёсьць так-жа вельмі шмат насенія зусім добра га і здаровага, якое ў няспрыяльных умовах ніколі ня ўсходзіць, але ці з гэта магчыма зрабіць выснавак, што ў насеніні няма таго сукрытага жыцця, якое мае ўсе даныя на тое, каб на добрый глебе закрасаваць прыгожай расцялінай?! Так і ў людзкой душы сучаснага бурнага ўмовы жыцця нішчаць шмат бясцэнных варгасцяў, што дрэмлюць у ёй ад пачатку яе заіснаваныя. На матільніку пэўна-ж нельга шукаць жыцця, але яго трэба шукаць і дасьледаваць там, дзе яно нармальна пра буджаецца і разывіваецца. Тады і ўсякія адхіленыі ад нармальнасці можна лягчай зразумець.

— Ня быў-бы то пісьменьнік, ён на ўсё глядзіць праз свае акуляры. — Заўважыла якаясь субяседніца.

— Гэта то нічога, што глядзізь на ўсё праз свае акуляры, але дрэнна, што праз іх ён не да-

бачвае ніякіх доказаў паважнага навуковага характару. — Зацеміў хтосьці з старэйшых.

— Ведаецце, што я навуковыя доказы заўважваю; як іх не заўважваць? але я заўважыў яшчэ нешта больш. Калі-б вы самі так моцна цанілі навуковыя доказы, дык-бы мы вось тут замест перакідацца пустымі словамі аб малітве і Богу, паставішы на калені малітві-б да Яго. Бо навуковыя доказы вядуць да Бога, але за імі йдуць людзі толькі добрае волі і нават яны, каб маглі гаварыць з Богам, мусіць адчыніць Яму дзъверы свайго сэрца. Але вось сэрца кожнага чалавека мае такія сваесаблівія клямкі, такія закруткі, што навуковыя доказы папросту бязрадныя, каб іх адчыніць. Ды гэта крыху адходзіць ад тэмы. Я толькі хачу скажаць, што з маіх уласных перажыванняў, з таго, што гаварыла настаўніца, ну і хоць-бы з таго, што пісаў Бядуля аб Габрускіу, а такіх падзеяў я думаю ёсьць шмат больш, я перакананы, што першая малітва, разумею пад гэтым щырую, съведамую малітву, яна ня звязана з нейкімі штучнымі панукамі і калі нават мае нейкія вонкавыя дзейнікі, што яе пабуджаюць, дык сама ў сабе ёсьць праяўленнем імкнення наша душы да свайго Сатварыцеля.

Пісьменьнік замоўк, іншыя так-жа колькі хвілін нічога не гаварылі.

Т. Малько.

Над съвежаю магілай інж. Лявона Рыдлеўскага

Пасля цяжкое хваробы дня 24 кастрычніка г. у штате с. Калемба ў Лёндане, прыняўшы с. Тайны, адышоў на вечны супакой інж. Лявон Рыдлеўскі.

Замест вянка на ягоную магілу для ўшанавання ягонае памяці, прыпомнім у кароткіх рэсах ягонае жыццё.

Радзіўся ён 3 (16) верасьня 1903 г. у в. Ульянавічы на Магілёўшчыне, але хутка потым (каля 1908 г.) пераехаў у Слуцк, дзе ягоны бацька атрымаў пасаду дробнага урадоўца. Калі восеньню 1920 г. арганізавалася Слуцкае Паўстаныне, ён перарывае сваю навуку ў гімназіі і запісваецца ў рады паўстанцаў і хоць Паўстаныне было здушана шматкротна пераважаючымі сіламі, ён назаўсёды астaeцца верны раз успрынятай ідэі змагання за волю Беларусі. З абозу інтэрнаваных паўстанцаў яму хутка ўдаецца выйсці і вакончыць Віленскую Беларускую Гімназію ў 1923 г. З Вільні ён нақіроўваецца ў ческую Прагу і ў тамтэйшай Палітэхніцы атрымоўвае тытул інжынера лы разам з інж. М. Абрамчыкам у 1929 г. нақіроўвающа пехатою ў Зах. Эўропу і затры-

моўваецца у Францыі, каб тут несьці помач беларускім работнікам. Але ў Францыі іх сустрэў крызис і безрабоціца, трэба было кідацца ўсе куткі Парыжа і правінцыі, каб зарабіць які грош на прафыцы. Аднак і ў такім цяжкім палажэнні дзякуючы іхній вытрываласці і цвёрдай энэргіі ў лістападзе 1930 г. была залегалізаваная першая беларуская арганізацыя ў Францыі «Хаўрус Беларусаў у Францыі».

Калі матэрыяльнае палажэнне інж. Рыдлеўскага ў Парыжу стае вельмі крытычным, яму якраз тады пашчасціла атрымаць добрае мейсца працы ў адной фабрыцы на правінцыі. Там пару гадоў перад другою сусветнай вайною ён меў той кароткі пэрыяд жыцця, калі мот адыхнуць з палёгкаю, але выбухла вайна, падзеі началі хутка чаргавацца і калі немцы акупівалі Францыю, ён на трацячы канктакту з беларускімі работнікамі, ілзе ў рады рэзістансу, на ўспеўшы закончыць фармацыі беларускага палку пры французкім легіёне.

Пасля сканчэння вайны інж. Рыдлеўскі пераезджае на стала ў Парыж і стае найбліжэй-

шым супрацоўнікам апрэз. М. Абрамчыка. З іхняе ініцыятывы ў 1945 г. засноўваецца пры Французскім Хрысьціянскім Сындыкаце Аб'еднаньне Беларускіх работнікаў у Францыі і першым доўгагадовым гэнэральным сакратаром выбирайца інж. Рыдлеўскі. У след за тым на ягоныя плечы спадаюць іншыя абавязкі: арганізацыя сэктару Рады БНР у Францыі, рэдактарства газеты «Беларускія Навіны», прадстаўніцтва ад беларусаў у IPO, старшынства Сусъветнага Аб'еднання Беларуское Эміграцыі, сяброўства ў управе Аб'еднання Журналісташаў з-за Зялезнае Заслоны, сяброўства ў управе Міжнароднага Аб'еднання Хрысьціянскіх Сундыкаташаў народаў з-за зялезнае Заслоны і інш. На дадатак ён часта быў дэлегаваны на розныя міжнародныя з'езды, ён-жа ўдзельнічаў у першай беларускай дэлегацыі да Свяцейшага Айца ў 1946 г... Словам ягоныя абавязкі збольшваліся ў такой колькасці, што іх фізычна нельга было выканаць аднаму чалавеку, але і заступніца ня было кім, бо вымогі парыскага цэнтра ў некалькі разоў перавышалі сілы прысутнае тут невялікае групы беларускага інтэлігэнцыі.

У меру таго, як расылі абавязкі інж. Рыдлеўскага, ягонае матэрыяльнае палажэннне пагоршвалася і ўканцы стала зусім роспачным — гэта хутка падкошвала ягонае здароўе і незабавам зьявіліся трывожныя азнакі, так што яго трэба

было сьпешна вызываць ад працы і шукаць ратунку. Дзякуючы прэз. Абрамчыку і ахвярнасці пару гсонаў з Бэльгіі яго ўдалося высласць у Англію, каб там у супакоі мог адсвяжыць свае сілы, але хутка выявілася, што ягонае здароўе было загрожана больш паважна, як гэтага можна было спадзявацца. Ён мусіў паддацца аперацыі стравініка, але ўратаваць жыцця ўжо было немагчыма.

Ідучы на аперацыю, ён рыхтаваўся на ўсякую эвэнтуальнасць і выспавядаўся ў а. Фр. Чарняўскага, а пасля аперацыі, калі ўжо адчуваў блізкую смерць, патрасіў лістоўна апошняга багаславенства ў Я. Э. Балеслава Слосканса, выспавядаўся і запрычащаўся з рук рэктара Беларускага Каталіцкага Місіі ў Англіі а. Ч. Сіповіча. З якім спакойным сумленнем ён развязтваўся з жыццём съведчыць ягоны ліст, пісаны дзень перад смерцю да рэктара Бел. Катал. Місіі ў Парыжу, які закончваеца словамі: «...адпрауце жалобную імшу па нябожчыку Лявону».

Закрыў на векі свае очы інж. Рыдлеўскі, не дацакаўшыся тае съветлае хвіліны, аб якой лятуце ўсё жыццё і для якое не шкадаваў ніякіх ахвяраў — каб вярнуцца ў вольную і незалежную Беларусь, але ахвяры ягоныя не дарэмныя, а памяць аб ім і тут на эміграцыі і калісь у вольнай Башкайцьці не загіне ніколі.

Л. Г.

НА РЭЛІГІЙНАЙ НІВЕ

МАРЫЙСКІ ГОД.

Для ўшанаваньня 100-ых угодкаў дэфініцыі догмы напарочнага зачачыцца Дзеевы Марыі, Свяцейшы Айцец Пій XII выдаў 27 верасьня Энцыкліку «*Fulgens Corona*», у якой Сусъветны Архірэй абавяшчае 1954 г. Марыйскі Годам, заклікае вернікаў аднавіць пабожнасць да Найсвяцейшай Дзеевы Марыі — прыкладу хрысьціянскіх цнотаў і ўканцы дае асаблівую магчымасці зданы аздысты. Пачынаецца Марыйскі Год сёлета 8 сінэжня.

КАНКАРДАТ З ГІШПАНІЯЙ.

У Ватыкане 27 жніўня падпісана новы канкардат між Апостальскім Пасадам і Гішпаніяй, у якім католіцызм прызнаецца пануючай рэлігіяй у Гішпаніі. У асноўным аднак новы канкардат захоўвае юстотныя пункты дагэтуляшняга канкардату з 1851 г. — часоў каралевы Ізабэльлі II.

ЗАКЛІК СВЯЦЕЙШАГА АЙЦА ДА ВІНАГРАДАРОЎ.

Сёлета ў верасьні адбыўся ў Рыме «Міжнародны Кангрэс віньнікаў і віна». Прыймаючы 17 верасьня на асобнай аўдыенцыі ўдзельнікаў Кангрэсу, Свяцейшы Айцец зъяўрнуў увагу на тых

шкоды, якія выклікае ў народзе збольшанае спажыццё віна і альлаголю і ўканцы заклікаў вінаградароў, каб шукаючы сваіх матэрыльных карабельняў, не глядзелі абыякава на страшныя матэрыяльныя і фізычныя руіны, якія спрычыняе альлагалізм.

АДЧЫТАНА НАПІС НА ГРОБЕ АП. ПЯТРА.

У 1951 г. падчас раскопак пад базылікай ап. Пятра ў Рыме знайдзена пłyту, на якой быў слаба прыметны напіс. Італьянская археалёгія, якія кіравалі працай, тады змаглі адчытаць на плыце толькі першае слова «Петрус», бо пłyta была моцна съцёртая. Для адчытаньня ўсяго напісу пłyту сфатаграфана з дапамogaю скосьных праменяў съвятла, каб было магчыма разрозніць найменшы знак долата «стараўетнага каменішчыка». Артыманія гэткім способам фатаграфіі, студыяла практэрсаўка Рымскага Універсітэту Маргарыта Гвардуччі. Па двух гадох дакладных студыяў, яна адчытала ўвесе напіс. Зроблены ён лацінскаю моваю і гучыць так: «Petrus Roga XS — Pro Sanc(tis) — Homini-b(us) — Chrestian(is An) Corpus Tuum Sep(ultis)». Пабеларуску гэта значыць: «Пятр, малі Хрыста Ісуса за съвятых хрысьціян, пахаваных калі Твойго цела».

Як ведама, цела ап. Пятра было пахавана на тым магільніку, дзе цяпер стаіць базыліка ап. Пятра. Магільнік знайходзіўся каля цырку Нэрона і там быў пахаваны шматлікія хрысьціяне, што загінулі ў часе першага прасльедавання.

НОВЫ СТАТУТ ДЛЯ СЬВЯТАРОЎ РАБОТНІКАЎ.

Апошнімі часамі ў Францыі вельмі шмат пісалася аб съвятарох-работніках. Справа ў тым, што саме стварэнне такое катэгоріі съвятароў было дапушчана як вынятковае дзеля пагражаючае дэхрысьціянізацыі работніцкага асяродзьдзя, але дэфінітыўнага статуту яны ня мелі. Царкоўная ўлада, выслаўшы сваіх магчымы найлепшых сыноў ў асабліва цяжкія асяродкі працы, для збаўлення душ тых, якім сучасныя фабрыкі паглынаюць і цела і душу, сачыла ўважна, каб ахвярная праца тых съвятароў была сапрауды карыснай і для Царквы і для самых работнікаў. На аснове досьледаў мінулых гадоў сёлета былі зроблены адпаведныя выснаўкі і статут съвятароў-работнікаў быў зменены ў некаторых пунктах.

100-Я ЎГОДКІ СЪМЕРЦІ ОЗАНАМА.

Брацтва сьв. Вінцэса а Паулё, шырокаведамая дабрадзейная каталіцкая арганізацыя, сёлета ўрачыста азначала сотня ўгодкі съмерці свайго заснавальніка Фрыдрыха Озанама і 120-ыя ўгодкі свайго заснавання. Дзякуючы гэтай дабрадзейнай арганізацыі заложанай у 1833 г. атрымалі помоч і падтрыманыне нязылічаныя тысячи патрабуючых так у Францыі, як і ў іншых краінах, дзе тварыліся цэнтры гэтае арганізацыі. Найбольшая ўрачыстасці ў чэсьці Озанама адбылася 12 і 13 верасьня ў Парыжу з удзелам прадстаўнікоў ад 35 краін.

БЭАТЫФІКАЦЫЙНЫ ПРАЦЭС Я. Э. ЦЕПЛЯКА.

Ватыканскія рады ў паведаміле 8-га верасьня, што ў Чыкаго (ЗША) паклікана царкоўнымі ўладамі камісія для зборання вестак аб жыцці Я. Э. Яна Цепляка, калішняга Магілёўскага архібіскупа і потым Віленскага мітрапаліта, які памёр у часе падарожжа па ЗША у 1925 г. (Аб ім успамінаецца ў артыкуле «Старонкі з крыжо-вае дарогі Каталіцкае Царквы на Беларусі» ў гэтым нумары часопісу).

НАСТУП НА КАТАЛІЦКУЮ ЦАРКВУ У ПОЛЬШЧЫ.

Напружаныя адносіны між польскім камуністычным урадам і Каталіцкаю Царквою апошнім часам прынялі форму вострага наступу камуністаў супраць каталіцызму. Судовы працэс у Варшаве супраць Врацлаўскага біскупа Я. Э. Чэслас-

ва Качмарка і групы каталіцкіх съвятароў закончыўся 22 верасьня прысудам біскупа на 12 гадоў турмы, а съвятароў на кары ад 5 да 10 гадоў турмы. Арышты сярод каталіцкага духавенства сталі штодзennым зьявішчам і сёняня ў польскіх турмах знайходзіцца каля тысяч съвятароў і 7 біскупаў. Не зважаючы, на такі грозны стан, Каталіцкая Царква ў Польшчы стаіць рашуча ў абароне сваіх правоў. Каб зламаць гэтую паставу на выразны загад з Масквы, пераданы праз маршала Ракасоўскага, камуністы 28 верасьня арыштавалі польскага прымаса Я. Эм. кардынала Сыцяпана Вышинскага, а два дні пазней Гнезыненскага генэр. Вікарага Я. Э. Бернацкага. Гэты наступ камуністу выклікаў абураныне ўсім вольным съвеце і адусюль наплываючы на адрас Свяцейшага Айца нязылічаныя лісты і пртэсты супраць бясчынстваў польскага камуністычнага ўраду, але камуністы не зважаючы на ніякія пртэсты і прадаўжаючы свой наступ далей, тэрарызуючы і вынішчаючы верных сыноў Каталіцкае Царквы.

НОВАЯ СУПРАЦЬРЭЛГІЙНАЯ ТАКТЫКА У ЮГАСЛАВІІ.

Камуністычная югаслаўская партыя разаслала тайныя інструкцыі да ўсіх сакратароў сваіх ячэй-каў, каб яны «інтанзыуна ўспамагалі» масавыя напады насельніцтва супраць каталіцкіх біскупаў. Паліцыі раіща не мяшацца, калі «абураныя патрыёты» будуць нападаць на біскупаў. Аднак у інструкцыі засыцерагаецца, каб напады ня прымалі такіх грозных разьмераў, якія-б «маглі пашкодзіць югаслаўскай апініі заграніцай». Інструкцыя вымагае, так арганізаваць напады, «каб выглядала, што нібы самыя біскупу правакуюць напады на сябе». Згодна з інструкцыяй апошнім часам камуністы паранілі і аграбілі ў Загрэбе біскупаў Я. Э. Бразутіла і Я. Э. Морэнтія, у Субоціне 80-гадовага Я. Э. Людовіка Будановіча, у Шыбеніку Апост. Адм. Я. Э. Кірыла Баніча і інш.

КРЫЖ НА НАЙВЫШЭЙШАЙ ГАРЫ.

Уся прэса вольнага съвету шмат пісала аб тым, што Эдмунд Гіляры і палкоўнік Джон Гунт сёлета 28 траўня ўзышлі на найвышэйшую гару зямное кулі — Эзвэрэст, але толькі нядына сталася ведамым, што яны на вяршыне гары разам з съцягамі Англіі, Нэпалю, Індый і Злучаных Нацый ў паставілі так-жа Укрыжаванье, якое перад экспедыцыяй асабіста пабагаславіў Свяцейшы Айцец Пій XII. Гэтае Укрыжаванье перадаў палк. Гунту каталіцкі съвятар Амплефорт, з просьбаю паставіць яго на «даху съвету». Гунт паабяцаў выкананьць просьбу і папрасіць малітваў у намераныні экспедыцыі. Вярнуўшыся, ён паведаміў съвятара, што сваё абязаныне выканану.

БЕЛАРУСКАЯ ХРОНІКА

БАЦЫКАЎШЧЫНА.

Доля беларускіх айцоў Марыянаў

Аб сумнай долі беларускіх айцоў Марыянаў ужо ўспаміналася на старонках «Божым шляхам». Далейшыя весткі, якія даходзяць у Зах. Эўропу рознымі кружнымі дарогамі, ёсьць усё больш і больш сумнымі. Апошнім часам паведамлецца, што трох айцоў у мінульым годзе былі перавезены з канцэнтрацыйнага лягера пры манджурскай граніцы ў Салавецкі лягэр. Там а. архімандрит Андрэй Цікота маючы ўжо апухшыя ногі, мусіў цяжка працаваць. На пачатку сёлетняга году ён памёр ад выснажэння. Іншыя айцы блізкія таго, што падзеляць долю свайго айца архімандрита. Такую долю маюць у бальшавіцкім валадарстве ўсе верныя сыны Каталіцкай Царквы і Беларускага Народу.

Рэлігійны голад.

Сёлета 31 траўня адбылося пасъвячэнне адрамантаванае праваслаўнае царквы ў Старым Быхаве. Урачыстасць суправаджалася вельмі вымойнай падзеяй — перанясеньнем у новапасъвячаную царкву цудатворнае іконы Баркулабаўская Божая Маці. Аб урачыстасці ёсьць зацемка ў «Журн. Маск. Патр.» №р. 7, там жа кажацца, што цудатворную ікону пераходзівалі да гэлага часу манашкі з зачыненага Баркулабаўскага манастыра, але дзе яны пражывалі і дзе жывуць цяпер, не ўспамінаецца нічога.

Калі прыняць пад увагу цяжкае матэрыяльнае палажэнне беларусаў пры сучасным калгасным ладзе і доўгагадовую бязбожную пропаганду, дык факт адрамантавання і адкрыцця яшчэ аднае царквы нельгма асанціць інакш, як узрастаючым рэлігійным голадам народнае душы, якая не зважаючы на пануючы тээрор, дамагаеца сабе духовае пажывы.

Рэарганізацыя царкоўнае ўлады ў Менску.

Сёлета ў травені назначана рэктара Жыровіцкае «Праваслаўнае Дух. Сэмінары» архім. Мітрафана на Менскага вікарнага япіската з тытулам Бабруйскага. Гэткім чынам уся савецкая «праваслаўная епархія» для БССР будзе сцэнтрапізавана ў Менску, бо ўсе іншыя ялікаўскія пасады ў межах БССР цяпер пустуюць.

Нагонка на камсамол.

Беларуская моладзь, сілаю загнаная ў рады Камун. саюзу моладзі, сталася прадметам нападаў для чырвонае Масквы. «Комсомольская правда» з 9 верасеня накінулася з востраю лаянкаю на цэлы рад раённых камсамольскіх цэнтраў у БССР за іхнюю бязьдзейнасць. Менская «Звязда» пастаралася падхапіць тон маскоўскае газеты і напады вядзе далей.

Заўсёды цяжка пераносіць няволю, але над-

звычайна цяжка, калі яна гнобіць думку і пачуцці.

Рэдкае прызнаныне.

Пастанова Рады Міністраў СССР і ЦК Кам. партыі з дня 25 красавіка «Аб мерах па далейшаму разьвіццю жывёлагадоўлі ў краіне і зыніжэнню норм ававязковых паставак прадуктаў дзяржаве гаспадаркамі кальгасынікаў, рабочых і служачых» съведчыць аб поўным правале дагэтульшняе савецкае сельскагаспадарчае калгаснае палітыкі. Доўгая пастанова ад пачатку да канца перпоўненая такімі сцьверджаннямі: «ёсьць няправільным, што многія мясцовыя савецкія партыйныя і сельскагаспадарчыя органы не аказваюць калгасынікам неабходнай дапамогі ў забясьпячэнні жывёлы, якая знаходзіцца ў асабістай уласнасці, кармамі і пасыбішчамі. Усё гэта, а таксама недахопы, якія мелі месце ў падаткавай палітыцы ў адносінах да асабістай падсобнай гаспадаркі кагласынікаў, прывяло ў радзе абласцей, краёў і рэспублік да скарачэння за апошнія гады пагалоўя прадуктыўнай жывёлы ў калгасынікаў. Буйныя недахопы ў разьвіцці жывёлагадоўлі ёсьць і ў саўгасах...»

Пасля даўжэрэзнае літаніі такіх нараканінь ў прынята цэлы рад розных пастановаў, але напярод можна прадбачыць, што ніякія пастановы ня прынясьць палепшаныя, пакуль будзе панаваць дзяржаўная сістэма, якая тупча ў чалавіку той вялікі Божы дар, якім ёсьць вольная воля.

БЭЛЬГІЯ.

Душпастырства для беларусаў каталікоў

Сёлета ў каstryчніку а. Францішак Чарняўскі пераехаў на стала ў Бэльгію і там з багаславенства Я. Эм. кардынала Ван Роэй абыяў становішча сакратара для беларускіх справаў пры Апостальскім Візітаторы для беларусаў каталікоў у Зах. Эўропе Я. Э. Балеславе Слоскансу і адначасна душпастырства беларусаў каталікоў у Бэльгіі. Ягоны адрес:

Mr. l'Abbé François Czerniauski, Abbaye du Mont César, Louvain.

У студэнтаў.

У часе васенініх экзамінаў яшчэ два беларускіх студэнты закончылі свае студыі ў Лювэнскім універсітэце і абодва маюць намер яшчэ дапоўніць свае веды: Арэшка Аляксей, закончыўшы хэмію, ўзяўся за дакторскую дысертацию, Кіпель Вітаут, закончыўшы геалёгію, мае намер спэцыялізавацца ў Нафтавым Інстытуце. Некалькі студэнтаў, якія здаўшы экзамінаў, спынілі свае студыі, а новы студэнт сёлета прыбыў толькі адзін, так што на пачатку сёлетняга акадэмічнага года ў Беларускім Студэнцкім Доме ў Лювэне было 26 студэнтаў.

Зъезд ЦБАА.

У чацьвёртая ўгодкі свайго заснаваныня Цэнтраля Беларускіх Акадэмічных Арганізацыяў адбыла сёлета 17 і 19 кастрычніка ў Лювэне свой агульны Зъезд. Пасыль, адсыпіваныя хорам малітвы «Отча наш» і беларускага нацыянальнага гымну старшыня ЦБАА др. Рагуля ў сваёй уступнай прамове падзякаваў усім, хто актыўна ўдзельнічаў у працы ЦБАА. Наступна пасыль выбару прэзыдыі Зъезду прачытана і выказана прывітаныні. Прывітаў зъезд так-жа прысутны на салі Апостольскі Візітатар для беларусаў ў Зах. Эўропе Я. Э. Балеслаў Слосканс і пабагаславіў усіх прысутных. Далей пасыль кароткага перапынку, у часе якога мандатная камісія ўложыла лісту ўпаважненых да галасаванья, адбыліся справаздачы: управы, рэфэратаў і рэзвізійнае камісіі. Прыемна было пачуць, што за мінулыя чатыры гады ЦБАА зрабіла нямана на беларускай і міжнароднай ніве; заснавала інтэрнат для гімназістак, зьбірала студэнтаў у Лювэн, дапамагала ў меру магчымасці матэрыяльна патрабуючым студэнтам, высытала дэлегатаў на міжнародныя студэнцкія з'езды ў Мюнхен і Берлін і т. д. Аднак прыкра было даведацца, што Управа ЦБАА самавольна і без патрэбы павялічыла свой склад, відавочна на тое, каб мець больш галасоў і з гэтаю-ж метаю перад самым Зъездам прыняла гурток студэнцкага самадзейнасці Студэнцкі Аксамбль, як акадэмічную арганізацыю ў сябры ЦБАА, затое не запрасіла на Зъезд некаторых сваіх праўных сяброў і сам Зъезд склікалі так, што гэта ўласціва быў толькі сход дэлегатаў з Бэльгіі, якія кумулявалі галасы адсутных арганізацыяў, хоць за мінулыя 4 гады была неадна на тода адбыць Зъезд з прадстаўнікамі ў асобах. Нельга прамоўчваць аб падобных фактах, калі яны дзеюцца там, дзе маюць вырабляцца будучыя беларускія дзеячы, бо той, хто будзе трывамца падобнае практикі ў арганізацыйным жыцці, тым самым маральна павярбіць сябе праца выступаць супраць тых камэдываў з выбарамі, якія практикуюць бальшавікі ў паняволенай бацькаўшчыне, а да гэтага дапусціць ніяк нельга.

У далейшым ходзе працы Зъезд намецці цэлы рад заданьняў на будучыню. Новай Управе ЦБАА трэба пажадаць, каб не паўтарала памылак ста рое Управы і належна выканала прынятых на сябе паважныя абавязкі.

ГІШПАНІЯ.

З жыцця студэнтаў.

Невялічкі гурток беларускіх студэнтаў у Мадрыдзе распачаў новы акадэмічны год у зьменшальным складзе, бо на месца двух выбыўших студэнтаў прыехаў толькі адзін новы.

Беларуская сэкцыя пры «CEOR».

У мінулым годзе была зъявілася ў прэсе вестка аб заснаваныні ў Мадрыдзе «Інстытуту Бела-

русаўеды», а сёлета вясною там яшчэ меў заснавацца «Інтэрнацыянальны Інстытут Беларусаведы» пры Цэнтры Узаемаабмену Эўрапейскага Культуры, але хутка выявілася, што тыя «Інстытуты» гэта толькі папяровы твор аднае асобы і акрамя гучных тытулаў ды вялікае пячаткі нічога больш ня мелі. Як раптоўна яны паўсталі, так раптоўна і замоўклі.

Зусім незалежна ад успомненага Цэнтру Узаемаабмену існуе ў Мадрыдзе Цэнтр Усходніх Студыяў (CEOR), які мае бібліятэку, адпаведную да поля сваіх студыяў і ад 1950 г. выдае паважныя квартальнік у гішпанскай мове ORIENTE. Гэтая установа, дзякуючы добраму кірауніцтву а. Якава Морильё, хутка развіваецца, узбагачаеца новымі навуковымі сіламі і новымі сэкцыямі. У мінульым годзе яна мела чатыры сэкцыі: грэцкую, румынскую, украінскую і югаслаўскую; сёлета створана пятую — беларускую. Яе адрас такі:

Centro de Estudios Orientales, Sección Bielorrusa. Conde de Cartagena, 17, (Colonia del Retiro), Madride, Espagne.

3. Ш. А.

З грамадзкага і навуковага жыцця.

Сёмая Сесія Рады БНР, перарваная на час выезду старшыні Рады БНР прэз. М. Абрамчыка ў Эўропу, зноў распачала сваю працу 24 кастрычніка, у звязку з паваротам прэз. М. Абрамчыка ў Амерыку. Паседжаныні будуць адбывацца кожную суботу і нядзелью да вычарапаныня намечанае праграмы.

У жыцці беларускіх студэнтаў у ЗША не малое значэнне меў 3-і агульны Зъезд Беларускага Студэнцкага Таварыства, які адбыўся сёлета 27 верасеня ў Нью Ёрку. На ім адлюсравалася, больш чым калі, сьветла і цені беларускага грамадзкага жыцця ў Амерыцы, як аб гэтым съведчыла справаздача старшыні Управы БСТ. Арганізацыя ад 1950 г. узрасла з 5 сяброў да 50, але актыўнасць сяброў была вельмі няроўная; побач шчыра адданых грамадзкай справе ёсьць і нядбаліцы. Аднак у агульным БСТ ѹдзе цвёрдым крокам наперад з моцною вераю ў лепшую будучыню. Зъезд выбраў новую Управу ў пабольшальным складзе: старшыня — П. Манькоўскі, 1-шы заступнік — К. Калоша, 2-і заступнік — В. Русак, сакратар — Г. Русак, скарbnік — Я. Віньніцкі.

Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва ў Нью Ёрку для навязаныня цясцінейшае лучнасці між сваімі сябрамі пачаў выдаваць свой Абежнік. Першы нумар выйшаў за месец верасень.

Дырэктар Усходня-Эўрапейскага Фонду Да выд С. Мундфорт паведаміў, што на 1953/54 акадэмічны год Фонд прызначыў 31 стыпэндыю для украінцаў і 4 для беларусаў. У справе далейшых стыпэндый на наступны год з'явіцца на адрас:

East European Fund-Scholarship Program, 10 E. 44. th. Str., New-York 17, N.Y. U.S.A.

КАНАДА.**Зъезд ЗБК.**

Згуртаванье Беларусаў у Канадзе сёлета азначыла свае пятыя ўгодкі існаванья агульным звязкам, які адбыўся ў Торонто дня 20 верасьня. Распачаўся Зъезд агульной малітвай. Справа здача ўправы ахоплівала дзейнасць толькі за мінулы год імага выказацца паважнымі асягненнямі, між якімі найбольшым было стварэнне пры ЗБК Беларускае Касы Узаемнае Помачы. Намесціўшы вытычныя для плянірунку працы на будучы год, выбрана новую ўправу ў такім складзе: старшыня — А. Грыцуц, сябры ўправы — Г. Барановіч, М. Ганко, Н. Слаўко, Р. Ананіч.

НЯМЕЧЧЫНА**На міжнароднай ніве.**

Пры каталіцкай Духоўнай Сэмінары ў Кенігштайніе ад некалькі гадоў існуе арганізацыя «Ostpriesterhilfe». (Дапамога для сьвятароў з Усходу). Сёлета між 21-24 кастрычніка названая арганізацыя ладзіла ўжо трэці з чаргі міжнародны кангрэс у Кенігштайніе з праводнаю тэмаю «Царква ў будзе». У праграме Кангрэсу былі прадбачаны рэфэраты аб рэлігійным працьследаваньні ў: Латвіі, Летуве, Польшчы, Расеі, Украіне і Эстоніі, але запрошаныя на Кангрэс Я. Э. Балеслаў Слосканс Апостальскі Візітатар для Беларусаў і а. Робэрт ван Кавэлерт дапоўнілі нестаючы пункт праграмы адносна Беларусі і а. Робэрт прачытаў зъмястоўны рэфэрат аб рэлігійнай трагедый на Беларусі і аб рэлігійным жыцці беларусаў на эміграцыі, выклікаючы агульнае зацікаўленыне ўсіх прысутных. Зацікаўленыне гэтае ня ёсьць толькі плятанічным, бо ў далейшым беларускія сьвятары будуть магчы карыстаць з помачы названае арганізацыі нароўні з сьвятарствам іншых народаў.

ФРАНЦЫЯ.**Рэха лёнданскіх урачыстасцяў.**

Францускае радыё ў межах нядзельных рэлігійных кароткахвалёвых перадачаў 13 верасьня а гадз. 19,30 на хвалях 41,54 і 50,37 перадавала між іншым кароткае інтэрвю з Рэкторам Беларускае Каталіцкае Місіі ў Парыжу аб сёлетнім Тыдні Студыяў і высьвячэнню іконы сьвятых Заступнікаў Беларускага Народу ў Лёндане. Інтэрвю суправаджалася беларускаю рэлігійную музыкой з плютаў, насыпваних беларускімі студэнтамі ў Лювэні.

ДА ВЕДАМА ЭМІГРУЮЧЫХ.

Тыя беларусы ў Францыі, якія запісаліся на выезд у З.Ш.А. і выпаўнілі каліс апітальнік Амерыканскія Дабрадзейнае Службы, хай не забываюцца паведамляць названую установу аб

кожнаразовай зъмене свайго адресу. Пісаць або пафранцуску, або паангельску на адрес:

National Catholic Welfare Conference,
140, rue du Bac, Paris (VIIe).

НА КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ.

Мікола Куліковіч, Беларуская Музыка. Ка-роткі нарыс гісторыі беларускага музычнага мастацтва. Частка першая. Нью Ёрк 1953, Стар. 64, ф. 8°.

Трэба з прыемнасцю прывітаць гэты кароткі нарыс з гісторыі так важнае дзялянкі беларускай культуры, якою ёсьць музычнае мастацтва. Кніжка напісана папулярна, так, што кожны прачытае яе з карысцю і цікавасцю. Аднак таму, што выдаўцем з'яўляецца Інстытут Навукі і Мастацтва было б шмат лепш і паважней, каб у ёй былі паданыя крэйніцы на якіх аўтар абасноўвае свае цверджаньні і каб бібліяграфія, паданая ўканцы кніжкі, была дакладнейшай (брэкуць даты і месцы выданьня) і каб была больш камплектнай.

З паважнейшых нястачаў кніжкі трэба зацеміць такія: Аўтар вельмі часта абмяжоўваецца агульнымі цверджаньнімі і праз гэта трапляюцца паважныя недакладнасці. Напр. на с. 15 пералічае, што з прыходам хрысціянства закладаліся: манастыры, акадэміі, калегі... Тымчасам першая акадэмія на Беларусі была адчынена толькі ў 1579 г. (ператвораная ў Акадэмію езуіцкай калегіі ў Вільні), а другая (эноў такі езуіцкай) была на кароткі час адчынена ў Палацку ў гадох 1812-1820.

Паважным анахранізмам ёсьць цверджаньне аўтара, што «містэрыі нарадзіліся ў самай Беларусі і потым пайшлі адсюль у іншыя краіны» (с. 28) і гэта мела стацца ў XVII ст. У сапраўднасці містэрыі паўсталі ў Францыі аж два стагодзьдзі перад тым, як прыйшлі на Беларусь. У французскай мове ёсьць багатая літаратура адносна гэтае галіны мастацтва. Калісі былі шырокаведамыя містэрыі Арнольда Грэбана «Passion» (к. 1450 г.) і супольны твор братоў Грэбанаў «Містэрыя Апостальскіх Дзеяў» і шмат інш. Вось-жка прыпісваецца вынаход містэрыяў Сыгмонту Палацкаму (1629-1687) ёсьць грубаю гістарычнаю памылкаю (с. 28).

Характэрныя азнакі беларускай музыкі паданы вельмі скуча і так раскіданы па кніжцы, што цяжка аб іх сабе ўтварыць ясны образ.

Варта звярнуць так-жа ўвагу на адзін працавісны недагляд: нідзе не разрозніваецца Царквы — установы ад царквы сьвятыні, бо абодва слова ўсюды напісаны з малое літары.

Аднак гэтыя нястачы не пазбаўляюць кніжкі яе інфармацыйнае вартасці. Аўтар паказаў, што ёсьць багатая беларуская фальклёрная, рэлігійная і класычнай музыка, якая ў лепшых жыццёвых абставінах зойме свой пачэсны пасад між народамі.

П. К.

Абразкі з жыщца

НЯЗЫНИЧАЛЬНАСЦЬ ЦАРКВЫ

Па загаду Наполеона ў 1798 г. французскія войскі занялі Рым, папу абвесьцілі скіненым з пасаду, а папскую дзяржаву ператварылі ў рэспубліку пад францускім зыверхніцтвам. Папу Пія VI арыштавана і перавезена ў Францыю, дзе ён хутка памёр 29.8.1799 г. у Валенс. Гэта быў час, калі слава і веліч Наполеона расла з кожным днём, а для папства здавалася прыходзіў канец. Адзін з прыдворных Наполеона тады пісаў аб Папе: «Гэты стары ідал будзе зьнішчаны, бо такая воля свабоды і філязофіі... Ёсьць выразная воля дырэкторы, каб цяпер, калі надышоў адпаведны час, Папа загінуў і з ім каб была пахраная ягоная разлігія». Некалькі гадоў пасля гэткае заразумелае пісаніны сонца Наполеона згасла назаўсёды, а папства зноў зазвязала сваім заўсёдным нязынічальным съятлом.

ТРАДНЫ АДКАЗ

У часе расейска-японскай вайны адна японская газэта апублікавала артыкул з закідамі, быццам адзін каталіцкі місіянэр у дыяцэзіі Токіо ёсьць расейскім шпіёнам. Гэты эзід адразу стараліся выкарыстоць японскія конфунцыяністы нагаворваючы японскіх каталікоў да адступніцтва. Да аднае 60-дняе японкі каталічкі прыйшла яе суседка і пачала намаўляць пакінуць каталіцызм: «Ваш місіянар ужо арыштованы як шпіён, царкву цяпер запячатаюшь, дык вы мусіце пакінуць свайго Ісуса і вярнуцца да канфунцыянізму». На гэта старая японка адказала: «Я веру не айцу місіянару, але Богу, Калі Яго вы зможаце арыштаваць і ўвяжыць, ды калі зможаце запячатаць дзіверы неба, тады я перайду да вас, але да часу пакуль гэта станеца я астануся хрысьціянкаю».

Паводле Г. Фішэра.

НАЙБОЛЬШАЯ ПЕРАМОГА.

На помніку вялікага рымскага палкаводца Сыпіёна Афрыканца († 183 пер. Хр.), які ўславіўся сваімі перамогамі над картагінцамі, знайходзіцца такі напіс: «Яго найбольшую перамогаю была пераможная пажадлівасць». Паколькі гэты напіс быў праудзівы, можа съведчыць та-кое здарэніне. Калі войскі Сыпіёна занялі Картагену, дык жаўнеры прывялі свайму палкаводцу палоненую ў горадзе цудоўна прыгожую гішпанскую дзячынну, але Сыпіён загадаў яе неадкладна аддаць ейным бацьком і нарачонаму. Гэты ўчынак выклікаў вялікую пашану да палкаводца і без таго ў суроўа здысцілінавай арміі, якою былі тады рымскія легіёны.

ДОБРА ВЕДАЦЬ СВАІХ ПРОДКАЎ.

У цягніку, які ехаў з Берасця ў Пінск у адным запоўненым купэ вагону сядзелі супраць сябе настаўніца і аграном. Між імі завязалася гуттарка аб паходжаныні чалавека. Пры гэтым выявілася, што настаўніца, родам з-пад Варшавы, была

заштатаю бязбожніцаю, аграном-жа быў глыбока вे-руочым чалавекам. Настаўніца ўвесь час паўтарала:

— Дарвін нязыбіта даказаў, што чалавек па-подзіць ад малпы.

Аграном пробаваў выясняць, што Дарвін даказваў крыху інакш, але настаўніца і слухаць не хацела выясняненьня. Пабачыўшы наўнасьць і засыяпленыне свае субяседніцы, аграном усміхнуўся і спакойна заўважыў:

— Калі вы так намагаецеся малпаваць некага, што надзе і некалі казаў, дык відавочна вы маеце слушнасьць, аб сваім паходжаныні але толькі адносна сябе самое. Зрэштаю вы лепш ведаце сваіх продкаў і відаць праўда між імі былі малпы, але што да мяне, дык я добра ведаю ўсіх маіх продкаў і знаю, што між імі малпаў ня было ніколі.

Настаўніца змоўкла, пачырванела і выйшла з купэ пад агульны съмех спадарожнікаў.

ЧЫМ МОЖНА ГАНЫРЫЩА?

Шырокаведамы свайго часу нямецкі публіцист Язэп фон Гэррэс (1776-1848) аднойчы пісаў: «Няма на сьвеце такога багатага цара, які-б перакупіў мае перакананыні. Іхныя двары ня маюць нічога, каб замяніць супакой майго сумлення. Незалежнасьць майго духа, бездаганнасьць майго характару ня стануцца ніколі прадажнымі, каб ня-маведама які купец знайшоўся на іх. Я схіляюся толькі перад Богам і перад Яго воляю, перад маестатам праўды і маральнасьці, перад правам і справядлівасцю, але ніколі перад самаволяю і перад трубым гвалтам, у якой-бы форме яны не праяўляліся».

НАЙДАРАЖЭЙШАЯ ВАРТАСЦЬ.

Найлепшы вучань аднае з берлінскіх гімназіяў у веку 16 гадоў страціў бацьку і неўзабаве тажа матку. Ён і малодшыя сёстры асталіся бяз ніякага матэрыяльнага забяспечання. Доўга ня хістаючыся, ён перарваў навуку і стаўся работнікам у адным прадпрыемстве. Па нейкім часе ён адведаў свайго калішняга айца катэхэта. Той прывітаў яго вельмі радасна і спытаў:

— Як жывяце цяпер?

— Ад калішняга шчаслівага жыцця мне асталіся толькі тры рэчы — адказаў юнак — ласка, гонар і чыстасць, але іх мне ніхто не ўкрадзе!

ПОШУКІ

Мужа Янчыленка Арцёма і сына Янчыленка Віктора з вёскі Цеплякі Віцебскае вобл. шукае Янчыленка Мархва. Весткі сласць на адрес: — Mrs. Janczelenko Marchwa, 2732 W. Thomas Str., Chicago 22. III. U.S.A.

Гусева Янку і ягоных дачок Светлану і Ганну, пражываючых у 1940 г. у Баранавічах, шукае Беларуская Ктальцкая Місія ў Францы: Пісаць на адрес: — Mission Biélorussienne Catholique en France, 95, rue de Sèvres, Paris VI.

www.Kamunikat.org